

57

aliança revolucionària amb delegats de la CNR a França per anar contra la Dictadura de Primo de Rivera; després va patrocinar el grup d'acció anomenat "Bandera Negra" i, finalment, va crear l'organització separatista titulada "Nosaltres Sol" seguint les orientacions i les petjades dels separatistes irlandesos però sense arribar a l'activitat terrorista ni militar. Daniel Carmona va morir a l'èxili l'any 1940, però en terra catalana el Rosselló.

Jonènec Latorre, era un separatista que mai no s'oblidava de les commemoracions patriòtiques i a totes acudia amb fervor. Allà ens trobàvem moltes vegades i cada vegada refermàvem la nostra amistat i germanor de patriotes catalans. Va ser un dels carrers puntals de la Unió Catalanista, com Escaler, i havia format part de l'Agrupació "Pàtria Nova", de la joventut socialitzant que seguia les doctrines del doctor Martí i Julia. Tots dos formàvem entre els més actius propagandistes de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Ell, però, havia estat director del periòdic separatista titulat L'Intransigent i jo mai no vaig passar de col·laborador als periòdics socialment avançats.

Recordo com si fos ara la darrera vegada que el vaig veure a la farmàcia on treballava al Passeig de Sant Joan, cantonada al carrer de Mallorca, davant del monument a mossèn Cinto.

Pocs moments abans de matar-lo, l'estimat Latorre escrivia aquesta carta a la seva dona. Era el dia 6 de maig i desde la Presó Noel de Barcelona:

"Estimada esposa, fillots i germà: Sóc anunciat. Vaig a morir com a catalanista, tal com ho ofreu en el Consell de Guerra del 4 d'abril darrer. He estat honrat i, per tant, no heu de sofrir. Penso que les persones a les quals he fet bé, us ajudaran.

Moro en la fe de l'eu Jesucrist, tal com sempre he tingut. No cal fer testament, perquè tot el de casa i de la caixa és teu, Teresa màrtir; les lèmines de l'Ajuntament et pertanyen també a tu, i autoritzo perquè et siguin respectades, i demano a l'Alcalde, senyor Mateu, que us ajudi, ja que ^{me}sóc sentenciat per altra cosa que per catalanista.

Adéu, siau i a viure per Déu i per la Pàtria.

Vostre espòs, pare i germà."

Es pot dir que hi havia tots els sectors antifeixistes menys el comunista, però ja veurem que hi havia ~~gat~~ amagat. Això va fer que es produïssin batusses sanguants entre comunistes i anticomunistes i no hi va haver més morts perquè ^(deien que) el republicà valencià Juli Just ^{s'havia ofert} ~~se'n va oferir~~ a fer de mitjançador per acabar amb aquella guerra civil entre republicans.

Però, en realitat, qui va manar que acabés aquella lluita fratricida i la repressió ferotge que havia començat el sector comunista de les JSU a les ordres de Santiago Carrillo, va ser l'instructor "soviètic" Palmiro Togliatti, "Ercoli" o "Alfredo", com li vulguen dir, perquè va ser ell qui va donar l'ordre d'acabar amb la pugna sanguinant entre la Junta del general Miaja i els partidaris de la resistència negrinista, i també va acabar amb la repressió dels incontrolats que s'havien filtrat a les JSU de Carrillo, que ja estava al servei del PCE.

La intervenció decisiva de Togliatti era una prova més de la influència d'aquell enigmàtic instructor designat per Stalin que s'havia situat per damunt de tots els altres col·laboradors de la xarxa política i militar soviètica formada per un gran contingent de "tècnics" de tota mena.

Tothom creia que a la Junta de Defensa del general Miaja no hi havia cap comunista i tothom anava equivocat perquè Santiago Carrillo ja ho era i ^{també era un} dels més lineals stalinistes.

Havia enganyat a tothom i especialment a bona part dels joves que el seguien procedents del PSOE. Perquè cal suposar que la febrada comunista de Carrillo no li havia vingut de la nit al dia sinó que ja feia temps que estava, incondicionalment, a les ordres del PCE.

Hi ha un fet i un document que ho prova: és la carta que va adreçar al seu pare, el veterà socialista espanyol i dirigent del PSOE i de la UGT d'Espanya, Wenceslao Carrillo.

Aquella carta - que Santiago va fer pública sense cap mirament -, portava la data del 13 de maig de 1939, quan Santiago Carrillo tenia 24 anys. I no solament discrepava de les idees democràtiques i socialistes del seu pare - cosa molt pròpia de l'edat i de les males companyies - sinó que l'increpava de la manera més barroera amb aquestes paraules:

"No, Wenceslao Carrillo, entre tú y yo no puede haber relaciones porque no tenemos nada en común, y yo me esforzaré toda mi vida, con la fidelidad a mi partido, a mi clase, a

56
la causa del comunismo, en demostrar que entre tú y yo, a pesar de llevar el mismo apellido, no hay nada de común..."

Santiago Carrillo ha fet una carrera brillant i ha demostrat tenir una capacitat extraordinària d'adaptació i de disciplina perquè, avui, als 60 anys i després de la mort del seu pare, i de la mort també del mite stalinista, i en el moment d'escriure jo les meves memòries (1975), actua públicament i recorre Europa i Amèrica a sou de la Unió Soviètica, com a secretari general del Partido Comunista de España, inventor d'una anomenada Junta Democrática Española que es proposa restablir la "democràcia" a tot el territori de l'Estat espanyol d'avui, entabanant a tots els que es vulguin deixar entabanar.

Una carta semblant o idèntica a la que va adreçar Carrillo al seu pare, també la va fer i la va publicar, perquè tothom se n'assabentés, la filla del' avui desaparegut Joan Comorera quan el PCE va decretar la seva expulsió com a secretari general del Partit Socialista Unificat de Catalunya, que havia esdevingut un simple apèndix del comunisme més centralista i espanyolista que mai.

Els diaris francesos parlaven de la gent dels camps de concentració que volien sortir-ne fos com fos. I asseguraven que uns 6000 catalans ja s'havien enrolat a la Legió francesa. Era un cas de desesperació col·lectiva que no m'agradava gens ni mica perquè era com sortir del foc per caure a les brases i, el que era pitjor de tot, prestar-se a fer de mercenaris al servei del colonialisme francès d'aquell temps.

També es parlava dels que, sortint dels camps de concentració amb la legítima autorització, anaven a substituir als treballadors eventuais, bascos i asturians, que en època normal passaven a França a treballar durant aquella temporada de les feines agrícoles extraordinàries. I això em semblava una cosa molt més digna. La mentalitat militarista que havien inculcat a certs elements de les nostres forces voluntàries de les primitives milícies, ja feia temps que em preocupava perquè havia fet forat fins i tot en alguns dels nostres companys ugetistes i del PSU que havien conquistat galons de l'Exèrcit regular espanyol dels darrers temps de la nostra guerra.

El dia 8 de març, el Govern francès acordava destinar 150 milions de francs més per atendre despeses dels camps de concentració i deia que ja s'hi esmerçaven 7.200.000 fr. diaris, que representaven uns 216 milions mensuals. Era per això que els francesos ja

57

demonstraven estar tips dels refugiats i començaven a pensar en oferir-ne partides a diversos països que els volguessin acollir. També s'havia planegut a Franco la necessitat de repatriar-los, juntament amb els d'una llista de 30 mil homes i dones que havien fitxat com a polítics actius que posaven en perill la pau de França i les bones relacions amb l'Espanya franquista que ja havien reconegut. I d'aquells 30 mil ~~espanyols~~ ~~republicans~~ activistes revolucionaris n'hi havia uns 10 mil considerats com indesitjables i se'ls volien treure del camp el més aviat possible. Qui sap si, entre ells, hi era jo i uns quants dels meus companys.

Notícies de Madrid deien que la UGT d'Espanya, el dia 12 de març, havia donat l'ordre de retornar al treball als seus afiliats i a la classe obrera en general.

Altres notícies arribades de Madrid deien que Julián Besteiro, el dia 13 de març s'havia adreçat per ràdio al general Franco proposant-li una pau honrosa per als republicans i que el general li havia contestat, també per ràdio, l'enemà mateix, dient-li que exigia que la rendició fos sense condicions per part de la seva Junta de Defensa. Besteiro seria, finalment, condemnat per un consell de guerra, a 30 anys de presó i moriria a la presó de Carmona (Sevilla) l'any següent (1940) quan ja tenia 70 anys.

A la Cambra francesa de Diputats, el tema dels refugiats era un tema d'interès permanent per una cosa o altra. I en relació amb les Brigades Internacionals que havien participat en l'anomenada Guerra d'Espanya, es van produir greus incidents parlamentaris entorn de la intervenció que hi havia tingut el diputat André Marty, de filiació comunista.

Ens assabentem que les autoritats franceses han dictat ordre d'expulsió contra Josep Del Barrio, J. Garcia Matas i Miquel Alcubierre. Es que havien estat elatats pel PCE a través del PCF ? Perquè es donava el cas que tots tres procedien del desaparegut Partit Comunista de Catalunya, filial del PCE, i havien esdevingut uns activistes i lleials militants del PSUC i de la UGT catalana i els hermanos del PCE no els ho perdonaven.

Mentrestant, la situació internacional es complicava de mala manera: les tropes alemanyes havien entrat a Praga i les hongareses, al servei de Hitler, s'apoderaven de la Ucraïna carpàtica i arribaven a la frontera polonesa el 15 de març; Anglaterra, França,

la Unió Soviètica i els Estats Units d'Amèrica no acceptaven l'ocupació de Txecoslovàquia com un fet consumat. Però els nazis anaven per feina i, per un tractat especial signat entre Alemanya i Lituània, Memel era cedit al règim hitleria el 22 de març.

El mateix dia 22, les forces de Franco iniciaven l'ofensiva darrera sobre Almeria; el dia 28 a les 11.20 del matí era hissada la bandera franquista al Palau de la Governació i a les 15.30 la capital d'Espanya quedava totalment ocupada per l'exèrcit feixista i es deia que el dissabte següent, dia primer d'abril, hi faria l'entrada triomfal ell en persona, encara que continuava respectada la zona d'Alacant, com a zona neutral, on hi havia unes vint-mil persones de filiació republicana que esperaven poder embarcar o fugir de la manera que fos.

Aquell mateix dia 28 de març, entre els ministres del Govern Neguin i els elements del PCE que van poder retornar a França amb penes i treballs - perquè hi havia empentes per agafar els avions que havien estat reservats i custodiats ~~per ells~~ -, s'hi trobava el nostre company Josep Moix i Regàs, vicepresident de la UGT de Catalunya i ministre de Treball del Govern de la República en representació de Catalunya, a través del nostre Partit Socialista Unificat, com a substitut del doctor Jaume Aiguader i Miró, que també havia representat a Catalunya al Govern de la República a través de l'Esquerra Republicana.

~~Després~~ Josep Moix, em va venir a explicar a Tolosa com havia anat la darrera evacuació de l'Espanya franquista. I tot anant amunt i avall de la vorera de l'Hôtel de la Poste, indignat ^{i crisant molt} ~~finalment~~, em deia que havia hagut d'agafar l'avió obrint-se pas a cops de puny - i jo m'imaginava que havia d'aconseguir-ho amb certa facilitat per la seva força física - perquè els hermanos comunistes del PCE el volien deixar a terra i a mercè de la franquistes...

El dia 31, el ministre Sarraut, era cridat a declarar davant del Senat francès i deia que el problema dels refugiats espanyols no era tan greu com semblava perquè hi havia 170 mil persones - entre dones, criatures i vells -, repartits en 77 departaments ~~francesos~~ i no s'havia produït ni una sola queixa dels Ajuntaments que els havien acollit des del primer moment de passar la frontera.

Encara que els problemes que teníem plantejats a l'exili ocupaven tota la nostra atenció, no ens podem treure del cap la visió de la Barcelona ocupada militarment pels feixistes assestats de sang. Sabíem com havien tractat als simples ciutadans i conarques que no havien participat en la lluita, per diverses causes, i ens imaginàvem que la repressió a la capital de Catalunya seria o ja havia estat sagrant i més no poder. I recordàvem haver deixat una pila d'amics i coneguts ben refiats que, com que no havien pres part en la lluita d'una manera activa, no els podia passar res. Però les notícies que arribaven a Tolosa eren molt contradictòries i encara no sabíem el nom de cap dels nostres coneguts que hauria estat víctima de les forces d'ocupació.

Es deia que havien començat a canviar noms de carrers i places i que de la Plaça de Catalunya en deien Plaza del Ejército Nacional; que del Passeig de Gràcia o de Pi i Margall en deien o en volien dir Paseo del General Mola; que la Granvia o Cortes Catalanes es dirien del Generalísimo o de José Antonio. Però tot allò no tenia importància perquè ja els tornaríem a canviar un dia o altre.

El que comptava eren les víctimes humanes innocents i, d'aquestes, els nostres companys i amics que havien intervingut d'una manera o altra al servei de la causa nacional catalana i no pas amb les armes a la mà.

Recordàvem a membres de la Maçoneria, organització que els feixistes havien agafat de cap i d'esquila atrets per les campanyes de mossèn Busquets i temien que fanien estralls. Pensàvem en antics companys de filiació separatista que s'havien quedat més o menys tranquils pensant que no s'havien significat gens durant la guerra i si havien intervingut en algun fet havia estat anònimament. No pensaven que el franquisme no perdonaria a ningú de sentiments simplement catalanistes i que consideraria com a col·laboradors els comunistes o antifeixistes als que no figuressin entre els simpatitzants del feixisme o no haguessin cooperat a les recaptes del Socors Blanc o falangista.

Encara que els problemes que teníem plantejats a l'exili ocupaven tota la nostra atenció, no ens podíem treure del cap la visió de la Barcelona ocupada militarment pels feixistes assedegats de sang. Sabíem com havien tractat als simples ciutadans i conarques que no havien participat en la lluita, per diverses causes, i ens imaginàvem que la repressió a la capital de Catalunya seria o ja havia estat sagrant a més no poder. I recordàvem haver deixat una pila d'amics i coneguts ben refiats que, com que no havien pres part en la lluita d'una manera activa, no els podia passar res. Però les notícies que arribaven a Tolosa eren molt contradictòries i encara no sabíem el nom de cap dels nostres coneguts que ha ufa estat víctima de les forces d'ocupació.

Es deia que havien començat a canviar noms de carrers i places i que de la Plaça de Catalunya en deien Plaza del Ejército Nacional; que del Passeig de Gràcia o de Pi i Margall en deien o en volien dir Paseo del General Mola; que la Granvia o Corts Catalanes es dirien del Generalísimo o de José Antonio. Però tot allò no tenia importància perquè ja els tornàvem a canviar un dia o altre.

El que comptava eren les víctimes humanes innocents i, d'aquestes, els nostres companys i amics que havien intervingut d'una manera o altra al servei de la causa nacional catalana i no pas amb les armes a la mà.

Recordàvem a membres de la Maçoneria, organització que els feixistes havien agafat de cap i esquella atrets per les campanyes de mossèn Tusquets i també que farien estralls. Pensàvem en antics companys de filiació separatista que s'havien quedat més o menys tranquils pensant que no s'havien significat gens durant la guerra i si havien intervingut en algun fet havia estat anònimament. No pensaven que el franquisme no perdonaria a ningú de sentiments simplement catalanistes i que consideraria com a col·laboradors dels comunistes o antifeixistes als que no figuressin entre els simpatitzants del feixisme o no haguessin cooperat a les recaptos del Secors Blanc o falangista.

En aquells moments, quan els feixistes ocupaven el sud del país, el millor que podíem fer era

ornar assegut i repenjat en un dels pals que feien de columna al mig de la barraça, si no tenies la sort de poder disposar d'un bocí de "paret" d'aquell edifici o bloc de fusta allargassat i sense portes ni finestres però amb unes escaletes considerables per tots costats perquè hi hagués una bona ventilació de dia i de nit.

L'endemà mateix ja rebíem la visita de diversos companys d'altres barriades que s'havien assabentat de la nostra arribada al poble. Entre ells hi havia el periodista Angel Estivill, l'antic bloquista i vell amic que en plena guerra havia esdevingut un cap militar del Cos de Carabiners que, a les ordres del doctor Negrín, tenia confiats importants missions de confiança. Quan el company Estivill va saber el suposat motiu de trobar-nos a fer-li companyia, deia tot fent broma, que els francesos en portarien al famós castell de Botllibre, destinat als elements que consideraven perillosos. Afegia, amb la seva desbordada fantasia, que es tractava d'un camp especial de càstig on els reclusos eren condemnats a treballa forçats, sense cap mena de judici previ, i arbessegaven una bola de ferro molt pesada que portaven engrillonada al peu dret perquè no es poguessin evadir. I tots van esclafir a riure per aquella visió tan pel·lículesca del nostre company que encara portava el característic uniforme de color verdós perquè no tenia res de païsa per canviar-se i encara lluita els seus galons que em sembla recordar que eren de comandant.

No em podia treure del cap el problema de la interrupció forçosa del nostre Servei de Recerques que, a desgrat de les setmanes transcorregudes d'ençà que l'havíem iniciat, encara resultava força eficaç i la corresponència dels camps de concentració i dels refugiats municipals i d'altra mena gairebé no ^{havia} minvat. I em vaig decidir a escriure als companys de la CUT de Tolosa per a demanar-les que em fessin arribar totes les cartes al camp de Setfents i jo m'entretindria a ~~conferir~~ ^{confessar}-les i a transmetre a L'Indépendent els avisos corresponents. També els vaig demanar paper i sobres i els vaig pregar que, com que suposava que el Servei de Recerques ja no duraria gaire més, em permetessin d'acabar la feina començada. Jo, encara disposava d'uns centenars de francs de la darrera partida que m'havien lliurat per atendre les despeses de la nostra "oficina". I els bons amics vegetistes van atendre el meu prec i així els devia treure de dubtes sobre l'absurda acusació policiaca de que jo estava preparant un moviment revolucionari.

62

Pel que m'explicaven els veterans del camp, es veu que el menjar era a tots els camps de concentració una cosa per l'estil, insuficient i mal fet. Els refugiats passaven gana i reclamaven el doble del que corresponia a cadascú segons les instruccions donades per la Gendarmeria. I cada ^{dia} a l'hora de l'àpat, hi havia protestes, baralles i cops.

Els serveis d'higiene no es veien per enlloc. No ens podíem rentar bé perquè tots havíem d'acudir a un requeret que servia de lavabo i de safareig per a rentar la nostra roba. I, naturalment, en les condicions en què vivíem, al cap d'un parell de dies ja anàvem plens de pols.

Per a fer les nostres necessitats, entre carrer i carrer i a cada Districte hi havien fet una mena de ponts de fusta amb tres forats a dalt i uns bidons de gasolina posats a sota, destinats a recollir els excrements de centenars d'homes. Les cues eren sempre interminables i les presses d'uns i altres provocaven crits d'impaciència i correccions cap a d'altres ponts menys concorreguts en aquell moment. Era un espectacle que durava nit i dia i, per a més de quatre, era divertit.

Per una mena diferent de necessitats hi havia també uns barris "xinesos" amb guàrdies permanents per a vetllar per l'ordre i evitar baralles i enelosiments que moltes vegades acabaven a l'infermeria i tot.

¿D'on havien sortit tots aquells invertits que eren tan disputats? ¿Es que ja venien del front o dels barris baixos de les poblacions evacuades durant la retirada? No ho vaig pas aclarir.

La barraca destinada a infermeria estava plena de matí i tarda i sempre hi havia llargues cues de gent que esperava torn per a consulta. Els metges, en general sortits de les barraques, ~~però~~ feien tot el que podien i la majoria eren gent molt conscient i pràctica que s'havia ofert espontàniament sense cap mena de retribució. I un dels metges que hi havia entre els més abnegats i estimats ~~per~~ ^{per} tothom era un doctor de Banyoles que es deia Joan Gussinyer que, uns anys després, vaig tornar a trobar, amb tota la seva família, a la ciutat de Mèxic i amb el qual vam fer tan bona amistat que a hores d'ara encara dura.

El nostre Servei de Recerques que ens havia portat al camp de Setfonta acabaria portant-nos al castell de Cotlliure, el camp de càstig de tan mala fama el qual ens havia parlat l'amic Estivill, aparentment d'una manera exagerada. I allà ens tornàrem a trobar ell i jo i molts d'altres fins a uns 300 "rebels" o "indisciplinats" provinents dels diversos camps ordinaris de concentració.

El meu trasllat potser va venir de resultes de la feina que onava als gendarmes encarregats del servei de censura, perquè només hi havia una oficina per a tot el gran camp.

Un vespre, quan ja estava a la barraca, després d'haver deixat a la Censura la meua correspondència del dia, em van cridar al Cos de Guàrdia i l'oficial de torn em va dir que acabava de rebre l'ordre de comunicar-me que recollís tot el que tingués perquè aquell mateix vespre seria traslladat de camp. No li vaig preguntar per què. Ja ho suposava i ja feia dies que ho veia venir. Només volia saber on em portarien per a poder avisar a la meua dona.

mirant-me

- Au Chateau Royal de Collioure -, em va dir l'oficial/amb un somriure mofeta.

Però no hi aniria pas tot sol. Em faria companyia un basc que es deia Perujo i que procedent del moviment nacionalista del seu país havia passat al Partit Comunista 'Euzkadi. Una trajectòria semblant a la que havíem fet uns quants de nosaltres.

Va arribar un camió de transport i ens van portar cap a l'estació del tren.

Pel camí vaig demanar a la parella de gendarmes que ens custodiaven si no em deixarien avisar del trasllat a la meua dona que era a Tolosa. I, sense pensar-s'hi gaire, em van dir que m'hi acompanyarien. Em va fer estrany que hi accedissin amb els mala informes que devien portar de mi a la fitxa del trasllat. Però vam arribar a Tolosa i tots quatre vam fer cap a l'Hôtel de la Poste. La meua dona ja no hi era però l'administrador, que em recordava molt bé, molt amablement es va oferir a fer-li passar una nota meua perquè ja averiguaria a quin hotel s'hostatjava. I vaig fer quatre mots a la Maria dient-li que em traslladaven a Cotlliure i que ja li escriuria.

Després, la meua colla va decidir traslladar-se a París i emportar-se les dues germanes Josep i Elissa Uriz, aquesta darrera vídua de Sésé, la Llibertat de Molinero, la

Higinia de Cid i la Maria. Però, abans, van fer ~~una vola per anar~~ escapar del camp de Setfonta a Molinero, Cid i Camps. I ho van aconseguir amb una certa facilitat, després de preparar l'evasió d'acord amb els interessats i comptant amb un cotxe que els esperaria no gaire lluny de les filferrades.

No eren pas els primers que s'evadien del camp de Setfonta, de la mateixa manera que ho havien fet molts refugiats dels altres camps de concentració. I no podia ser de cap més manera que comptant per endavant amb què els gen. armes i els senegalesos farien el disret per a deixar-los escapar. Sabíem que més de quatre refugiats dels altres camps havien aconseguit evadir-se comptant amb la complicitat dels gen. armes i dels senegalesos prèviament sobornats.

Al cap i a la fi, eren menys boques a mantenir i menys feina per a tots ells.

Tres dies abans, el 26 d'abril, al camp de Setfonta arribava la notícia que el doctor Negrin havia embarcat en el gran vaixell de luxe anomenat "Normandie" i sortia al port de L'Havre ^{dir} sense voler/als periodistes cap en anava.

Alguns van fer córrer que sabien de bona tinta que anava a Mèxic per a gestionar l'entrada de les primeres expedicions de refugiats. D'altres deien que més aviat anava a Nova York per a retirar dels bancs nordamericans bona part del tresor espanyol que hi havia fet dipositar a ^{nom de} diverses ^{sous} dels/amics polítics de confiança.

castigat
los ninos/al cartell de Cotilline

Alcancem a la nova Agenda pour 1939 que a tres-quarts d'una de nit del 29-30 d'abril vam a anar al tren a Gausseade, vam passar per Montauban i vam baixar a Tolosa de Lengualet per anar a la marxa la nostra unitat el nou tinent de camp. Després, vam tornar a agafar el tren i vam baixar a Perpinyà on la policia francesa que ens havia custodiat fins aleshores va ser rellevada per una altra unitat després de la donant l'alta a les filles corresponents a la nostra condició de refugiats i disciplinats i perillosos.

Els francesos ens van mirar de cap a peu, a Perujo i a mi, i no van pas demostrar que els preocupés gens ni mica encara que se de nos "tipus" com nosaltres. Al contrari, ens van tancar amb certes consideracions i tampoc no ens van posar les manilles.

En arribar a Perpinyà, com que ja era molt tard de la nit no hi va haver manera de trobar un taxi que ens portés a Cotilline. I com nosaltres (nosaltres) vam dir-los que com que no ens podien portar a dormir a un hotel perquè no tenien permís, no els to- cava altre remei que anar a dormir a la presó del poble fins a l'endemà al matí. Hi a Perujo ni a mi no ens va sorprendre. I tot xiscant vam arribar al port i l'única sala- bronca d'amenitzar la festa, els vaixells i les barques en repòs i aquella temperatura primaveral ens van semblar una felicitat. *Perquè* potser ens recordàvem d'aquella misèria de col camp de concentració de Sotfont que acabàvem de deixar.

Ens trobem en terra catalana, al nostra antic cantat del Rosselló, a la Costa Ver- mella, vam pensar jo. I vam preguntar als francesos si el poble era molt gran. Ens van dir que aleshores tenia uns 3500 habitants; que el port antava del segle XIX i que havia estat reconstruït a mitjan del segle XIX. Ens va fer estrany però no vam dir res.

Els gendarmes ens van fer entrar en un bar, a l'altre costat, i els va preguntar què volíem prendre. Però jo va coincidir en demanar un cafè amb llet i els guàrdies van veure no sé quina mena de licor. De cap manera no van permetre que patés ni la nostra consumició. Van dir que ~~no~~ tenien prohibit d'acceptar-ho.

Van sortir del bar i agafarem unes escales que portaven a una gran terrassa voltada d'acàcies, que hi havia davant mateix del port. Des de dalt d'aquella balconada la vista del port encara era de bonica. I en aquell moment, ara ja hi havia el cel blau on havíem de passar la nit.

Un dels gendarmes tancà la porta de la guardiola i després d'alguna estona, encara van sentir que venia capen fora preguntava qui érem. Els gendarmes li van dir que érem un home relacionat en algú de l'illa però amb la policia no teníem cap relació de símbol de la seva condició de funcionari-oescarcellat.

El gendarme li va dir que feia el cas i l'home va anar llavors a la guardiola on es podia sentir si no li portaven una ordre del jutge i aquella no era l'hora més oportuna per aconseguir-la. Després no era cosa de la policia de Fortvenç.

No hi havia res a fer i la situació ens va semblar a tots quatre.

Jo veig avançar-me a dir que, per la meua part, jo tenia el cor molt a l'entorn i camí a peu. Però jo m'hi va atènyer de seure a l'altre costat, que m'interessava que la perspectiva d'aquella gran palada de pa no els fés cap problema. Jo va tornar altre costat que m'interessava satisfacció, a la qual cosa m'interessava reflexionar una mica més l'entrada al castell-presó que teníem una mala fama. Jo vaig observar el camí ben a peu a peu. Però jo al davant i els dos gendarmes al costat, i els dos fills fent la carretera arunt.

Però estava vist que aquella nit estaven de cost perquè al cap de poc estona d'anar pujant per la vorera dreta, un cotxe particular que ens va aconseguir de veure i el que el portava, que anava tot sol, es va oferir per portar-nos fins al poble de Cotlliure. Es van consellar els dos gendarmes i van decidir d'acceptar la invitació. Un dels guàrdies va ocupar el seient del costat del propietari i del cotxe i l'altre va venir al darrera assegut entre nosaltres dos.

67
le seguia, el nostre conductor va preguntar on anàvem i ell, en veure que s'era al
al seu costat li va dir que ens portaven al castell, tocant a la platja. I ell, un
home del turisme va dir que ens podia deixar a la porta mateixa perquè vivia en una
casa d'allà a la vora.

Ja devia suposar que, Ferrjo i jo, érem refugiats que anàvem a fer companyia a d'al-
tres "espanyols" castigats, procedents dels camps de concentració de la bella contrada,
alguns dels quals, com el d'Angelers, es veia ben bé des d'allà allí.

Van baixar els senyors i nosaltres tot donant les gràcies a l'home del turisme i
aquest va marxar cap al darrera de les cases dels pescadors que hi havia a la petita plat-
ja plena de barques, tocant a la muralla de la fortalesa on ens portaven.

Quan l'oficial de guàrdia del camp de Santonís em va dir que em portarien al castell
"real" de Cotlliure, em va semblar una broma de mal gust en aquelles circumstàncies. Po-
rò havia dit la veritat i confesso que jo ^{no} en sabia absolutament res.

I no me'n vaig assabentar fins dos anys ^{després} del meu retorn a Barcelona, l'any
1967, quan el meu distingit amic Josep Ma. de Masabert, fundador i director de l'Esti-
torial Barcino, va publicar com a volum XVè de la col·lecció "Barcelonina", dedicada als
curiosos i tenebres de les contrades pirenenques catalanes, el magnífic estudi del sacerdot
Eugení Fortado, titulat Cotlliure marítim, que parla del castell real i dels navegants,
corsaris i pescadors de l'antigor que hi havien estat.

Aquesta documentada i sòbria història me l'estimo molt perquè, a més a més, porta un pre-
faci d'un altre vell amic meu - Josep Picó i Martí -, artista-pintor, dibuixant i nino-
taire de molta traça i també ex passant del despatx d'advocat que tenia Maria Company i
Jover a Barcelona. L'amic Picó es va exiliar en acabar-se la nostra guerra, es va esta-
blir a Perpinyà, es va casar amb la malaguanyada historiadora rossellonesa Elisabeth Oli-
veros, va quedar viu i al cap de 36 anys d'així exili encara viu a la capital de l'antic
comtat català, però, molt sovint, fa escapades a Barcelona per a visitar parents i amics.

En lloc d'explicar a la meua manera com és Cotlliure i com el vai viure des del castel-
l real que va ser construït durant el segle XIII, reconstruït el XVI i renovat el XVII, i
que, durant dos mesos de l'any 1939, va ser la meua residència forçosa, heixu-me copiar

uns fragments de la introducció a la meravellosa història del nostre poble, escrita per nosseu Cortada.

L'autor de Cotlliure explica bé que s'ha limitat a considerar la marina rossellonesa a través de la història del port de Cotlliure, el qual fou de sempre l'únic port de pesca i de comerç que aconseguí una activitat relativament important. Els pobles, com el de Llançós, Llançà, Llançà de la Salma, Sant, Sant Jordi, Argelers, Banyuls i Cerberà, eren solament petits pobles de pescadors. Per contra, Cotlliure, situat al nord d'Argelers, és la única cala on els vaixells podien aturar-se amb tota seguretat, situada prop d'una sèrie de capes, caputalls successives de la costa de mar; i a més, la seva situació geogràfica li valgué el títol de port oficial, de "desembarcador" dret del consell durant tot el segle XVIII.

I continua: «Cotlliure és un bonic poble atipic, els seus carrers, que sol ve a llargues-se a les esplanades i blaves de la mediterrània, entorn d'una cala harmoniosament dissenyada per la natura. Unió de la terra i el mar, les platges baixen dolçament a l'encontre de les platges en repousen les naus pesqueres. La gràcia i la bellesa del paisatge han inspirat poetes, escriptors, pintors nombrosos i alguns dels més famosos, com Goya, Gericò, Delacroix, Pissarro i altres, sempre una multitud d'artistes.

Al bell mig del poble, guaitat sobre les roques i envoltat de l'alta mar del port, el castell reial reflecteix la seva silheta en les aigües del mar que batia als seus peus. Tant al castell, en altres temps pujant, recebant de cavallers i d'aristòcrates, com al voltant les cases i el port, aplegats sota la seva protecció. La part més antiga, i encara avui ben conservada, és el palau on residien els reis catalans, particularment els de Mallorca, i també visitats il·lustres com el papa Bonet VIII, Carles V i la seva germana, l'emperadriu Maria d'Àustria. Cotlliure era vila reial, i molt sovint fou involucrada en la dotació a favor de les reines; així Violant d'Hongria, Constança de Sicília i Violant de Bar en foren propietàries. El castell, amb totes les altres fortificacions, torres i muralles que s'eixiquen a les muntanyes de l'entorn per defensar la plaça, "pallosa" - com li deien - , "la importància estratègica que va assolir històricament".

En tots els episodis de les guerres que ensaqonaren el país de l'època visigòtica, en temps de les lluites fratricides entre els comtes-reis i els reis de Mallorca, en el moment de les invasions franceses de Lluis XI a Lluis XIII i en els dies de la Revolució francesa, aquesta fortalesa, amb la de Salses, fou una de les portes de Rosselló i, per consegüent, de Catalunya...>>

Quan ja érem davant mateix de la gran portalada del castell i mentre esperàvem que ens obriassin, vaig observar que a mà dreta hi havia un gran parterre que segurament havia estat d'un jardí abandonat des de feia molts anys, amb uns arbres que no sé de quin mena éren. I vaig recordar que estant encara a l'Hôtel de la Poste, de Tolosa, havíem llegit que el poeta andalús, de Sevilla, Antonio Machado, havia mort a Colliure el 22 de febrer de 1939, al cap de poques setmanes d'haver-hi arribat com a refugià polític, allotjat en un hotel modestíssim que podia ser un que em semblava veure davant mateix de l'antiga residència reial. Però, no. Després m'hi vaig fixar bé i vaig a onar-me que aquells baixos no tenien l'aspecte d'un hotel ni d'una fonda sinó més aviat d'un bar de pescadors. I encara era obert, amb tot i ser tan tard, perquè aquell 30 d'abril s'esqueia en diumenge.

El poeta, prosista i autor teatral Antonio Machado havia aban onat Madrid per anar a refugiar-se a Catalunya. Havia passat El Pertús, camí de l'exili, el dia 20 de gener de 1939, poc abans de la caiguda de Barcelona, acompanyat de Carles Lluís, Clementina Arderiu i Josep Pons i Pagès, perquè era un republicà antifeixista convençut, en discrepància política amb el seu germà Manuel, també poeta, prosista, autor i crític teatral, que tenia un any més que ell i que era un pro-franquista no menys convençut. I després d'haver e crit diverses obres teatrals en col.laboració, la guerra els va separar per sempre més.

Enmig d'aquestes reflexions, s'obria la porta del castell-presó i un gendarme ens feia pas, tancava la porta i ens deia que el seguíssim per un glacis que ens portaria al bell mig de la gran fortalesa, una gran esplanada voltada d'una sèrie d'edificis de diversa alçada que ens vagaria de conèixer pam a pam.

Els gendarmes de Perpinyà van lliurar-nos als dos castell juntament amb les fitxes o informes que portaven sobre nosaltres dos, van mirar cua i van marxar sense dir-nos ni un mot. Devien tenir l'ordre de no fer-se amb els detinguts.

Ens van fer pujar per una escaleta que hi havia a la dreta del pati central i van anar a parar a una cambra emblanquinada de qualsevol manera i bruta, que feia d'oficina del Chef de la Guàrdia i que tenia com únic mobiliari una taula rònega a la qual no podien posar una cadira tan rònega com la taula.

Es clar, van arribar en un mal moment perquè en veu que el sargent que estava de guàrdia ja havia agafat el son i es va despertar de molt mal humor. Era un home alt i corpulent i, segons van saber després, es deia Jover, era rossellonès i procedia de la 16.

Va llegir les nostres fitxes, ens va mirar amb un aire desafiador i va dir:

- De manera que sou indisciplinats i perillosos, eh? Ja us arreglarem aquí!

Es va encarar amb Perujo, que era tan alt i fort com ell, i li va dir que es traïés les ulleres. Vaig pensar que la cosa acabaria malament i calia tenir en compte que si per cas interviendrien els altres gendarmes de la guàrdia que estaven a les ordres del chef.

Així que Perujo es va quedar amb les ulleres a les mans, el tal Jover, les hi va agafar i amb un gest parcimonios les va deixar damunt la taula. Se li va plantar al davant i mirant-lo de fit a fit, li va clavar una bufetada que va ressonar per tota l'habitació. Inmediatament, van aparèixer un parell de guàrdies pistola en mà i el Jover els va fer marxar amb un gest.

Jo temia que el company Perujo s'hi tornés i es tirés damunt d'aquella bèstia bruta. Però, no. Va tenir seny i va aguantar la bufetada sense immutar-se. Palplantat i mirant també de fit a fit al chef no va fer cap gest ni va dir un mot. Es va girar, va agafar les ulleres i se les va posar com si no hagués passat res.

Jover va venir cap a mi i, sense dir-me res, amb una revolada em va clavar un revés que em va fer anar de corcoll. Em vaig esforçar tan com vaig poder a mantenir-me fent imitant a Perujo i la cosa va acabar amb aquella bufa que ^{ja} veia venir. Però la indignació em rosegava per dintre tot pensant que la policia espanyola que m'havia detingut amb més motiu que els gendarmes francesos, la Guàrdia Civil que m'havia portat i tornat de presi-

di i cap dels escarcellers de la Model de Barcelona ni del Reformatori i lucant mai no m'havien posat la mà a sobre i aleshores que ni estava processat, un brètol qual-sevol i, per postres, català, ens havia pegat ^{(brutalment} ~~suponement~~ només per demostrar la seva plena impunitat o a bé ganes de provocar-nos per a posar-nos a acusar d'agressió, amb totes les conseqüències. Era un abús de poder que em ^{va} sublevar.

El chef va cridar un dels seus subordinats i li va dir que a Penjo el portés a "general", que després vaig saber que eren unes galeries/de règim comú, i a mi al calabós. Per tant, jo ho passaria pitjor que el meu company base.

El calabós on vaig ser destinat era una mena de paller que hi havia en un racó del pati central del castell; una mena de cau que hi vaig haver de pujar fent un salt i un cop dintre, el guàrdia va tancar la porta d'una revolada i va passar el forrellat.

El meu "normitori" era fosc com una gola de llop i semblava que no s'hi pogués respirar. Vaig anar-me que em trobava davant d'un pilot de palla però no gosava moure'm perquè em semblava que tocava algú que tenia al costat. I, sí. El meu veí, català, em va explicar on em trobava. Es tractava del lloc destinat a la Brigada de Càstig que treballava a les ordres d'un ex membre de la Legió que tractava la gent a puntades de peu i no parava de provocar-los amb insults de la pitjor mena durant tot el dia.

Algú de més onins de la cova va dir que volia dormir ¹ que calléssim. I els informes van acabar d'aquella manera. Però com que no vaig poder aclucar els ulls en tota la nit, de bon dematí vaig emprendre novament al meu company i veí en veu baixa i ~~em~~ va completar el que volia dir-me. Em va parlar d'una mena de monstre que es deia Antoine, ex legionari que anava de païsa com nosaltres però que tenia carta blanca per a fer-nos obeir en tot i per tot durant la llarga jornada de treball ~~forçós~~ que teníem assignada.

Vaig sentir obrir el forrellat i vam saltar un darrera l'altre, formant-nos militarment en aquell mateix racó del pati. El meu nom va ser el darrer que va llegir el fardós Antoine en passar llista. I vam esperar que tothom estés format perquè ens ^{(portessin un} ~~no ens donaven~~ pot de llauna mig rovellat amb el qual ens donarien una brutícia que en beïen cafè amb llet i que seria tot l'aliment que engoliríem fins al migdia.

A la Brigada de Càstig érem una dotzena i la primera feina que en va tocar/fer va ser ^{de}

encarregar-me de la neteja del departament destinat a fer les nostres necessitats. L'únic lloc que hi havia disponible - amb tres urinaris i altres tants forats a terra -, ^{en} per un total de prop de 300 homes que, en aquells moments, ens trobàvem fent vida/comú a l'ex castell reial.

Els que formàvem part de la Brigada de Càstia no podíem parlar amb ningú, ni amb els ^{adreçar} de la nostra colla. Aquell mateix dia, però, ja se'm van ~~presentar~~ dissimuladament com a companys de penes i fatigues, un búlgar, dos iugoslavs i un italià, tots quatre procedents de les nostres Brigades Internacionals de voluntaris. L'italià era un demòcrata-cristià que havia fet la nostra guerra però encuadrat als serveis auxiliars i en va dir que mai no havia disparat cap tret ni tirat cap bomba de mà. Ho es va voler dir com se deia de veritat i m'asseguraven que usava un pseudònim. Però jo vaig acabar per dir-li Dom Sturzo, recordant al famós dirigent de la democràcia cristiana antifeixista que havia desafiat les ires de Mussolini.

El búlgar Bratínov i els dos iugoslavs - Bjordjevitx i Papovitz - van esdevenir els meus inseparables guies i consellers, perquè eren els veterans del castell.

Kànio Bratínov, era un homeàs que devia fer dos metres d'alçada, fort com un roure i, naturalment, amb molts àpats endarrerits. Jo vaig perdre la poca gana que tenia i al cap de dos mesos ja havia perdut vint quilos. I a canvi de les tres-quarts parts del meu ranxo, que jo em disposava a llençar, el gran búlgar em tallava amb la destal tota la llenya que em tocava tallar a mi per als serveis de ^{la} cuina perquè quan jo intentava de fer-ho, la destal m'escapava de les mans o el tronc saltava un tros enllà.

Els dos iugoslavs - un impressor d'ofici i l'altre advocat - eren els meus companys per a tragar els grans cossis d'aigua destinada als oficials que tenien les seves dutxes dalt d'un departament que ens obligava a pujar una pila d'escalers molt dretes. I el selvatge de l'Antoine no permetia que pugéssim els cossis/^{plens} fins a la ciutat. I mai no hauria dit que l'aigua pesés tant !

El demòcrata-cristià, però, és el que em va fer els millors serveis perquè em va ajudar en la feina més inrata de totes: la de netejar les comunes i buidar de pixats i excrements els bidons per a traslladar tota la mercaderia a les portadores que després tra-

vinaríem cap a un dels fossats de la fortalesa que tenia uns forats que donaven a mar.

El pitjor d'aquella feina era que, amb tanta gent que ^{anava} ~~estava~~ a la comuna, els bidons s'omplien fins a vessar i per moure'ls calia buidar-los una mica amb un pot de llanna però sempre empastifant-te les mans. Aquesta operació, tan desarratada, és la que volia fer sempre el meu estimat Dom Sturzo. Cada dia discutíem una estona perquè jo em resistia a què fes la mateixa feina. I havíem de vigilar que no vinés l'Antoine perquè ell no ~~hauria~~ hauria tolerat que una feina que era exclusivament seva la fes un altre, fos qui fos. Ens hauria denunciat a tots dos com indisiplinats. I el problema és que ^{Dom Sturzo} m'ajudava en aquella feina tan ingrata i fins i tot ho feia amb evident satisfacció, sense saber com pensava jo en la qüestió religiosa. Mai no m'ho va preguntar i allà no ho podia descobrir perquè al castell no s'hi deia missa.

Després venia el moment de carregar les portadores d'excrements i portar-les cap al fossat, perquè ^{amb} el trontoll ens esquitxàvem tots dos de mala manera. I jo havia de fer aquelles feines amb un abric que m'havia hagut de fer durant els darrers dies de la nostra guerra i sort en vaia tenir quan l'evacuació, la retirada i l'estada al camp de Setfonta perquè va ploure continuament. I jo devia fer bona fila traçant les portadores de morda amb abric. Però ningú no en feia cabal, és clar. Perquè tots anàvem espellifats i bruts. De tornada, un portava la portadora i l'altre els semelers.

Quan ens tocava rentar la nostra roba, els "incomunicats" de la Brigada de Castig ho feiem separats de tots els altres internats, en un abeurador dels cavalls de l'antiga reialesa que ens feia de safareig, molt a prop de la porta d'entrada al castell. Les condicions d'aquella mena de viure feien que tots anéssim plens de pols, entre els que havíem portat del respectiu camp de concentració i els que agafàvem al castell. Posàvem la roba en remull i la treïem més plena de pols que els que ja tenia i tots portàvem una mena de cinturó negre que no hi havia manera de fer-lo marxar de la pell, segurament degut a les picades dels paràsits acumulats.

Un dels treballs més feixucs era el de traslladar unes pedres molt grosses d'un lloc a l'altre del castell, sense saber per què. Quan em va tocar el torn de participar en aquella nova feina de presidari era quan més dèbil em trobava. Però tampoc no em puc quei-

xar perquè sempre sortia un benefactor o altre. En aquella ocasió va ser un dels gendarmes que ens vigilaven, un home amb el qual parlàvem sobre la guerra que amenaçava tot Europa. I ell em deia, molt convençut, que França no corria cap perill perquè disposava d'una línia Maginot inexpugnable. I quan em veia molt cansat, em deia que reposés una estona mentre ell es posaria en un revolt del fossat a vigilar si venia algun altre gendarme o l'Antoine. Es veu que jo li feia llàstima quan em veia tan exhaust. Un altre dia em tocava tragar sorra d'una platja del darrere de les cases de pescadors i vaig trobar que la sorra pesava com plom.

La mateixa platja que un dia, un sol dia, em hi van deixar banyar. I on em va passar un contratemps que em va avoronyir. Tots ens van haver de banyar amb calçotets, és clar, perquè no disposàvem de vestit de bany. I com que jo encara portava els calçotets que m'havia donat el bon company Manchón, del CAJCI, quan em van robar els meus a la masia de Biure, i em venien tres canoes grans, una onada se me'ls va emportar i vaig quedar nu de pel a pel. Va ser un espectacle força divertit per companys i gendarmes, però no pas per mi.

Quan vai estar més dèbil que mai, l'Antoine em devia donar per perdut i, segura ent per ordre del chef, em va destinar a cuidar el tros de terra de l'antic jardí sense flors que hi havia fora del clos del castell, al costat de la porta d'entrada. Potser es pensaven que intentaria d'evadir-me i això em faria merèixer un tracte pitjor. On hauria anat i què hauria pogut fer tal com estava ?

Aleshores em passava dematí i tarda amb un rasclo a les mans passant-los a punt i avall i tornant-los a passar per sota d'aquell tros de terra que mai no em van donar res per plantar-hi. Tanmateix, era un no fe res que em distreia veient els viants del barri de pescadors i les entrades i sortides del castell.

Però el gran espectacle diari era el que em proporcionava l'arribada del camió del pa. Així que entrava, amb tot i que un grup de gendarmes es posaven a la porta perquè no marxés ningú, una colla darrera l'altra es llançava a l'assalt de la carretada de pa i fugien amb un d'ells. I la veritat era que aquell pa feia més mal que bé. Perquè al castell ens hi portaven el pa que havia sobrat dels altres camps durant els darrers dies i el barrejaven

amb el pa del dia, tou i bo. Però els companys més famolencs no s'interessenien en vigilar que al uns d'aquells pens no tinguessin una mena de verdet que es trobava a la molla i que produïa unes cagarines que feien anar a parar a la Infermeria, un departament que ens tenia^a tots esgarriats perquè tot d'una desapareixia de la vista un dels companys de captiveri i al cap de pocs dies ens deien que l'havien tret de nit per enterrar-lo sense que ho veiéssim. El gran company Bratínov s'horroritzava de pensar-hi i, no li va tocar cap més remei que anar-hi a parar. En canvi, el company Angel Estivill - aquell que al camp de Setfontes havia vaticinat, en broma, que jo aniria a parar a Cotlliure - també va fer-hi cap perquè havia estat molt malalt de l'estómac. Però va tenir la sort que el consideressin en estat greu i va demanar per sortir-se'n. Hi van accedir i el van destinar a emblanquinar els foscats que voljaven el castell. Tenia feina per nosos!

Per què li havien tingut aquelles consideracions?

Potser perquè el van veure en perill de mort i en tractava d'un comandant del Cos de Carabiners? Per cert que, això em porta a la memòria l'escena impressionant del seu ingrés al castell:

Ens van fer formar a tots al gran pati perquè presenciéssim l'acte de desparar-lo. El silenci era absolut i obeint les ordres del chef màxim un gendarme li va anar arrencant els galons i les insígnies de tot arreu fins a deixar-là estripada de mala manera la jaqueta o guerrera, sense que hagués donat cap motiu, perquè li va fer a les poques hores d'haver ingressat a la gran colla. Jo vaig arribar a la convicció que ho havia fet per enveja dels seus galons primer i al cap de poques hores el van tractar tan bé per por a què Estivill fes una denúncia a l'autoritat màxima dels gendarmes que bastant sovint feia una visita.

Un altre espectacle, encara més impressionant, que ens va tocar viure aquella vespa va ser el de l'amic Vilella, de la Unió Socialista de Catalunya. Feia por que havia ingressat i devia venir desfet de nervis perquè un matí a l'hora de passar llista es va posar a cridar: «Assassins! Assassins! Sou uns fills de puta! Això no són maneres de tractar-nos!»

Els gendarmes es van treure les pistoles, d'altres van empunyar el fuet que portaven.

I va començar la terrible pallissa, amb tota la brutalitat de què eren capaços aquells mercenaris.

En laarrera setmana que vaig passar al castell de Cotlliure no m'oblidaré mai perquè, al cap de prop de 40 anys d'haver-la viscut, encara en guardo molt bon record.

Aquells darrers dies em vaí sentir gairebé alliberat pel sol fet de tenir una pila d'homes disponibles per a poder contemplar tot el que em voltava. I en passava llargues estones assegut en els merlets de les diverses torres de la gran fortificada reial observant tot el que ~~de Cotlliure~~ abastaven els meus ulls.

Altra vegada vull recordar al llibre de mossèn Montañó perquè ell ha sabut explicar molt millor el que sabia fer jo tot el que es veu des d'aquell indret privilegiat:

«El poble, escalonat entre la muntanya i el mar, té també el seu encís, especialment aquells carrerons estrets, tortuosos i mal empedrats, que anguilenen entremig de cases petites, pintades de colors vius, on habita una població senzilla i laboriosa. Els balcons i les finestres penen plantes verdes, joranis i roba de tot color. Crits i cançons alegren la vida dels habitants. Es un quadre de rics colors, compost ^{(per les} ~~de~~ barques, les xarxes esteses damunt la sorra, els monuments de pedres esquifoses, els teulats vermells, les cases blanques o rosades, i sobretot el blau límpid del mar i del cel. Una càlida y salvatge bellesa agermana Cotlliure amb Mançà, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Tossa i tanta d'altres pobles de la Costa Brava. Aspecte i ambient de tots els ports mediterranis, però amb la seva nota pròpia...»

Al cap d'uns quants anys, ja exiliat a la ciutat de Mèxic o retornat a Barcelona, he anat rebent unes quantes postals de bons amics nostres que havent visitat Cotlliure i contemplat el "nou" castell, m'han fet uns mots amables recordant-se que jo hi havia estat, la qual cosa he agraït sempre moltíssim.

Aquests bons amics són: Manuel Serra i Moret (1954); Abelard i Joana Pàbreu (1957); Francesc i Zina Ursul (1961); Ramon i Quimeta Peypoch (1962); Joan Guisàlbo (1962); Irene Lunté i família (1972) i Xavier Benguerel (1974), per ara.

I, encara, tinc penjat encara la taula del meu despatx on treballa, a Barcelona, una formidable aquarel·la amb el castell a primer terme, original de l'escriu i admirat amic i amic tista/Manuel Viusà.

La travessia de l'Atlàntic, ~~del 1939 al 1941~~.
exiliat de França

Desde Tolosa de Llenguadoc i amb data del 26 de febrer de 1939, els meus companys del Secretariat de la UGT de Catalunya i jo havíem rebut un passaport familiar, vàlid per a viatjar per Europa o Amèrica, lliurat pel Cònsol General de la República Espanyola a París. Però, pel que fa a mi, no vaig tenir necessitat de fer-ne ús perquè tots els que ens trobàvem internats al castell de Cotlliure i havíem estat autoritzats a sortir de França per a residir als Estats Units de Mèxic com a refugiats polítics, disposaríem d'un document especial d'identitat, degudament avalat amb data del 4 de juliol de 1939, per Narciso Bassols, un destacat polític mexicà descendent de catalans, que aleshores era ministre plenipotenciari de Mèxic a França. I un cop vam haver acceptat l'ofertament de residir com a refugiats polítics al noble país que presidia el General Lázaro Cárdenas, havíem d'embarcar en el vaixell "Méxique". Mentrestant, el nostre document d'identitat mexicà havia de retornar a París perquè, al dors, hi figurés el visat especial del cònsol general mexicà Gilberto Bosques.

L'ordre d'alliberament donada pel govern francès va arribar a Cotlliure el dimecres ^{que} dia 5 de juliol i mentre els meus companys de captiveri/figuraven en la llista mexicana sortien aquell matí mateix del castell, jo no vaig sortir fins a les sis de la tarda perquè havia d'anar separat dels meus companys, incommutat de tothom i conduït per una escolta formada per un sergent, dos gendarmes i dos soldats.

¿ Per què aquella barreja de forces d'Ordre Públic i de l'Exèrcit ?

Es veu que la meua fitxa era la única cosa que valia i jo havia de continuar essent tractat com un home perillós i no volien que, en sortir alliberat del castell, em tornés

a quedar a França. No. Jo sortia amb una ordre d'expulsió del país.

Tot allò em semblava ridícul a més no poder. No ho podia entendre i no me'n sabia avenir. Quina mena de policia era la francesa, que badava tant?

Feia pocs dies que la Maria m'havia confirmat que teníem reservats passatges per a Mèxic la meua mare, ella i jo. I que ja m'explicaria com ho havia aconseguit quan ens retrobaríem al port d'embarcament.

Sortint del castell em van portar als haras o parada de Perpinyà on ens hi van passar unes quantes hores, sempre amb guàrdies de vista. En vaig sortir amb un paquet de roba interior, que bona falta em feia, després d'haver menjat qualsevol cosa. I sempre seguit de la meua escolta, a les 9 de l'endemà al matí, el tren que ens portava, sempre in comunicat dels altres passatgers, ens deixava a Bordeus i a la una del migdia ja érem al poblet de Pauillac que era d'on havia de sortir el vaixell "Mèxique" que ens havia de portar a Veracruz, travessant l'Atlàntic.

Els guàrdies no em van abandonar fins que em van haver deixat darrera les filferres del port. Però totes aquelles absurdes precaucions no van servir de res perquè tan bon punt van haver marxat els cinc homes de la meua escolta ningú no em va privar de sortir cap al poble, ni segurament m'hauria dit res ningú si m'hagués entornat cap a Bordeus o més enllà.

Voltant per les dependències del port no vaig trigar gaire a trobar-hi companys de Cotlliure i de Barcelona i tot, que també pensaven embarcar cap a Mèxic com jo. Ho recordo qui va ser que em va acompanyar on havia vist la meua dona que feia estona que havia arribat de París en un taxi llogat pel company Josep Moix, encara "ministre" del Govern Negrín, amb tres antics ministres del sector esquerrà del PSOE dels quals només recordo a Ramon Lamóneda, del Sindicat d'Arts Gràfiques de la UGT d'Espanya.

Vaig trobar a la Maria molt desmillorada i per la cara que va fer em vaure'n vaig comprendre que el meu aspecte devia ser molt pitjor que el d'ella, amb el cap pelat al zero i els ulls que semblaven els d'un possàit. Ho vaig comprovar prou quan em van fer la fotografia per a la documentació d'embarcar.

Al dit document hi van posar que jo era bibliotecari, periodista i editor, tres professions cap de les quals no era gens bona per a embarcar en aquella expedició que volien

que fos integrada per una gran majoria de treballadors de la terra amb pràctica de conreu d'arbres fruiters, especialment. Però en vaig adonar que la gran majoria dels que també estaven documentats per embarcar al "Mèxique" tampoc no eren ~~pas~~ camperols.

Jo havia arribat al port de Pauillac el dijous dia 6 de juliol i anaven passant els dies sense que arribessin els documents d'aquella unió de gent que esperàvem poder embarcar cap a Mèxic i que es calculava que serien prop de 2500 persones entre homes, dones i criatures. Una expedició d'emigrants destinats a un país del qual no en sabem absolutament res i tampoc no sabem què ens hi esperava, què hi faríem ni com viuríem.

Finalment, el dia 13 va arribar la documentació que esperava tanta gent i que havia estat signada el dia anterior pel cònsol Gilberc Rosques. Al matrimoni mexicà encarregat d'autoritzar definitivament la sortida d'aquella unió de gent, ~~de~~ esperava una ~~després~~ vaig saber que ell era el pintor Fernando Gamboa, agregat cultural - feina de no dir. I la meua mare no arribava i en feia por que seria l'hora d'embarcar

i no podríem sortir en aquella expedició a la qual havíem estat destinats. La meua mare havia de venir de ~~la~~ Solès-Toucas, prop de Tolon; havia de fer el viatge tota sola, canviar de tren no sé a quina estació i no sabia un borrall de francès. Com s'ho faia la pobre dona? ^{se'n} ~~ella~~ va sortir meravellosament bé. I pocs hores abans d'avisar-nos de la sortida del "Mèxique" arribava la meua mare i ens contava que el viatge havia anat molt bé però se li havia fet una mica tard.

El vaixell tenia fixada la sortida de França per abans de les 12 de la nit d'aquella vigília de la Festa Nacional francesa del 14 de juliol, perquè l'endemà era festa obligada per als mariners i ja havíem de trobar-nos lluny.

El control de la gent que embarcava es va haver de fer cuita-corrents i només eren cridats els caps de família. I com que no hi havia manera d'embarcar tota aquella gentada que hi havia al moll per anar allà on fos d'Amèrica, el matrimoni de funcionaris mexicans va fer la tria dels que aniríem a Mèxic i els que anirien a Xile en un altre vaixell que també esperava sortir de Pauillac. I la majoria tenia unes ganes bores d'anar cap a Mèxic, sense saber per què.

Quan jo ja vaig ésser admes, amb la Maria i la meua mare, els antics companys i amics m'empenien perquè els recomanés per poder sortir amb el "Mèxique", com si jo tingués al-

gués influència. Però vaig fer algunes gestions i, amb la més gran sorpresa, vaig poder incorporar a la nostra expedició uns quants companys i fins i tot a l'amic Pere Calders que com que, políticament, encara figurava afiliat a Acció Catalana Republicana es veu que no tenia cabuda entre nosaltres. Vaig presentar-lo al matrimoni mexicà amb un dels artistes-dibuixants afiliat al sindicat corresponent de la UGT de Catalunya i el van embarcar, perquè anava tot sol. En canvi, els companys genetistes Garcia Oliver, Comina i uns quants més es van quedar a terra perquè no hi va haver manera de fer-los admetre per la parella mexicana encarcerada del control polític. Tampoc no van poder embarcar altres genetistes coneguts i van ser destinats a Xile. Però tard o d'hora Garcia Oliver va anar

(el moment) Va arribar ~~l'hora~~ de pujar al vaixell i d'ocupar els nostres llocs. I com que em van a Mèxic. destinar una de les llitères de cambrer, la vaig ^(passar) ~~passar~~ a la meua mare que era la que ho necessitava més de nosaltres tres. La Maria i jo vam fer tota la travessia a coberta, dormint en un matalasset prop de l'escala de baixar als cambrots o cabines de primera, segona i tercera.

Durant els primers dies de viatge, la Maria em va anar explicant com havia passat els dos mesos que va viure a París, prop dels companys genetistes i vaig comprendre que havia passat moltes privacions, tot i que ella volia amagar-ho; que va topar amb la resistència d'alguns companys a donar passos per a fer-me sortir de Cotlliure el més aviat possible. Finalment, em va dir que des del moment que van ^(saber) ~~que~~ que uns diputats socialistes havien estat a Cotlliure, els companys Moix i Camps van trobar més facilitats per aconseguir que jo sortís amb ella i la mare cap a Mèxic.

Durant la travessia de l'Atlàntic es va publicar un periòdic epíclostyle i molts de nosaltres hi vam col·laborar; també van participar en un cicle de conferències dedicades a conèixer una mica al país on anàvem a parar i, per documentar-nos, van poder disposar d'una sèrie de dades i llibres que ens van facilitar els funcionaris ^{mexicans} que ens acompanyaven en el viatge. Jo vaig ser encarregat de parlar de la intervenció dels treballadors a l'empresa nacionalitzada de petroli i als ferrocarrils, també nacionalitzats. Tot el vaixell anava ple d'estadístiques recents sobre població, condicions de vida de les masses populars de la ciutat i del camp, malalties infantils, mortalitat, etc. Tot feia esclatar!

Per arrotondar-lo i quan ja estàvem entrant al golf, poc abans d'arribar al port de Veracruz o, havíem de desembarcar, un gran temporal va fer tronollar el "Léixic" i a tots nosaltres. Les onades pujaven a coberta i d'emportaven tot el que trobaven: matalassos, caires, malates, mantes i roba de tota mena. Els cuifors, o els mariners i els nosaltres mateixos no hi posien res. Les onades de posar-nos els salvavides ens van acabar d'esverar els que mai no havíem estat, per mar, més enllà de Pauillac.

Aquella expedició havia estat organitzada a càrrec del SERE (servicio de evacuación de Refugiados Españoles) que tenia les seves oficines al número 94 de la rue Saint-Lazare, de París i que pagava el sector polític que Espanya, econòmicament, el doctor Juan Lagrín, un dels seus principals administradors del tresor espanyol que s'havia trobat a la nit abans d'abandonar la capital d'Espanya - tal com hem explicat ~~en~~ en un dels capítols anteriors - d'acord amb el sector socialista d'Indalecio Prieto, abans de la ruptura de relacions de neorinistes i prietistes.

Els sindicats que ens havien promès que tindrien a Léixic menjar no trobàssim feina els rebriem a través de la CTE (Confederación de Trabajadores Mexicanos).

Josep Moix, ex ministre de Treball del Govern de la República i ex vicepresident de la UTE de Catalunya, en va obsequiar amb cinc bitllets de mil francs quan ens vam acomiadar al port de Pauillac; i Joan Prigalbo, que havia estat director general de Comerç, posterior de la Generalitat, adscrit a la Conselleria d'Economia, i que procedia a la Federació Catalana de Treballadors de Banca i Borsa de la UTE de Catalunya, el acordà amb nosaltres de va oferir un lloc a l'editorial que projectava crear a la capital de Mèxic.

Vam arribar a Veracruz el dia 27 de juliol de 1939, després de 14 dies de navegar sense veure altra cosa que mar i aigua i sense fer ni una sola escala en tot el viatge. El port de Veracruz es veia com mort, desert de transatlàntics; només amb una petita vai-ells de transport de fruita del país, de la qual la única que coneixíem era el plàtan. Tot feia pensar en un país esportuít per una forta crisi econòmica, amb un poble depauperat, sense feina i tota la dona i criatures brutes i pobrenment vestides.

Així que vam arribar al port es va presentar una gran manifestació popular amb banderes i una banda de música que venia a sonar-nos la benvinguda. Era or unitzada pel partit polític oficial o majoritari i per la delegació de la CTM. El partit tenia com a sigla les lletres PRM que volia dir Partido de la Revolución Mexicana, del qual ens havien parlat els funcionaris mexicans que ens havien acompanyat en el viatge i que consistia en una mena d'aliança popular formada per totes les agrupacions polítiques d'esquerra, sindicats obrers de la ciutat i del camp, organitzacions camperoles i de joventuts de tota la República Mexicana que feia anys que governava a la capital dels Estats Units Mexicans i a totes les organitzacions estatals federades. Els partits d'oposició de dretes gairebé no comptaven enlloc i els considerats com d'extrema esquerra, com per exemple el Partido Comunista Mexicano no formava part del PRM i mai no treia cap diputat, la qual cosa ens va sorprendre en gran manera i ens va intrigar molt. El President i el seu equip de Secretaris o ministres només duraven sis anys i el president no podia ser reelegit. Una característica que ens va semblar molt alligadora.

Els visques i els aplaudiments d'aquella massa formada, principalment, per indígenes era sorprenent. I pocs mesos després podíem comprovar a la Ciutat de Mèxic una certa animositat, especialment entre la classe mitjana, com si anéssim a disputar-los la feina i el pa.

Tan bon punt vam posar els peus a terra, vam ser cridats al Servei de Migració per a fitxar-nos i documentar-nos com asilats polítics. I al cap de nou mesos d'haver-nos documentat a la Ciutat de Mèxic, capital de la República, ens van posar al/que era com la nostra cèdula personal, una nota, signada pel Director General de Població, de la Secretaria de Governació, datada el 3 de maig de 1940, que deia: El titular de la presente está autorizado para dedicarse a actividades remuneradas o lucrativas^v en general para que intervenga en todo acto de comercio, con excepción de cantinas, cabarets y similares.

Cadaqués va espavilar-se segons les seves possibilitats econòmiques i mentre hi havia qui llogava una cambra d'hotel, com si fos un turista, d'altres uns acollien a la residència flotant que havia estat habilitada en funció d'hotel-restaurant a un dels molls del port de Veracruz mateix.

Es tractava del vaixell "Manuel Armís" que quan va esclatar la nostra guerra es trobava ancorat allà on encara era des de feia tres anys. Va quedar oficialment inmovilitzat amb tota la seva tripulació perquè el President Cárdenas no va permetre que s'acostés a cap port espanyol. El govern de Mèxic s'havia solidaritzat amb la nostra lluita contra el feixisme i no havia volgut reconèixer el règim del general Franco, adreçant de totes les altres repúbliques americanes i, especialment, de les de l'Amèrica Latina, els governants de les quals consideraven a Espanya com la seva mare patria.

El menjar del "Manuel Armís" no era pas de primera qualitat però no ens queixàvem. La taula de taulons i els bancs per seure es van instal·lar a coberta, a l'aire lliure, perquè feia una calor asfixiant. I com que de cabines no n'hi havia pas totom, nosaltres vam acceptar-ne una per a la neva mare i la Maria i jo vam dormir en una de les bodegues descobertes que donaven a la coberta del vaixell i quan plovia a boir-i-berrals, com a cosa normal de l'època, havíem de saltar dels catres i refugiar-nos en un racó de la bodega i esperar que empués la pluja. Però amb la calor que feia, tot el que es mullava s'assecava immediatament. La única cosa que tenia la Maria eren les diverses mares d'insectes mai vistos, que ens voltaven nit i dia. A mi em semblaven tots molt bonics i curiosos de debò i a ella li feien posar la pell de gallina.

Vam anar a donar el primer tomb pel poble, començant pel zócalo o plaça principal on hi havia l'Ajuntament i unes voltes amb hotels i bars a tojo. Un dels cafès més concorreguts era La Parroquia que ens van dir que havia estat fundat per un català una rat feia molts anys. Li devia permetre perquè no era una vulgar cantina o taberna sinó un cafè-restaurant d'un cert to i que servien molt bé.

En acabar de donar la volta al zócalo vam arribar a l'edifici municipal i ens van trobar amb la gran sorpresa de veure-hi una exposició de pintures d'avellí Artís Gener "Elisner" i d'un artista valencià que en sembla recordar que es deia Almela. Havien arribat abans que nosaltres amb el vaixell "Sinaia".

Després, ens van arribar fins als voltants del mercat, tot ple d'uns ocellots negres que en diuen gopilotes, una bestiola de cap petit i bec encorbat que s'alimenta de carinyà. Però la Maria se'n va voler anar un tros lluny perquè aquelles bèsties li feien por i fàstic.

Més enllà, la meua dona es va escandalitzar de mala manera perquè va veure una persona indefensa asseguda en un portal fumant tranquil·lament un puro. Després vam saber que era una cosa habitual entre les indígenes mexicanes, especialment en terres del tròpic. I el fet de fumar un cigar cubà o del país, no significava pas que fossin una persona de mala vida.

Tot retornant al "Manuel Arnús", vam sentir per primera vegada la forta bruyera o tuf dels plàtans fregits que es venien en unes parades de prop del port o del passeig on hi havia l'Administració de correus on anàvem a tancar les cartes als companys i famílies que encara hi havia a França perquè no en podíem saber els nostres familiars de Catalunya per por de comprometre'ls.

El dia següent vam anar a localitzar els grups de refugiats que hi havia encampats per la ciutat de Veracruz i es van formar una colla que estaven sota la benevolència del bon amic Felip Barjau, a l'hospital Militar. Uns altres grups vivien en edificis també oficials com La Berrinall, El Hogar del Campesino, Escuela Naval i Escuela Prevoconal.

Passaven els dies i ens havíem de decidir a pujar el tren i mirar d'instal·lar-nos a la Ciutat de Mèxic, la capital de la República, el més aviat possible per començar a treballar així que l'amí Orijalbo obrís les portes de l'editorial. I amb tot i que no podíem sortir de Veracruz sense un permís especial ens vam arriscar a burlar les lleis del país.

Vam pensar que, primer de tot, cercaríem un piset ben honest perquè les possibilitats econòmiques eren molt reduïdes i no sabíem què podríem començar a treballar. Vam pujar el tren a Veracruz, sense que ningú ens ho impedís, i vam pujar fins a la Ciutat de Mèxic que és tota una puja a través d'un paisatge tropical meravellós de color. ~~El dia següent~~ En sortir de l'estació final ens vam ficar al primer hotelet que vam trobar amb l'esperança que el preu seria al nostre abast. ~~El~~ No va ser a mitges i a base de menjar a fora, pel nostre compte. No hi podíem estar molts dies.

Per cert que al balcó del primer pis d'aquell edifici on a la planta baixa hi havia l'hotellet, vam llegir un rètol que deia: Doctor Franco Mata i a tots Rifop. I en aquell moment, cada vegada que parlàvem del nostre hotel en deïem A del Franco pel criaturny, recordant els bombardeigs feixistes a Barcelona.

La bona amiga Raon Fabra i Abelara Fabra, i uns quants més, havien arribat a la ciutat de Mèxic poc després que nosaltres, procedents dels Estats Units i per via aèria, amb l'encàrrec que els havia fet la direcció del PSU d'orientar als militants del partit que ho necessitessin i mirar de resoldre les dificultats per a trobar feina per a ^{també} ^{pròpia} tothom. Però es va trobar que els que necessitaven resoldre la situació eren ells i van fer tot el que van poder però es van haver de dedicar a resoldre el seu problema familiar perquè cap d'ells no podia viure sense treballar i no volien estar a sou del partit. Vam fer bé.

Maria Fabra et ens va convidar a dinar a casa seva on vivia amb la seva filla. I un cop vam haver dinat, vam reconèixer la seva colònia o barriada per veure si trobàvem un pis a bon preu i així estaríem més acompanyats. L'amic Màrrega ja ho havia reconegut. ~~Al~~ ~~ben~~ ~~pot~~ tothom volia viure prop de gent coneguda per no trobar-se a sola sola en un país que es veia tan diferent del nostre.

Vam tenir la sort de trobar un piset on íntegrament de nouidants començaven, prop de casa d'ells i molt a la vora del monument a la Revolució Mexicana, totent al gran edifici on hi havia un frontó per a jugar a pilota basca. El nostre pis era al número 60 del dit carrer Pison, pujant a mà esquerra perquè a Mèxic la numeració dels carrers és al revés que a casa nostra: els mexicans posen els números parells a l'esquerra i els senars a la dreta.

El piset tenia una sala-menjador que ens va servir prou gran per a posar-hi un sofà-llit per la Maria i jo, perquè només hi havia una habitació i l'objectiu de destinar a la nova mare. La cuina era molt petita. I el bany era amb dutxa i tot, cosa indispensable i la primera necessitat en un clima tan calorós com és el de Mèxic a l'estiu.

Per a moblar aquell pis ens van recomanar un mercat popular una mica llunyà que en deïem la Lagunilla, on es trobaven mobles de fusta barata i sense pintar. Efectivament, per ca-

torze pisos em van viure una taula quadrada, de fusta blanca - corb o pi - i mitja dotzena de escales de la mateixa fusta. Una dotzena per tant es pot dir perquè en una de les reaccions que es feien a casa, el company Jordi Ribó es va agafar un cor, com se sol fer, i la cuneta de la va plègar immediatament. Trassó com era, la cosa de no es va fer mai! Per a la mare van trobar un llit de ferro plegable amb una matalàs.

L'aquell pisot nocturn, però, en pagàvem ^{mensuals} 60 pèssos/i van dir que els que ens havien dit algunes amics: que els pisos eren molt més comparats amb els de casa nostra.

El subvenci de casa-quina era per a tothom ~~de~~ 4 pèssos maxims per persona i per a les famílies nombroses o amb criatures, s'havia mantat una mitja de pèssos com els que teníem a Barcelona durant la nostra guerra.

Al pis del carrer d'Alfonso hi van viure un parell o tres d'anys. ^{d'acord} Després, ~~posteriorment~~ amb els amics Fàbrega, van traslladar-nos a una casa nova, feta per un contactista català, antic resident, situada a una colònia a Catalunya, però una bona consideració. Era al carrer de l'Alcalá, cantonada a Pàdula, es la colònia Guadalupe, dedicada als principals rius de tot el món. Era una casa de tres pisos. El primer el teníem nosaltres, el segon els Fàbrega i el tercer el van ocupar, fent-ne dos departaments, a dues famílies amb dues que arribarien més tard. Tot era catalans i com a amics d'eny. Ens hi trobàvem tan bé que quan es va canviar un d'aquells amics, van estar pagant el lloger esperant que en trobéssim un altre que ocupés el lloc. I allà van viure nosaltres fins que vam decidir retornar a Catalunya, al cap d'una pila d'anys: el 1965.

El pacte ^{nazi} germano-soviètic

A mitjans del mes d'agost de 1939, els diaris de la capital mexicana dedicaven grans espais a les notícies que arribaven d'Europa. La situació semblava agreujar-se per no ^{calculava} ~~ment~~ i, segons un cable de Londres, ja es ~~devia~~ ^{calculava} que, si fos necessari, entre els diversos països europeus de règim democràtic, es podrien posar vuit milions d'homes en peu de guerra.

Les ambicions imperialistes de Hitler havien creat una situació insostenible i podien provocar un saltabair d'un moment a l'altre. Els demòcrates europeus veien molt clar que les exigències nazis relatives al territori de Danzig podien provocar una Segona Guerra Mundial si les grans potències de l'occident europeu no es decidien a parar els peus als afanys de domini de Hitler.

El Pacte de Múnic, datat el 29 de setembre de 1938, que, mentre nosaltres encara es-tàvem en plena guerra, havia signat Daladier, en nom de França; Hitler, en nom d'Alemanya; Mussolini en representació d'Itàlia i Chamberlain d'Anglaterra, era evident que no havia servit de res perquè els nazis cada dia reivindicaven nous territoris i amb les seves exigències demostraven estar disposats a tot. La premsa alemanya llançava atacs i amenaces contra Anglaterra i això feia convocar a Oslo una Conferència Interparlamentària encaminada a mirar de parar ~~el perill~~ l'expansionisme nazi.

Però ja era massa tard per salvar la independència del petit Estat de Danzig perquè no servia de res la protecció moral exercida per la Societat de les Nacions ni la presència del seu Alt Comissari encarregat de vetllar pel respecte degut al Senat i al seu president que també ho era de la Dieta o Assembla Popular, elegida democràticament.

El dia 17 d'aquell mateix mes d'agost, l'exèrcit de Hitler s'apoderava d'Eslovàquia sense fer cas de les protestes i amenaces de les grans i de les petites potències d'Eu-

ropa i tampoc no ^{es} feia cabal de la crida de Pius XII aconsellant el manteniment de la pau.

Mentrestant, França i Gran Bretanya intentaven d'establir i reforçar les aliances existents amb la Unió Soviètica, Polònia i Turquia, sense perdre de vista les activitats militars italianes i alemanyes.

Tot d'una, el dia 22, Joachim von Ribbentrop, ministre d'Afers Estrangers del Reich, agafa l'avió i es planta a Moscó, mentre Sir Neville Henderson portava personalment a Hitler un missatge de Chamberlain, probablement pregant-li que fos bon noi, que tot es podria arreglar a les bones. I l'endemà, dia 23 d'agost de 1939, es signava a Moscó el pacte germano-soviètic que va caure com una bomba a tot el món, i deixava esmaperduts a tots els polítics europeus i als partits comunistes ~~l'Occident~~ de l'occident europeu que cuitaven a posar-se al costat de la Unió Soviètica sense esperar cap mena de consigna, i sense saber de què anava.

I per si algú no s'ho creia, l'endemà mateix dia 24 era donat a conèixer el text íntegre d'aquell pacte monstruós que havien signat Joachim von Ribbentrop i Viatxeslav Molòtov, amb el vist-i-plau de Hitler i Stalin.

El Pacte tenia set articles i deia això:

«El govern del Reich alemany i la Unió de Repúbliques Soviètiques, moguts pel desig de prorrogar l'estat de pau entre Alemanya i la URSS, i dintre l'esperit de les disposicions del tractat de neutralitat d'abril de 1926, entre Alemanya i la Unió Soviètica, han decidit el que segueix:

>>Art. 1.- Les dues altes parts contractants s'obliguen a abstenir-se de tot acte de força, de tota agressió i de tot atac recíproc inclòent-hi qualsevol acció individual i presa en conjunt amb altres potències.

>>Art. 2.- En el cas que una de les altes parts contractants arribés a ser objecte d'actes bèlics per part d'una tercera potència, l'altra part contractant no apoiará en cap manera a la tercera potència.

>>Art. 3.- Els governs de les dues altes parts contractants permaneixen constantment en contacte en el futur, per tal d'informar-se recípro-

cament sobre les qüestions relacionades amb llurs interessos comuns.

»Art. 4.- Cap de les altes parts contractants no s'associarà amb cap altre grup de potències que directa o indirectament sigui dirigida contra l'altra part.

»Art. 5.- En el cas d'un conflicte entre les altes parts contractants respecte a qualsevol qüestió, les dues parts resoldran la diferència o conflicte exclusivament per un intercanvi amistós d'opinions o si calgués per una comissió d'arbitratge.

»Art. 6.- Aquest tractat tindrà una durada de deu anys, amb la condició que si cap de les altes parts contractants no anuncia la seva revocació un any abans d'expirar aquest període, continuarà automàticament en vigor per un altre període de cinc anys.

»Art. 7.- Aquest tractat serà ratificat el més aviat possible. L'intercanvi de documents de ratificació es farà a Berlín. El tractat comença a ser efectiu immediatament després de les dues signatures. Redactat en els dos idiomes, alemany i rus.

»Moscu, 23 d'agost de 1939.

»Signen: Pel Govern alemany: Joachim von Ribbentrop; pel Govern rus: Viatxeslav Molotov».

La lectura de l'artículat d'aquest pacte va desfermar una gran manifestació d'entusiasme a tot el Reich per la derrota que significava per a tots els altres països de l'Europa occidental. Mussolini convocava als seus alts caps de l'Exèrcit feixista, mentre per un costat França i Anglaterra es posaven en peu de guerra i per l'altre costat Itàlia aconsellava a Polònia que acceptés l'estat de fet creat per l'Alemanya de Hitler.

I com que la caiguda de Polònia podia significar un daltabaix per Anglaterra, els anglesos van declarar que faria honor al compromís contret que ^{els} obligava a prestar tot l'ajut que calgués als polonesos i aquest acord era ratificat per noves signatures el dia 25 del mateix mes d'agost.

Hi havia qui pensava que encara seria possible arreglar les coses a les bones per

tal d'evitar la gran catàstrofe d'una nova guerra mundial. Però les coses ja no es podien aturar: Gran Bretanya es compromet a sortir en ajut de Polònia passi el que passi i com que si Polònia queia a mans de Hitler, França correria un perill evident, Daladier cuita també a declarar que el poble francès ^(volia) vol la pau però no ^(estava) està disposat a sotmetre a la violència de la injustícia.

Tothom es mou i va d'una banda a l'altra mirant de trobar la fórmula que eviti el daltabaix que cada hora que passa es fa més inevitable.

A Berlin es dona l'ordre de mobilització general el dia 27. Sir Neville Henderson lliura a Hitler la resposta dels governs angles i francès, disposats a mantenir la pau, però no a costa de l'ocupació de Polònia.

Es diu que Mussolini, espantat, vol intervenir prop de Hitler. Però el Fuehrer diu que no ha fet res més que protegir Eslovàquia contra l'amença polonesa. El Duce aconsegueix arribar fins a Hitler i aquest li diu el seu parer en una nota datada el dia 30, que conté quatre punts: 1. Està disposat a negociar amb la Polònia ocupada. 2. Vol que un negociador polonès degudament autoritzat vagi a Berlin aquell mateix dia. 3. Abans de donar cap garantia ho consultarà amb Stalin. 4. Abans de signar un acord amb Polònia parlarà amb la Gran Bretanya.

I Anglaterra contesta a Hitler que l'endemà mateix ordenarà la mobilització general perquè considera que no hi ha cap altra cosa a fer.

I el dia primer de setembre el territori de Danzig és incorporat al Reich i Alemanya comença la invasió de Polònia. Londres i París ^(seixen) xi eixen que Berlin ordeni la retirada de les seves forces militars. Però Hitler ja està avançant polònia endins per sis llocs diferents. França i la Gran Bretanya decreten la mobilització i els anglesos parlen de la conveniència de formar un govern de guerra amb Churchill i Eden al davant.

Hitler s'adreça a l'exèrcit alemany d'una manera pública i diu:

«L'Estat polonès ^(onco) a rebutjat els meus esforços per a restablir les relacions de veïnatge i en canvi ^(onco) m'ha apel·lat a les armes. Els alemanys de Polònia són víctimes d'un terrorisme sagnant i són expulsats del seu país i de la seva llar. Una sèrie de violacions de fronteres intolerables per una gran potència ^(onco) demostra que els polonesos no estan

disposats a respectar la frontera alemanya. Per acabar amb aquestes incitacions no hi ha més remei que fer front a la força amb la força. ~~«La resposta és:»~~ L'exèrcit alemany lluitarà per l'honor i el dret a viure del poble alemany ressucitat. Espera que cada soldat, atent a les ~~seves~~ tradicions militars alemanyes, complirà el seu deure fins al final».

La resposta d'anglesos i francesos no es va fer esperar. El dia 3 de setembre del 39, els diaris informaven que Gran Bretanya i França declaraven la guerra al Reich. L'ultimàtum va ser rebutjat per Berlín. Però l'ambaixador britànic l'havia presentat a les 9 del matí i vencia a les 11; i l'ambaixador francès l'havia presentat al migdia i vencia a les 5 de la tarda.

¿Quina era la posició del Partit Socialista Unificat de Catalunya a l'exili ? ¿Quina era la posició del Partido Comunista de España ?

Amb la més gran sorpresa i amb indignació van llegir un manifest, que després ens van assegurar que havia redactat Josep del Barrio - difícil de creure -, on es declarava que el Pacte Germano-Soviètic era la Pau !

Allò era una bogeria i un crim.

Els màxims dirigents del PSU s'havien lliurat en cos i ànima al PCE en una acció conjunta i acataven les consignes stalinianes del moment.

Ja no hi havia res a fer. S'imposava el trencament de tots els que estaven totalment en contra d'aquella política monstruosa. Ni calia donar-se de baixa per escrit.

Però necessitaven repassar els antecedents que havien culminat en una política de guerra no contra el feixisme, tan justament atacat, sinó aliats amb el feixisme, del qual havia dit Dintrov amb motiu de la conxorxa de Múnic: «La classe obrera és, amb la seva vanguarda comunista, la defensora més ferma de la pau. Però això no vol dir, de cap manera, que sigui partidària d'una pau aconseguida a qualsevol preu » (Frente Unico del Proletariado Internacional y de los Pueblos contra el Fascismo. Después del complot de Munich) i Palmiro Togliatti o Ercoli o Alfredo, com volgueu, líder del comunisme italià, deia en el VII Congrés de la Internacional Comunista: «Qualsevol concessió que es faci a la política agressiva del feixisme, facilita el treball als enemics

de la pau i és un pas endavant cap el desencadenament de la guerra. Els feixistes no ens enganyaran amb les seves cantarelles pacifistes amb les quals emmascaren la seva política de guerra".

I recordem ara el que va dir l'esmentat Dimítrov: «Quan el feixisme alemany va invadir Àustria, la Unió Soviètica va proposar als governs dels altres Estats d'emprendre una acció conjunta contra el desvergonyiment del feixisme».

Pocs mesos abans de la guerra, pel març del 39, Mamulski, dirigent comunista de primer pla, en el seu informe al XVIII Congrés, va dir: «Els capitulars són els agents del feixisme dintre del moviment obrer, agents que, per aconseguir enganyar les masses, es presenten amb la careta del pacifisme... Tracten de demoralitzar a les masses populars amb la canallaesca consigna de traïció: És millor l'esclavatge que la guerra».

Gabriel Peri, el diputat stalinista francès, deia a la "Correspondència Internacional" del 14 de gener del 39: «La neutralitat és actualment l'arma més eficaç en les mans de l'agressor. En el fons ¿quin objectiu persegueix l'Alemanya hitlerista? Vol una Europa neutral i un món neutral, és a dir, decidits a no contrariar les aventures del Reich i del seu còmplice del Pacte-Anti Comintern... Quan més nombrosos ^(siguin) són els neutrals o sigui els que han trencat la solidaritat internacional, és quan ^(seran més) fàcilment ^(resultaran) les aventures més sanguinants. La nostra llei de neutralitat, ha dit molt encertadament Roosevelt, resulta molt sovint esperenadora de l'agressió».

I Stalin en persona, el dia 10 de març del 39, afirmava: «La causa principal és que la majoria dels països no agressors i davant de tots, Anglaterra i França, renuncien a la política de seguretat col·lectiva, a la política de resistència col·lectiva als agressors, passen de les posicions de la no intervenció a les posicions de la neutralitat. Es podria caracteritzar la política de la no intervenció de la manera següent: que cada país es defensi dels agressors com vulgui i pugui, a nosaltres no ens fa res, nosaltres ens dedicarem a fer bons negocis, tant amb els agressors com amb les seves víctimes. Però, en realitat, la política de no intervenció significa afavorir l'agressió, el desencadenament de la guerra i convertir-la en una guerra mundial».

Tornem a recordar ~~les~~ dites de Dimítrov davant del VII Congrés de la I.C.: «El feixisme hitlerià no solament és un nacionalisme burgès; és un zovinisme bestial. És el sistema de govern del bandidatge polític... És la brutalitat, la barbàrie medievals. L'agressivitat desenfrenada contra els altres pobles i països». I adreçant-se als comunistes alemanys, deia: «Hermanys de lluita! Companys d'armes! No us hem oblidat! Estem al costat vostre. Dedicarem totes les hores de la nostra vida, fins a la darrera gota de la nostra sang, per arrancar-vos i per arrancar a tots els treballadors de l'ignominiós règim feixista...»

Maurice Thorez, el líder comunista francès, durant el seu discurs pronunciat davant del VII Congrés de la III Internacional, deia: «El feixisme i la democràcia burgesa són dues formes de la dictadura del capital. Però això no vol pas dir que a les masses populars els siguin indiferents les formes d'esclavitud econòmica o política a què es veuen sotmeses. El feixisme és el terror sanguinari contra la classe obrera, la destrucció de les organitzacions obreres, la dissolució dels sindicats, la prohibició dels partits comunistes, la detenció en massa dels militants obrers i revolucionaris, les tortures i l'assassinat dels millors fills de la classe obrera. El feixisme és el desencadenament de la bestialitat, el retorn als programes de l'època hitjana, ^{la destrucció} ~~la destrucció~~ de tota la cultura, el regnat de la ignorància i de la crueltat, la guerra odiosa, la que porten Hitler i Mussolini. La democràcia burgesa significa un mínim de llibertats precàries, aleatòries i reduïdes constantment per la burgesia que ocupa el poder. Però de totes maneres ofereixen a la classe obrera, a les masses de treballadors, possibilitats de mobilització i l'organització contra el capitalisme».

I Dimítrov, l'any 1935, deia: «Nosaltres no som anarquistes i per tant no som indiferents davant del règim imperant en un país determinat, si la dictadura burgesa, encara que sigui amb els drets i les llibertats restringides o la dictadura burgesa en la seva forma més descarada, feixista... Avui, les masses obreres d'una sèrie de països capitalistes es veuen obligades a triar, ~~entre la dictadura del proletariat i la democràcia burgesa~~, no entre la dictadura del proletariat i la democràcia burgesa, sinó entre la democràcia burgesa i el feixisme...»

A Mèxic mateix van poder veure la reacció del President Cárdenas quan, el dia 6 de desembre de 1939 va condemnar l'agressió soviètica a Finlàndia i com el Partit Comunista

Mexicà li replicava sense miraments de cap mena i deia que el President "havia caigut víctima de les maniobres dels governs imperialistes dels Estats Units, Anglaterra i França". Fins el dia abans, Lázaro Cárdenas havia estat el campió de l'antiimperialisme; l'endemà era una joquina de l'imperialisme. I d'aquests canvis tan ràpids en deia, dia-
lèctica!

Molotov era més sincer quan durant el discurs pronunciat davant del Soviet Suprem del primer de setembre de 1939, deia: «El Govern Soviètic s'orientarà d'acord amb els interessos de la Unió Soviètica i ^{per} res més que per aquests interessos».

I el mateix Molotov, signava un tractat comercial amb l'alemany de Hitler al cap d'un mes d'haver signat el pacte. Era el 29 de setembre del mateix 1939. Aquell tractat deia: «...ambdues parts convenen un programa comercial segons el qual la Unió de Repúbliques ^{Soviètiques} ~~Soviètiques~~ proveirà matèries primeres a Alemanya i especialment petroli...»

Una part d'aquell petroli soviètic devia servir ^{molt aviat} ~~després~~ per a facilitar la invasió de la URSS.

Després es va signar un altre conveni amb data del mes d'octubre del mateix any 39 i el país dels soviets es comprometia a lliurar un milió de tones de farratges en ~~poques~~ setmanes; un altre acord comercial es va signar el dia 11 de febrer de 1940; i un nou pacte d'amistat el dia 10 de gener de 1941.

Tot això era confirmat per l'agència periodística nazi - D.N.B. - quan assabentava que "a més a més de cereals el Reich rebia de Rússia petroli, minerals, grans quantitats de cotó i altres productes per valor de milers de milions de marcs...»

La Gran Bretanya va establir el bloqueig contra Alemanya, i la URSS en va protestar. I també va protestar el periòdic Isvestia del dia 11 de gener de 1941 contra els Estats Units d'Amèrica perquè proporcionava/a la Gran Bretanya aprofitant-se de la neutralitat: «Hi ha a la Gran Bretanya i als Estats Units certs dirigents polítics que creuen que els nord-americans emparant-se amb el dret internacional i en la seva neutralitat poden vendre de tot als anglesos, fins i tot vaixells, mentre la Unió Soviètica no pot vendre a Alemanya ni tan sols els cereals que necessita, sense violar la pau...»

Sobre l'ajut econòmic, abans de la guerra havia dit Dimitrov tot el contrari: «Cal sotmetre als promotors de la guerra a un veritable estat de setge, a base de mesures

econòmiques i polítiques.» Dos anys més tard, diria: «Encara es pot aturar als provocadors de la guerra. ¿Què cal fer per aconseguir-ho? En primer lloc, posar en pràctica l'aïllament internacional dels agressors feixistes. Privar-los de l'aigua i del foc...»

I Molotov, en un discurs pronunciat el 31 d'octubre de 1939 sortia en defensa del pacte signat amb Ribbentrop, dient: «El pacte de no agressió signat entre la Unió Soviètica i Alemanya ens obliga a observar la neutralitat en el cas que Alemanya participi en una guerra».

Afegim, per l'altre costat, el que deia Hitler: «El pacte de no agressió amb la URSS ens garanteix les pacífiques relacions amb l'Estat més gran...» I afegia, adreçant-se als soldats del Reich: «Compliu el vostre deure i la lluita acabarà amb èxit a l'Est dintre de poques setmanes i la força importantíssima d'un Estat de 90 milions d'homes estarà amb vosaltres».

Un home de la diplomàcia soviètica tan destacat com era Màxim Litvínov, passat a la reserva en aquelles circumstàncies - qui sap per quines raons -, deia en un discurs pronunciat el dia 8 de juliol de 1941, quinze dies després d'haver començat la invasió nazi a la Unió Soviètica: «Per a realitzar el seu somni de domini mundial, Hitler es va ajustar al principi d'atacar els països un per un; sempre procurant evitar una guerra en dos fronts. La seva estratègia consistia en liquidar els adversaris per caure després sobre la Unió Soviètica. Però va passar una cosa amb la qual no comptava: no va poder acabar amb Occident i el seu cap va maturar un altre pla...»

Antoni Rovira i Virgili que, durant la nostra guerra havia presidit a Barcelona una entitat anomenada "Amics de la URSS", tenint com a secretari del consell directiu al català de Mallorca Antoni Ma. Sbert, va fer un viatge a la Unió Soviètica i va publicar les seves impressions en un parell d'articles que van sortir a la revista que, feia anys, havia fundat a casa nostra - "Revista de Catalunya" -, en iniciar-se la IV època amb ^(al mes de desembre del 39,) el número 94, corresponent ~~al mes de desembre del 39,~~ (editada a París sota el patronatge de la Fundació "Ramon Llull" creada i subvencionada amb les finances de la Generalitat traslladades a l'exili.

No ens podem estar de registrar uns fragments d'aquelles impressions de la URSS:

vera d'enguany per a avançar cap a Ucraïna, potser d'acord amb Polònia. Comentant la desfilada militar del 7 de novembre a la Plaça Vermella de Moscou - desfilada que presenciàrem, des d'un lloc preferent, els delegats de la República Espanyola - vam escriure, de la capital de la U.R.S.S. estant, un article on, després de fer algunes reserves respecte a la vàlua tècnica de l'exèrcit soviètic, dèiem a tall de conclusió: «Els homes de la U.R.S.S. saben els greus perills exteriors que amenacen el règim i els miren amb calma, tot desplegant una incansable i creixent activitat. No cal ésser gaire perspicaç ni gaire maliciós per a veure que avui la U.R.S.S. es troba ~~de~~ ple en un període de preparació de la guerra contra els eventuals agressors, i que aquesta preparació és alhora moral, industrial i militar.» Contra qui es preparaven els Sòviets? No hi havia pas cap dubte. Es preparaven contra els alemanys i contra els japonesos. Tenien en compte aquests agressors eventuals, i no pas uns altres. Per això en l'al·ludit article dèiem: «El soldat soviètic lluitarà amb tant de coratge almenys com el soldat alemany, i amb més fervor i més convicció que no pas aquest.» I també per això fèiem constar l'extraordinari interès amb què el personal de l'Ambaixada nipona guaitava la desfilada del material de guerra.

» La creixença del poder militar soviètic i els ràpids progressos de la indústria bèl·lica anaven acompanyats de l'exaltació de l'esperit combatiu en el poble i del denigrament duríssim de l'Alemanya hitleriana. Els fulls de la Premsa i les cintes del cinematògraf servien de vehicles a una ~~violenta~~ violenta propaganda antinazi. Entre els ^{obsequis} ~~obsequis~~ de què vam ésser objecte les delegacions estrangeres hi hagué la ~~una~~ presentació, a títol de prova privada, d'una pel·lícula de llarg metratge confeccionada amb tots els recursos de la cinematografia russa i que tenia un argument dramàtic basat en la persecució dels jueus al Reich, amb escenes d'una gran cruessa, en les quals la creu gammada apareixia contínuament com un símbol odiós i sinistre. Discursos, conferències, converses, publicacions i ràdiofonia anaven així mateix orientats ^(ts) clarament contra el hitlerisme. Qui hagués emès la idea d'un acostament entre la U.R.S.S. i el Reich hauria estat tractat com un traïdor o un contrarevolucionari.

>> Es veritat que ja aleshores, la política de França i la d'Anglaterra eren combatudes a la República dels Soviets. El discurs de Kalinin, en el banquet oficial ofert als delegats estrangers, van ésser ~~dirigits~~ una diatriba contra les dues grans democràcies occidentals i à huc contra llurs organitzacions proletàries, titllades d'opor^{tu}nistes i porugues. Però tot just el motiu fonamental d'aquesta hostilitat consistia en la poca energia i l'excessiva complaença que els Govers i els pobles d'Occident demostraven en la lluita contra l'Alemanya nazi, la Itàlia feixista i el Japó militarista.

>> En aquest aspecte, la nova política internacional de Moscuà era imprevista i imprevisible. La girada ha estat un capgirell. Ho reconeixem amb ^{(tanta} ~~tant~~ lleialtat com recança. I nosaltres, que vam constatar la millora de la situació econòmica de la U.R.S.S. i la magnitud del seu esforç de construcció en aquests darrers anys, pensem avui en les impressions no gaire favorables que en els aspectes espirituals vam treure del nostre viatge, el qual ens permeté estades de 7 dies a Leningrafi, 12 a Moscuà, 5 a Ialta, 2 a Jàrcov i 1 a Simferopol, en un itinerari que s'estengué de la Mar Bàltica a la Mar Negra. Ens deïem sovint que la feblesa espiritual de la U.R.S.S., contrastant amb la fortalosa material, pesaria feixugament en el seu esdevenir i podria influir perniciosament en les orientacions d'aquell Estat. La brusca girada de la seva política exterior ha vingut a confirmar, més aviat del que no supenavem, les nostres aprensions... >>

El PSUC, membre de la III Internacional

Tan bon punt vaig arribar a la ciutat de Mèxic em vaig assabentar del que havia passat després de la reunió "fraternal" celebrada clandestinament el mes de març del 39 als afores de París i que, més tard, se'n va dir, no sé per què, la Reunió o el Ple d'Anvers.

El Secretariat del PSUC, format per Joan Comorera, Josep del Barrio i Miquel Serra Pàmies, havien emprès un viatge a la Unió Soviètica amb el propòsit de plan-tejar a la Internacional Comunista la impossible convivència entre el PSUC i el PCE, i la necessitat d'aconseguir la confirmació del reconeixement del Partit Socialista Unificat de Catalunya com a partit independent del Partido Comunista de España amb representació directa a la III Internacional, a la qual el nostre partit ja es va adherir immediatament després d'esclatar la nostra guerra però només anunciant-ho als Instructors de la I.C. que havien fet cap a Barcelona.

Tot això passava el mes de març del 39 i al cap de cinc mesos - el mes d'agost del mateix any - ~~els~~ els dirigents del PSUC es trobaven embarcats en el Pacte Germano-Soviètic, amb el compromís de defensar-lo a tort i a dret en nom del Partit Socialista Unificat de Catalunya, adherit a la III Internacional.

Joan Comorera i Josep del Barrio van continuar com a màxims dirigents del PSUC, afirmant que el pacte de Hitler i Stalin era una garantia per a la pau mundial, men-tre Miquel Serra Pàmies se'n separava definitivament i venia a unir-se al grup de dissidents que havíem rebutjat aquell pacte monstruós i ens disposàvem a crear un nou agrupament socialista català, trencant definitivament amb el PSUC.

Després d'una sèrie de reunions i del treball de captació de nous dissidents, ~~els~~

reunions que es van celebrar al meu pis del carrer d'Edison número 60, de la Ciutat de Mèxic, van convocar la constitució d'un anomenat Moviment Social d'Emancipació Catalana, un nom que van proposar els companys Miquel Serra i Pàmies i Abelard Tona i Nadalmai, i que havíem acceptat sense gaires discussions perquè consideràvem que era una organització provisional que, tard o d'hora, ens hauria de portar a la formació d'un partit socialista català independent.

L'assemblea constituent del MSEC es va celebrar al domicili particular del company Miquel Curcó, secretari general de la Federació Catalana de Treballadors de la Terra de la UGT, que vivia al carrer de Príncep de la mateixa capital del Districte Federal.

El PSUC i el MSEC van fer el seu camí ben separat, d'ideologies i de tàctiques i el mes d'abril de 1940, el Partit Socialista Unificat de Catalunya, Secció Catalana de la Internacional Comunista, editava un opuscle amb el títol "Per l'alliberació Social i Nacional de Catalunya". Un manifest adreçat: "Als militants del PSUC, a l'emigració catalana, a tots els catalans que a Catalunya lluiten contra l'opressió i el terror de Franco".

(De l'exili estant,
Era el primer document que, el PSUC adreçava al proletariat, a la pagesia i a les catalanes forces populars/contrà el feixisme espanyol, afirmant la seva voluntat "d'ésser conseqüents militants de l'internacionalisme proletari, disposats a marxar junts amb l'Exèrcit dels que arren del món i sota la bandera gloriosa de la Internacional Comunista, lluiten contra la guerra imperialista, per la defensa de la URSS i la seva política de Pau, fins anorrear el règim capitalista i edificar sobre les seves ruïnes una nova vida feliç i de llibertat per a Catalunya". Hauríem un lèxic ple de còpies i consignes foresteres, impropis d'uns refugiats polítics catalans/en territori francès.

Era una rèplica a les acusacions del Partido Comunista de España que titllava al PSUC d'haver estat el principal responsable de la pèrdua de la nostra guerra. I Joan Comorera i els seus seguidors se'n defensaven dient:

"Catalunya va ser un factor decisiu en la lluita dels pobles de la República contra l'enemic comú perquè com a capdavanter d'aquella lluita, hi va haver el Partit Socialista Unificat de Catalunya, adherit a la Internacional Comunista, partit del proletari-

102

riat català, que al cap de tres dies de l'aixecament militar, unificava en el seu si, tot el moviment marxista de Catalunya, constituint la seva formació la conquesta més preuada del proletariat català, la força política que naixent d'unes circumstàncies difícils i davant d'un moviment anarquista ~~fortament~~ desenvolupat, així com d'una influència considerable dels partits burgesos nacionalistes sobre una part de les masses treballadores, ben aviat, amb el seu exemple i sacrifici, aglutinava en el seu si a milers d'obrers i camperols i sectors de la petita burgesia progressiva que en el PSUC hi van veure el millor defensor dels seus interessos i una garantia de triomf. El Partit combatí i abnegat que per la seva política justa es transformava en l'impulsador i animador de tot el poble de cara a la guerra i contra tota mena d'enemics, organitzava la resistència a Catalunya davant dels exèrcits mercenaris i de la invasió.³ >>

«Contra la seva política justa i revolucionària, contra la seva política de Front Popular, d'unitat de tot el poble, d'unitat de Catalunya amb els altres pobles de la República, igualment combatents d'una mateixa causa, el PSUC va tenir davant seu, per una part, la posició dels elements provocadors i traïdors de l'anarquisme i dels trotsquistes que en els primers moments s'havien fet amos del carrer i per la violència pugnaven per imposar llur acció nefasta de gent sense principis, intents que culminaren amb el criminal aixecament contrarrevolucionari de maig en el precís moment que el feixisme s'apressava a l'ofensiva sobre el Nord. I, per altra part, els dirigents burgesos del moviment polític d'Esquerra i d'Acció Catalana que veien l'avenç revolucionari del poble que ultrapassava els seus càlculs i desitjos, i, impotents per a deturar-lo, es convertiren en l'avançada de la claudicació, ~~amb~~ instruments de la reacció francesa i anglesa per a lluitar contra el contingut revolucionari que encarnava la República Popular i per a debilitar la resistència del poble.

>>El PSUC va lluitar d'una manera tenaç i conseqüent contra totes aquestes corrents i activitats dels elements interiors, però malgrat el seu esforç i l'heroisme del poble de Catalunya en la seva gloriosa lluita, aquest fou derrotat i avui Catalunya viu les hores més doloroses de la seva història sota la repressió sagnant dels seus pitjors enemics, els grans terratinents i la gran burgesia castellana, les castes militars,

el clergat, falangistes, requetés i, de bracet amb ells, les capes reaccionàries catalanes que aspiren a destruir-la com unitat nacional i també com a poble de gran contingut revolucionari i progressiu.»

I explica, Comorera, les causes de la derrota de Catalunya, ^{rebutja} les acusacions llançades per comunistes, socialistes i republicans espanyols que vivien refugiats a casa nostra després d'haver abandonat primer Madrid i després València, el seu primer refugi, ben lluny de la capital d'Espanya:

«A Catalunya se la va derrotar perquè, com els altres pobles de la República, va haver de lluitar no solament contra els exèrcits de Franco i de la invasió, sinó també contra tota la reacció internacional que portada pel seu odi a mort a la República Popular, va contribuir per tots els mitjans a aixafar-la. Perquè eren els governs que es deien democràtics de França i d'Anglaterra els que amb les seves constants concessions als invasors estimulaven a fer cada dia més descarada la seva intervenció espanyola, mentre per altra part sabotejaven la tramesa d'armes a l'heroic poble republicà i intentaven per a concumar la derrota de la República Popular.

»Perque mentre el feixisme alemany i italià abocava a la Península quantitats enormes d'homes i d'armaments, eren els dirigents traïdors de la Segona Internacional els que ens lligaven al coll el nus de la política de No Intervenció amb el pretext d'evitar l'aixamplament de la guerra i assegurar la Pau i, desde fora, contribuïen a escanyar les possibilitats de resistència del poble català i espanyol. Perquè eren els mateixos traïdors de la classe obrera internacional i de la causa de la Pau, els qui davant les repetides crides que els van ésser fetes per la Internacional Comunista per a desenrotllar accions conjuntes i enèrgiques d'ajut a aquests pobles, s'hi negaren sistemàticament, impossibilitant amb això que la solidaritat internacional fos tot l'intensa que calia i que d'haver aconseguit l'ajut hauria evitat la derrota de la República Popular.

»Catalunya fou derrotada per la nefasta intervenció que des dels primers moments va tenir l'anarquisme en la direcció del moviment revolucionari i de la lluita del poble. Forts de la influència ideològica que de temps havia assolit dintre la classe obrera catalana, per l'absència d'un veritable partit marxista-leninista, varen poder

arrossegar amb els seus assaigs revolucionaris de comunisme llibertari, una gran part de la classe obrera. El resultat de la implantació de les seves "teories" revolucionàries, fou provocar una profunda divisió en el poble, va fer refredar l'entusiasme i la voluntat de lluita de les masses populars, dificultant la unitat i desviant-les dels veritables objectius de lluita contra el feixisme.

>> Són vivents encara en el nostre record aquelles famoses Patrulles i aquells Comitès de Defensa que transformaven cada poble, cada barriada, en un cantó independent amb la seva economia independent o particular, on tots els atropells i injustícies eren tolerades mentre es realitzessin sota els colors roigs i negre de la FAI.

>> Enemics de la unitat, elements disgregadors, ells varen impossibilitar que a Catalunya, la classe obrera pogués jugar el paper d'hegemonia en tot el curs de la lluita. Malgrat la insistència amb què els fou plantejat per part del PSUC i de la UGT de Catalunya el problema de la unitat persistia malgrat els esforços realitzats per a convèncer-los d'aquesta imperiosa necessitat, factor decisiu per a guanyar la guerra, la seva resposta fou en el terreny pràctic la negativa i en molts casos la seva resposta va ser l'assassinat dels millors i més conscients obrers revolucionaris d'aquelles dues organitzacions, així com aplicant una política de terror contra aquells nuclis de la seva pròpia organització que es pronunciaven honradament per la unitat.

>> Ells són els responsables de la immobilitat del front d'Aragó, quan les forces de Yagüe avançaven amenaçadores sobre el Madrid heroic. Foren ells, els que mentre al front hi mancaven armes, en tenien a la reraguarda emmagatzemades, disposades a ésser utilitzades no al servei de la República i contra les forces del feixisme i la invasió sinó contra el propi poble.

>> Foren els anarquistes, els qui repetidament s'oposaven a col·laborar en les operacions militars que al Front d'Aragó desenrotllaven altres forces. Foren ells, els que, mentre aquests front no es movia, es dedicaven a saquejar els pobles camperols i a imposar-los un règim primitiu i de terror per enretirar aquell cèlebre Consejo de Aragón, que després havia de fugir a França amb tot el que havia robat, quan el poble encara lluitava.

>> Quan arreu d'Espanya s'aixecava una veu unànime reclamant que s'anés a la transfor-

nació de les primitives milícies en Exèrcit Popular Regular i el Partit Comunista d'Espanya amb el seu gloriós Cinquè Exèrcit, i el PSUC amb la seva Divisió "Carles Marx" donaven l'exemple, varen ser els anarquistes els que van fer tot el possible per a sabotejar-lo amb l'afany mal dissimulat de mantenir els seus exèrcits particulars i utilitzar-los com a força de xoc contra-revolucionària davant el fracàs amb què topaven per la implantació de les seves "teories".

>> Foren els provocadors anarquistes juntament amb els grups d'espies trotsquistes, que a Catalunya tenien una forta organització, els que amb la complacença del funest Largo Caballero i amb tots els enemics de la República, van provocar el famós putch de maig que fou ofegat, gràcies a l'esforç desplegat pel poble català, i al seu davant el Partit Socialista Unificat, després de sis dies de lluita sagnant pels carrers i pels camps de Catalunya.

>> Conseqüents en la seva línia de sabotatge i traïció realitzada fins al darrer moment de la nostra lluita, en transformar-se la FAI en el braç armat de la sublevació de Casado, foren els anarquistes els que, en tot moment, varen tenir una ràpida coordinació i mobilització de tots els recursos econòmics del país de cara a la guerra.

>> Per aquells dirigents burgesos de l'Esquerra i d'Acció Catalana que en els primers moments de la lluita, vacil·lants i covards, van contribuir a què els provocadors anarquistes, ajudats pels trotsquistes, poguessin realitzar, ~~malgrat~~ malgrat l'oposició del PSUC, uns assaigs de sindicalització i de col·lectivització forçoses; que poguessin suplantar l'autoritat i la força de dirigir i endegar la vida del país que corresponia al Govern de la Generalitat. Contents de ser tolerats en funció teòrica de govern, la missió d'aquests burgesos va consistir en ajudar a la realització de tots els grans negocis dels aventurers de l'anarquisme i concretament Carradellas, ^{seu} va ser un valuós peó al/servei, ajudant a subsistir el sabotatge organitzat de les indústries de guerra confederals, que mai no van produir mentre al front necessitaven armes.

>> Incapaços d'enfrontar-se a la força i a la demagògia ultrarevolucionària de l'anarquisme, aquests dirigents burgesos van utilitzar la fórmula d'ajudar i col·laborar

directament i individualment en la política contrarevolucionària de l'anarquisme, amb la secreta esperança de precipitar el seu fracàs ideològic en el terreny pràctic, per després prendre a les seves mans la direcció política i econòmica del país. No comptaven, però, que en el curs d'aquells mesos s'havia produït un fet nou en el panorama polític de Catalunya, que era l'existència del Partit Socialista Unificat que, encara que jove, posseïa d'una sòlida teoria revolucionària, havia sabut transformar-se en el defensor conseqüent dels interessos de la classe obrera, de la pagesia i de les masses populars, en el guia estimat del poble català en la seva lluita contra el feixisme i la invasió estrangera.

»Aquesta realitat que tant va contribuir a minar la força i la influència dels anarquistes al país, i durant la guerra, educant les masses pel camí de la resistència i del socialisme, va motivar per altra part que els dirigents burgesos de l'Esguerra i Acció Catalana un cop aixafat el moviment contrarevolucionari de maig, en veure la pujança i el prestigi del PSUC, reaccionessin contra ell i davant el temor de la Revolució Popular, desbordats en llurs càlculs i objectius, limitats a viure en un pla d'un règim d'explotació burgesa, enemics del benestar i del progrés de la classe obrera, traicionant al poble català, es van lliurar als braços de la reacció anglo-francesa convertint-se en el millor dels seus instruments i així es va veure com aquells que es titulaven els més fermes defensors dels interessos nacionals de Catalunya, com els Sbert, Aiguader, Companys i altres, treballaven des de tots els llocs a l'avançada de la claudicació i de la contrarevolució, d'una manera tenaç i per tal de provocar el descontent del poble, per a dividir-lo, cultivant en gran escala el derrotisme i juntament amb els Prieto, Azàña i altres capituladors d'Espanya preparaven el compromís, la qual cosa va motivar la gran mobilització del poble de Barcelona el mes de març de 1938 contra aquells propòsits criminals dels que es disposaven a lliurar Catalunya, a sacrificar les seves llibertats autonòmiques, a consumir la derrota de la República Popular. En aquella tasca van coincidir els elements anarquistes que, despitats pels fracassos de les seves "teories" es van transformar en elements de lluita contra els interessos de la classe obrera i de la Revolució Popular.

>> Catalunya fou derrotada perquè a l'ombra de la República i incrustats a tots els llocs podien maniobrar els claudicadors, els qui volent la derrota, tractaven de minar-la i aprofitant la del poble enfrontant Catalunya i la República; pels qui, enemics de la República, no feren tot perquè aquesta no es produís, dificultant el funcionament del Front Popular; pels qui especulant en un fals amor a Catalunya, en plena guerra tractaven de separar-la de la República. Pels qui, dirigents de la socialdemocràcia espanyola, els Largo Caballero, Prieto, etc., enuts per la seva idea contrària al caràcter nacional català, amb una actitud relogaven els treballs que els anarquistes, trotsquistes i dirigents bàrbares republicans, desenvolupaven a Catalunya, per així justificar la imposició d'una política centralista i absorbir el perjudici dels interessos nacionals del poble català.

>> Catalunya fou derrotada per la mateixa traïció del qui, per després, ^{dur} ~~llevaven~~ la República a Franco. Per aquells que obeïnt les ordres dels seus amics de París i Londres, durant l'ofensiva que l'Exèrcit de la República havia de dur a terme en ajut de Catalunya a la zona Centre-Sur.

>> Però els Casado, Bordeiro, Miaja, Mancesiao Carrillo. Però i tota la trepa de fidels col·laboradors que també a Catalunya els tenien amb els dirigents anarquistes, anarquistes i la banca de criminals trotsquistes, després de la derrota de Catalunya, trencaven la unitat del Front Popular, ~~3~~ enarboraven la bandera anticomunista i es llogaven a l'enemic físic de la part més combativa del poble, per a després al·lunyar l'aparcament de la República a la voracitat del franquisme, tal com convenia als interessos de l'imperialisme franco-anglès...>>

Joa. Comorera, José Del Barrio i els altres dirigents interints del Comitè Executiu del P.S.M.C. - designats amb el dit per a substituir als que no estaven disposats a sotmetre's al domini del P.C.E. que pretenia imposar la unitat orgànica del P.S.M.C. i del P.C.E., quan uns i altres ja ens trobàvem a l'èxili -, van fer aquesta crítica curiósina no solament de les activitats dels anarquistes i dels pousistes, al front i a la reserva, sinó també dels socialistes que, com Largo Caballero i Prieto, havien estat destituïts per ordres dels diplomàtics, instructors i tècnics

que només conceïria per un pseudònim.

Comorera ja no es recordava dels penjaments que havia dit de fer-hi quan aquest va fer pious mèrits per merèixer ^{la protecció} dels russos stalinistes amb plena potest per a fer i desfer a la reraguarda i al front; no es recordava del tracte que havia rebut personalment del doctor Neguin quan, refugiat a Catalunya el govern de la República, pretenia acabar amb la migrada autonomia que ens havia estat atorgada i que ell va procurar de reduir a la mínima extensió amb el pretext d'estar en guerra; el nostre ^{ex-} (1) en tampoc no es recordava de la indignació amb què s'havia parlat, de retorn d'aquell viatge a Madrid, que va haver de fer al costat del propi amic, que portava el cotxe, sense el xofer, perquè a Barcelona li havia dit que no tenia terra per perdre i menys per parlar dels greus problemes que s'estaven creant al voltant de la Generalitat amb el seu afany "d'acabar amb l'existència de dos governs en el territori espanyol"; no volia que Comorera li discutís el dret a fer i desfer sobre les atribucions autonòmiques de Catalunya i s'indignava quan se li recordava que s'havia precipitat abandonant Madrid per anar-se'n a València i, no trobant-se segura entre els valencians, ^{havia} decidit ^{havia} refugiar-se a Barcelona, des d'on hi havia hivernat, amb la intenció d'anar a França. Es veia ben bé que només es preocupaven de salvar la pell i el bitllet que les forces franquistes els ^{agafessin} ~~trobarien~~ desprovinguts.

Comorera parlava directa i indirectament dels altres cometements del govern de la Generalitat i del propi President Companys, posant pensant que tanta "traïció" i tanta "col·laboració" i tanta disposició - segons ell - a fer un pacte amb el franquisme podria justificat, en aquells moments, el pacte Stalin-Hitler que s'estava fent en la segona part d'aquell vengonyós opuscle editat a "Amsterdam", el dia 1 d'abril de 1940, que ja feia vuit mesos que treballava - ell i el seu equip de directors del P.O.E.U. i del P.O.R. - al servei d'aquella aliança ~~vengonyosa~~ de comunistes i nazis nacional-socialistes.

Perquè val la pena de saber com justificava Joan Comorera i els seus col·laboradors més pròxims l'aliança nazi-soviètica:

«... Es fals que aquesta segona guerra imperialista sigui una guerra contra el feixisme i de defensa de les llibertats dels pobles. Es fals que els mòbils d'aquesta guerra

siguin idealistes i humans. Els falsos que aquesta guerra defensí els interessos de la democràcia i del poble, com pretenen demostrar els imperialistes a través dels lacais de la Segona Internacional...»

«... El pacte germano-soviètic fou un gran pas realitzat a favor de la Pau, eliminant l'immediata amenaça de guerra pel poble soviètic, així com, així mateix, també, una barrera contra l'extensió de la guerra imperialista, en fou fracassat el pla de l'Imperialisme anglo-francès de llançar Alemanya contra la U.R.S.S. i també de les maniobres que simultàniament, en els darrers temps, s'establaven als Imperialistes anglesos i francesos per a lliurar a la guerra imperialista la Unió Soviètica. ^{Se} Com que no aconseguiren perquè la U.R.S.S. té la pròpia política independent de Pau i de defensa de la llibertat dels pobles...»

«... Solament la política independent, de Pau i defensa dels pobles tan saviament realitzada per la U.R.S.S. i, al seu davant, el gran i perillós Stalin, ha pogut donar bona resposta la maniobra dels imperialistes i demostrar que la U.R.S.S. és l'únic país que, tot vetillant per la integritat de les seves fronteres, defensa al mateix temps els interessos de la Pau i de la llibertat dels pobles, apoderat-se, en la força del seu gloriós Exèrcit Roig, la seva gran Economia socialista i en la voluntat sòbria i unànime del poble soviètic, fidel seguidor de la veu del seu Partit Bolxevic i de la gloriuosa Internacional Comunista, nosaltres saludem en la U.R.S.S. i la Internacional Comunista la seva justa política de Pau i d'ajut als pobles que lluiten contra els seus opressors i per la seva independència. Nosaltres saludem a la U.R.S.S. i al seu gloriós Exèrcit Roig, l'aliada de tots els pobles d'Europa i de l'Àfrica i els incorporats a la gran família socialista dels pobles lliures. Nosaltres saludem en el poble soviètic i a la Internacional Comunista, els millors amics de Catalunya i d'Espanya en la seva lluita contra Franco i la invasió estrangera, i diem que davant els perills d'agressió al gran poble soviètic i enfront dels seus enemics que són els nostres, estem disposats a defensar amb les dents la Gran Pàtria del Socialisme, la Pau i dels pobles lliures...»

I, per acabar, copiem el que deia aquell document psiquista i comorrista sobre la

política nacional i l'omissió dels Presidents Companys i Aguirre, ^{realitzada} al nom de Catalunya i d'Euzkadi, respectivament;

«... En la mateixa línia de maniobra veiem com Anglaterra i França estirulen les activitats separatistes d'Aguirre, Companys i d'altres disposats a jugar la carta demagògica del separatisme, reassemblant Espanya per aigua dels pobles basc i català sota la tutela dels imperialismes anglo-francesos i aprofitant també les necessitats de la guerra i de l'omissió d'aquests imperialismes...»

«... Enfront d'aquests enemics del nostre poble que aixequen la bandera d'un Front Nacional Català i a tot disposats en no deixar que el poble de Catalunya a separar-la d'Espanya no pot alliberar-la sinó per la lluita nacional que les burgesies d'aquests països imposen als seus pobles, el Partit Comunista Unificat de Catalunya afirma, com veu a ella, que la llibertat nacional de Catalunya va lligada estretament a la llibertat del poble espanyol a la seva lluita lluita contra Franco i el seu règim de terror i opressió; a la lluita del poble francès contra el seu Govern imperialista i a la de tot el proletariat mundial contra la classe opressora...»

«... Però per què sinó pugui ésser, és necessari desenvolupar la unitat interna del P.S.U.C., perquè el P. U.C., implacable contra tota mena d'obstacles i ~~corrents~~ corrents, sàpida forja en la lluita contra els seus enemics, la seva unitat ideològica, per a transformar-se en el Partit de la disciplina fèrma i constant, en el Partit monolític, fort en la veu, capaç per la seva fe, i per la seva justa política d'arrossegar darrere seu la part més combativa i heròica del nostre poble. Units més que mai, els militants del P.S.U.C. afirmen la seva fe revolucionària i junts amb el Partit Comunista d'Espanya, i sota la sàvia direcció de la Internacional Comunista, aixequem la bandera de combat disposats a lluitar fins a la victòria final...»

I l'opuscle de referència acaba amb una paraula visques que es pot resumir en aquest: «Vives el camarada Stalin, guia segur i irresponsable del proletariat del món en el camí de la seva victòria!»

112
112

ell
que estava a sou del PSU a l'exili. Manuel Sánchez Garto tenia ~~una~~ molt bona amistat amb un republicà azañista i el va fer tot seguit el seu col·laborador immediat. Es tractava d'un enginyer agrícola que havia estat Director General d'Agricultura de no sé quin Govern de la República. ~~Sup~~ És deia Leonardo Martín Echegarria, autor d'un dels primers llibres editats per Atlante, titulat España: el país y los habitantes (Mèxic, Ed. Atlante, 1940), molt ben acollit per la crítica i un exemplar del qual em va dedicar i figura entre els llibres que vaig portar en retornar a Catalunya. La data de la dedicatòria és la del 4 de juliol de 1940, el mateix mes de juliol en què vaig separar-me de l'Atlante perquè m'havia sortit una feina millor i, principalment, perquè no volia estar a sou dels negocis del PSU a l'exili.

La cosa havia anat de la manera següent:

L'Atlante va reprendre l'edició d'una revista que van batejar amb el nom de Ciencia, redactada per un equip de professors universitaris republicans espanyols, refugiats com nosaltres a Mèxic. Jo vaig ser encarregat de vigilar la compaginació i les darreres proves corregides, des de la mateixa impremta que quedava molt lluny, al carrer de Comonfort. Aquella feina m'obligava a passar moltes hores als Talleres Tipográficos Modelo, els obrers dels quals no estaven acostumats a les revistes d'aquella mena i calia fer uns ulls com unes taronges. La impremta era propietat del fill gran d'una família asturiana. Havia nascut a Mèxic, es deia Fernando Con del Dago i s'havia especialitzat en llibres de text per a les escoles primàries i secundàries a base d'estereotips, perquè ja n'havia fet una pila d'edicions a desgrat de fer molts anys de la primera però continuant amb unes il·lustracions de l'any de la Maria castanya que feien pena de veure.

diària

La meua estada a la impremta i durant bastantes hores, va fer néixer una certa amistat amb aquella família formada pel pare, la mare i quatre fills: tres nois i una noia. El fill més gran, propietari de la impremta, es deia Fernando, el segon es deia Alfonso i el tercer Felipe, com a bons monàrquics espanyols que eren els pares. I per arrodonir-ho, la filla es deia Isabel. Tots ells eren mexicans de naixença i com tanta d'altres

gachupines es vanagloriaven de les ~~seves~~ suposades gestes heroiques dels conquistadors i virreis espanyols de què parlava la història oïa i el d'Espanya quan es referia a la colonització d'Amèrica. I com que jo no ~~me~~ m'estava de dir mal dels republicans espanyols del temps de la nostra guerra, ho van interpretar a la seva manera i l'avi Con del Dago en va explicar el per què del seu ressentiment contra la República Espanyola per això que, sortosament, havia perdut la guerra i tenia l'esperança de recuperar totes les terres perdudes o bé aconseguir la indemnització corresponent de l'Espanya franquista o del Govern de Mèxic. Simples il·lusions del nostre home, és clar.

Es que l'avi Con del Dago havia estat propietari de grans extensions de terra que havia dedicat al cultiu de cotó i quan va arribar a Mèxic Julio Alvarez del Vayo, com ~~ambaixador~~ ambaixador de la segona República Espanyola, per tal de fer-se bon veure del govern i del poble mexicà i, a passada, fer simpatic al règim republicà espanyol, segurament obaint ordres o d'acord amb el Govern de la República Espanyola va comunicar al President Cárdenas que Espanya renunciava, en nom dels propietaris, a la indemnització a què s'havia compromès el govern mexicà quan l'expropiació de terres dels no gachupines de l'època contemporània, fills directes dels de la conquesta. I el pobre avi Con del Dago es va trobar sense un clau i d'altres espanyols ~~avuts~~ també perquè van perdre ranchos valuosos i terres de cultiu o de pastura que el Govern mexicà havia repartit entre els indígenes de les contrades respectives que no tenien ni un pam de terra.

Un dia, Fernando Con del Dago, el fill gran, que ~~només~~ creia el que havia llegit en els llibres de la història de Mèxic escrits pels espanyols imperialistes/que figuraven a la biblioteca particular del seu pare i sense voler fer cas del que deien els llibres escolars mexicans sobre la política practicada pels espanyols de la conquesta, perquè el seu pare sempre li deia que eren pires mentides, va voler que jo li aclarís la qüestió deixant-li els llibres que tingués i que li poguessin interessar. Però quan vaig portar-li els primers, me'ls va tornar dient que, francament, no es veia capaç de llegir tantes pàgines i més s'estimava que li anés explicant de mica en mica perquè creia que ho entendria millor. I aprofitàvem totes les avinenteses de moltes vespres per explicar-li, a la meua manera, els principals episodis de la història de la conquesta. 3

vaig fer-li grans elogis de Fra Bartolomé de las Casas (1474-1566), autor del famós llibre titulat Breve relación de la destrucción de las Indias Occidentales, presentada a Felipe II siendo príncipe de Asturias..., un llibre magnífic combatut a sang i a foc per Ramón Martí de Pídal i ~~MacDermot~~ per un català lleidatà que es deia Joan Nuix i Perpinyà, jesuïta, fill de Torà de Riubregós, de la comarca de la Segarra (1740-1783), en un llibre escrit al seu exili de Liorna (Itàlia) i titulat Riflessioni imparziali sopra l'umanità degli spagnoli nell'Indie, que va ser traït al castellà per primera vegada l'any 1782 i després se n'han fet altres edicions durant el règim de Franco; li vaig dir la meua admiració pel pare Miguel Hidalgo (1753-1811) víctima de la barbària espanyola d'aquell temps a qui van tallar el cap i el van tenir exposat anya i any a la via pública, perquè va ser el primer que va mobilitzar el poble mexicà contra la tirania espanyola; i la meua admiració també per un altre clergue: José María Morelos (1765-1815) que va continuar la lluita armada al servei de la independència mexicana fins que el van derrotar i el van afusellar; i, no cal dir-ho, li vaig fer la rebuïda a Hernán Cortés (1485-1547), autor de les ordres de tortura dictades contra l'heroi ~~Quetzalcóatl~~ Moctezuma (1495-1555) a qui va fer cremar els peus per mirar d'aconseguir que li digués on tenia amagat el tresor i després el va fer matar aplicant-li allò que molts anys després se'n diria la llei de fugues...

Un dia, Fernando Con Bel Lago, el fill gran, que ja se li havia aigualit molt ~~l'esperit~~ l'espanyolisme, em va parlar dels problemes que tenia plantejats a la impremta perquè havent decidit dedicar-se gairebé exclusivament al llibre de text extenotipat, les dues linotips que tenia treballant abans a dos torns no feien feina i havien de treballar en composicions per altres impressors. Em va dir que havia estat pensant en fundar una editorial que, sense haver-hi de fer una gran inversió de capital, li permetés donar feina a les linotips i de passada tenir una feina més per a una de les seves màquines grans, per a les minerves i el taller de relligat. Vaig dir-li de seguida que trobava que era una gran idea. Ell que m'ofereix de fer una societat si el pla d'edicions li permetia de cobrir aquells buits del taller. I jo que li dic que accepto, sense pensar-m'hi gens.

Vam quedar que li faria un pla a base de llibre petit que exigís una inversió progressiva però no massa gran. I al cap de dos dies ja li portava el primer pla de les nostres edicions. Li vaig proposar una col·lecció literària del tipus de la Justal, de l'Espeasa-Calpe; ~~per a això necessitava una única petita col·lecció~~ una col·lecció literària petita de cara als quioscos; una col·lecció de monografies mèdiques; una de jurídiques i una de filosòfiques, per començar.

Vaig suposar que s'esveraria i li vaig dir què podríem començar per la literària que tenia més mercat, però ell es va engrescar amb tot el programa i en va dir que preparés les cinc col·leccions alhora perquè volia que el seu nom o el de l'Editori l'és un cert efecte entre els editors i llibreters que només el coneixien com impressor. Jo, encantat, és clar. I vaig començar a concretar quines col·laboracions em convindria aconseguir. Per la seva banda, Don del Pazo es va dedicar de ple a legalitzar la Compañía General Editora, S.A., un nom que ell s'havia empenyat i ~~que~~ tant me feia un com/altre.

Vaig parlar-ne amb Josep Carner, amb qui estàvem embarcats en fer una Revista dels Catalans d'Amèrica, que, subvencionada pel PSU, pensàvem fer sortir immediatament. Vam anar a dinar en família a casa de l'amic Ramon Fabregat per parlar de la tal revista i en retornar al nostre pis del carrer Edison, van trobar la porta sepanyada, esbotzades les dues modestes maltes on guardàvem la nostra roba, perquè encara no teníem armari per posar-la, esperant canviar de pis, i mitja dotzena de bitllets del Banco de España escampats per terra perquè els lladres ja devien saber que allò no valia ni cinc. En canvi, ens van robar 90 pesos mexicans que teníem per acabar de pagar el mes.

Vaig parlar també amb el doctor Jaume Pi-Sunyer i Bayo, fill del famós don August, que residia com a refugiat a Caracas (Veneçuela) i tenia als seus fills Jaume i Cesar a Mèxic, vivint a la mateixa colònia o barriada on vivíem nosaltres: la Colònia Cuauhtémoc. La seguida s'hi va engrescar i va prometre que faria les primeres gestions per aconseguir ~~els~~ originals per a les Monografies mèdiques.

Carner m'havia parlat de les bones relacions que tenia amb el professor Eduardo García Máynez, que s'havia fet amic del matrimoni Carner-Houlet perquè marit i muller eren professors de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic i García Máynez n'era el Degà o Director, com en diuen a Mèxic, i també era profes-

son a la Facultat de Dret. Vair pensar que era l'homa adient per a dividir les dues escoles: la de Filosofia i la de Dret. Li vam plantejar Carner i jo, i de seguida va posar fil a l'agulla. Si la cosa anava com esperàvem, podrien tenir una base de legítim entre les universitats de les dues principals facultats.

Vair trobar un parell de d'apatzos, un al costat de l'altre, en un edifici del carrer Palma Norta, número 335, al quart pis. Els va anar a veure Con ~~del~~ del del i li van agradar molt perquè aquell indret era el barri del llibreter i editor. I va signar el contracte aquell mateix dia i a continuació vam signar l'escriptura de l'Editora on esta reconeixia una participació en benefici del 33%. El meu sou seria de mil pècos mensuals, per començar. I ho vam celebrar amb unes ampolles de xampany i tot.

Pocs dies després d'haver-nos instal·lat, vair demanar a Con ~~del~~ del del l'autorització per domiciliar a l'Editora unes modestes edicions catalanes que pensàvem fer uns quants títols i tampoc no hi va tenir res a dir.

Vair veure de seguida que Josep Carner havia robat el cor d'aquell asturià analfabet de segon grau que li semblava que aquella petita editorial li donava la categoria d'intel·lectual davant dels seus amics del Centro Asturiano del carrer o Avenida del 16 de Setembre, amb els quals passava la nit dels diables, el dia que ell anava del marido oprimito, i sempre l'havien de portar a casa a la matinada del diumenge un bon tros pagatito de copas, com deia ell.

El President Companys és segrestat a França
i afusellat a Barcelona Catalunya

La pèrdua de la nostra guerra havia provocat la discòrdia entre els diversos sectors polítics i socials de Catalunya i també entre els representants de les nostres institucions autonòmiques. Els diputats al Parlament de Catalunya i els representants catalans a les Corts de la República s'havien dispersat desordenadament per mor de les circumstàncies i aquella dispersió no permetia al nostre President de consultar-los sobre la política a seguir i sobre els problemes del moment. A més a més, havia arribat a les oïdes de Lluís Companys crítiques molt dures sobre unes suposades imprevisiones governamentals que l'afectaven de prop i sobre posicions polítiques catalanes titllades d'extremistes o d'inoportunes.

Mentrestant, la situació política empitjorava cada dia més i, tal com hem vist, el dia 24 d'agost d'aquell mateix any 39, a Moscou i en presència del propi Stalin s'havia signat el vergonyós pacte germano-soviètic que provocaria la segona Guerra Mundial i que, en els modestos rengles psuquistes, sembraria la discòrdia entre molts militants pertanyents als organismes dirigents del partit i de la base, els quals es van separar de la disciplina del P.S.I.C. i, de primer, van constituir un anomenat Moviment Social d'Emancipació Catalana i més tard formaven el Partit Socialista Català independent.

El dia primer de setembre, l'Alemanya de Hitler s'annexava Danzig i invadia Polònia; el dia 3, Gran Bretanya i França declaraven la guerra al Reich i de seguida la U.R.S.S. stalinista i l'Alemanya ^{hitleriana} consolidaven les respectives posicions militars.

L'endemà mateix, l'aviació anglesa bombardejava la flota alemanya que hi havia estacionada als ~~Mediterranis~~ ^{naus} ports militars. Itàlia encara trigaria uns quants dies a posar-se al costat d'Alemanya, els països de l'Amèrica Llatina es declaraven neutrals i el Congrés nordamericà també aprovava una declaració de neutralitat.

Hitler continuava refiant-se de l'ajut i col.laboració del seu amic Stalin. La Unió Soviètica i el Japó signaven un armistici en la pugna per la Manxúria, i la URSS quedava amb les mans lliures perquè la seva aviació comencés l'embestida contra Polònia secundant als nazis que atacaven per l'altre costat. Es veu que els alemanys i els russos s'havien posat d'acord per a repartir-se el territori polonès però tot d'una Ribbentrop agafava l'avió i es plantava a Moscó el dia 28 d'aquell mateix mes de setembre per a comunicar a Stalin i a Molòtov que Hitler era partidari d'esperar el resultat de les gestions pacifistes encomanades a Mussolini perquè encara no s'havia incorporat a la lluita. Molòtov, però, insistia en que la Unió Soviètica estava disposada a restablir la pau a Europa i atacava a París i a Londres perquè s'havien precipitat llançant-se a la guerra contra Alemanya. Goebbels declarava que Hitler no atacaria a Bèlgica, ni a Holanda ni a Luxemburg. Mentre Gpering feia saber al món que el Reich era invencible.

Hitler deia ~~maxim~~ des de Múnic que ja era inútil parlar de pau ^{mentre} i anava engolint gots de verveia. I a la famosa ~~cerveia~~ ^{se} on es trobava amb la seva colla d'incondicionals hi esclatava una bomba i queien fets a miques mitja dotzena dels seus lacais i resultaven ferits una seixantena. A Berlín es van fer nombroses detencions de nazis sospitosos i a Copenhague també, mentre Hitler baladrejava dient que mai més no es retiraria dels territoris ocupats.

Tan bon punt va esclatar la segona Guerra Mundial, els Presidents de Catalunya i d'Euzkadi es van adreçar als Aliats directament, ~~prescindint~~ ^{prescindint} de les prerrogatives constitucionals del Govern de la República espanyola respecte a les relacions internacionals. Els dos presidents expressaven als Aliats la seva solidaritat contra el feixisme en nom de les nacionalitats de Catalunya i d'Euzkadi, oferint el primer contingent de voluntaris que se'ls havien ofert per a incorporar-se a la lluita al costat dels exèrcits antifeixistes.

Els Soviets, que volien sotmetre a Finlàndia, van començar per trencar-hi les relacions diplomàtiques perquè no els volien deixar passar per territori finlandès. I Finlàndia ^{es} ~~era~~ ^{va} invadida el dia 29 de novembre de 1939 però els finlandesos no es

dobleguen i planten cara a les forces que hi tramet Stalin per a fer-los entrar en raó. Davant d'aquell comportament, el president Roosevelt denuncia el fet davant la Societat de Nacions que encara fa la viu-viu. Però la URSS no assisteix a l'Assemblea i amenaça de separar-se de l'organització mundial.

A Berlín i en commemoració de la conquesta del poder, Hitler ataca a Gran Bretanya i França fent-les responsables de la guerra perquè no li volen permetre d'expansionar-se pel territori polonès que diu que necessita. I ataca a Chamberlain ^qusant-lo de voler la destrucció del Reich. Els Estats Units envien a Sumner Welles a visitar a Hitler i de passada que s'arribi a Itàlia i a la Gran Bretanya perquè pugui informar a Roosevelt sobre la situació de l'Europa del moment. Però Mr. Welles és rebut de mala manera o amb molta de fredor a tot arreu, mentre Mussolini se'n va a veure a Hitler i es troben a Bremen. Neville Chamberlain declara que sigui el que sigui que acordin els dos dictadors Anglaterra està disposada a plantar-los cara. A França, renuncia Daladier i Reynaud es fa càrrec del nou govern de guerra. I la cosa s'a rodoneix quan Molotov retira l'ambaixador dels Soviets a França.

Alemanya invadeix Dinamarca i Noruega el dia 9 d'abril de 1940, i l'endemà mateix ocupa Holanda, Bèlgica i Luxemburg perquè Hitler ha dit que els cinc països volien invadir la seva Alemanya obeint ordres de França i Anglaterra. Chamberlain renuncia i Winston Churchill forma un nou govern de guerra, mentre els alemanys comencen la invasió de França.

Aquell mateix mes d'abril és quan el President Companys, davant la discòrdia catalana i la dispersió dels diputats decideix de crear no pas un govern, perquè no tenia ni un bocí de territori per governar, sinó un Consell Nacional de Catalunya, cridant per a formar-lo a unes quantes personalitats situades per damunt de les pugnes partidistes del moment. Es tractava de Pompeu Fabra (1868-1948), Josep Pous i Pagès (1873-1952), Jaume Serra Hínter (1878-1943), Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) i Santiago Pi i Sunyer, l'únic que encara és viu, si no anem equivocats, en el moment d'escriure aquest capítol. Tots ells van acceptar el càrrec amb un alt esperit patriòtic.

Aquestes designacions van provocar crítiques molt dures al President Companys, ~~el~~

el qual es va veure obligat a escriure una carta a determinats polítics dient coses com aquestes:

«Ara som a l'exili i la conducta de tots pot influenciar moltes coses. L'únic que compta és Catalunya. I ni el que vulgui el que hagi de sofrir d'injustícies o de passions, tots som catalans i no vull veure més que catalans... la nova personalitat ni cap altra no valen res davant les responsabilitats del demà en la situació de la Catalunya d'avui. No pugué obstacle a res ni vull res més que servir Catalunya...»

Uns que hi havia qui no estava d'acord amb el President en continuar considerant com a suposat el règim autonòmic que les circumstàncies de guerra havien imposat i volien que a l'exili es fes una política estrictament legalista, de sotmetiment absolut al Govern de la República format a París, ^{mentre} ~~entre~~ el President Companys creia que s'havia de fer foc nou perquè estava convençut, per l'experiència viscuda, que amb el règim autonòmic que les Constituents republicanes espanyoles havien imposat al nostre poble no es podia fer gran cosa de profit i calia aspirar a un règim federatiu lliurement pactat - conseqüent amb les idees de Macià i amb les seves -, entre les diverses nacionalitats que ^{integraven} ~~integrava~~ l'Estat espanyol republicà.

Lluís Companys ja ho havia dit en un discurs memorable pronunciat en plena guerra, l'any 1937:

«El sistema confederal ha esdevingut l'espina dorsal de la resistència i la condició essencial de la victòria...»

I en una carta adreçada a Josep Andreu i Abelló, que havia estat President del Tribunal de Cassació de Catalunya, i que ja es trobava refugiat a la ciutat de Mèxic, li deia com un missatge a tots els catalans d'Amèrica:

«En aquestes hores incertes i enormes, amb el record punyent i inborrable de la tragèdia de Catalunya i del seu present, us transmet la meua emocionada salutació i l'esperança i la fe en la recuperació de les llibertats de la pàtria. Tots els catalans han de ser uns, sense diferències, per a treballar ben units per un mateix sentiment patriòtic. Catalunya sotmesa, el seu idioma sense territori, els seus valors culturals i polítics perseguits o a l'exili... Davant de tot això, tots a la una i amb una sola obsessió, amb una sola voluntat ferma i continuada que té un nom: Catalunya! Per damunt de

la incertesa del futur i de la tragèdia actual, el seu esperit es mantindrà. I els seus ideals de pau, d'ordre, de tolerància, de civilització i de treball acabaran per aconseguir el triomf per davant dels greus transtorns i perills que avui afligeixen a la humanitat. A tots vosaltres, catalans d'Amèrica, la nova salutació.

El dia 10 de juny de 1940, Itàlia declara la guerra a França i Anglaterra, mentre els alemanys travessen el Sena i arriben a París. Renúncia Reynaud i es fa càrrec del govern francès el mariscal Petain. L'armistici franco-alemany és signat el dia 22 però Churchill diu que Anglaterra continuarà la guerra sense França, si els francesos es donen per vençuts. I el dia 23, l'endemà mateix, el general Charles de Gaulle decideix encoratjar-se de continuar la lluita amb els francesos lliures, comptant amb què els resistents de l'interior del seu país els secundaran amb valentia. Obeint ordres de Churchill, les forces britàniques de la marina de guerra capturen gairebé totes les unitats de l'armada francesa per tal d'evitar que caiguessin als alemanys. Però Hitler fa saber que disposa de 600.000 homes que atacaran a la Gran Bretanya.

El dia 12 de juliol, Vichy, amb el mariscal Petain, és proclamada la capital política de la França presonera de l'invasor.

Stalin declara a la premsa que els Soviets continuaran mantenint-se neutrals.

El dia 13 de setembre d'aquell mateix any 40, la Gestapo fa acte de presència, i no pas casualment, a La Baule-les-Pins (municipi d'Escaoublac (loire-Inférieure)) on s'havia refugiat Lluís Companys i la seva família. Se'l van exportar sense donar cap explicació i, a París, va ingressar a la Santé, on el van tenir uns quants dies, potser esperant ordres de Madrid. Però casualment, el ministre de la Governació de Franco, Ramón Sarrano Sanguer, el seu cunyat ^(de) vaure a Hitler i es va aturar unes hores a la capital francesa ocupada pels nazis. Farrera d'ell va sortir el President Companys emmanillat i se sap que va passar per Montoya el dia 24. A Madrid el van retenir als calabossos del Ministeri de la Governació fins el dia 3 d'octubre, segurament per a interrogar-lo amb tots els ets i uts...

Quan el Companys, com a el President, explicava als carrers d'ells de Lluís Companys a la seva neboda - Maria Companys de Gally - que ja es trobava emmanillada a Mèxic.

I li deia:

«El dia 3 d'octubre, custodiat per la Guàrdia Civil i fortament emmanillat fins a fer-li sang, va arribar a Barcelona. El van portar a Montjuïc... El dia 8, ho van saber les seves germanes i el van voler veure, però van fracassar... El dia 10, la Ramona - germana de Lluís Companys -, va anar a Capitanía amb airos de valència i decidida a tot... Per fi, a les set de la tarda el va poder veure a tres metres de distància... Està molt serè i té la veu clara de sempre... El dia 12, va obtenir altra vegada permís i va poder entrar a la cel·la; es van abraçar; la Ramona sanglotava, ell la va haver d'aconsolar. Ja va dir que estava content de trobar-se a Catalunya i de morir per ella als cinquanta-vuit anys d'edat. Li va explicar el seu captiveri i no se'n va pas queixar, malgrat el mal que li feien les ferides de l'esquena i de les cames... El dia 14 van anar al castell les tres germanes, sense permís. A les onze del matí sortien del judici o Consell de Guerra i el defensor va dir a les germanes el President: «L'acusat és el més tranquil de la sala. Ens posa nerviosos a tots amb la seva serenitat. Els militars ho comenten en veu alta: Quin home més serè!» A les nou de la nit es presenta el defensor i diu a les tres germanes aquestes paraules: Ja poden avisar la funerària.

>> Imagina't l'escena - continua l'oncle Samuel -. La Ramona, més valenta i decidida que les altres germanes, vol anar al castell tant si la deixen com si no. Fa buscar un cotxe, que costa de trobar, i se'n va amb les altres cap amunt. Ho rat o per força s'obre pas. Entra, crida: Lluís! Ell téu el cap per la finestrella de la seva cel·la i li diu: Hona, on vas? Què vens a fer en aquestes hores? Són dos quarts de dotze de la nit. Ella li respon que el vol veure. Piu ell: Si m'ha uossin de matar, estaria en capella. Un militar que els acompanya, fa: Ja li llogiran la sentència. Contesta ell: Bones jo en pensava que en portaria en capella. Entren a la cel·la. Té moltes coses escrites, cartes a amics i parents. L'única pena - diu - és no saber res del meu fill. Si no he ués estat per ell, m'haurien trobat assegut al meu despatx de la Generalitat quan van entrar a Barcelona. Així no els hauria costat tanta feina. La meua tristesa més gran és no haver pogut fer més per alleujar i a penes del poble.

>> Després, les germanes han de sortir. I al cap tot acabat, el capità d'artilleria

Ramon de Calaf, es va acostar al President i aquest es va treure el rellotge-pu-
sere que portava i li va donar dient-li que el guardés com a record, tot començant-li
les oracions per la defensa que havia fet durant el judici».

Ramon Ferrando Sunyer, el cuñadísimo de Franco, encara és viu. I encara seria a
temps d'explicar a Catalunya i als catalans com ho va fer per aconseguir que els na-
zis segrestessin a Maria Companya i, també, com va fer segrestar el militant sinis-
calista Joan Pardo, mort un temps després a la presó de València. I no en puc estar
de recordar que qui també ho hauria pogut explicar hauria estat el poeta Dionísio Ri-
rujo que, al·lores, era un dels homes de confiança que tenia Ferrando Sunyer al mi-
nisteri de la Governació. En referència, és clar, al poeta Rirrujo que ja és mort i
que feia temps que s'havia proclamat antefranquista i, com a tal, havia estat perse-
gut i empresonat...

El text íntegre de la sentència d'aquell Consell de Guerra que va condemnar a mort
al President de Catalunya, deia això:

En Barcelona, el catorce de octubre de mil novecientos cuaren-
ta, se extiende la presente en cumplimiento de lo preceptuado en
el artículo 651 en relación con el 535 del Código Castrense, para
hacer constar:

Que en dicha fecha y siendo las diez horas se reunió en el Cas-
tello de Montjuich de esta plaza, el Consejo de Guerra de Oficia-
les Generales para ver y fallar la Causa instruida por el proce-
dimiento sumarísimo contra el procesado Maria Companya Jover, por
presunto
el delito de rebelión militar; dicho Tribunal se halla constitui-
do por el Excmo. Señor General de División Manuel González Gonzá-
les, como Presidente; Excmo. Señor General de Brigada Gonzalo Cal-
vo Cornejo; Excmo. Señor General de Brigada José Eudymon Torres;
Excmo. Señor General de Brigada Federico García Rivero; - - -

Excmo. Sr. General de Brigada Daniel Latorre Roca; como Vocales, como Audiencia pública el Sr. Presidente con asistencia del Fiscal representado por el Ilustrísimo Sr. Juan de Irigola, Enrique de Lleras y Juan y Ramón de Colubi, Capitán de Artillería, como defensor, según oída Votó y pone de el Ilustrísimo Sr. Juan de Lleras, Sr. Juan de Velázquez, hallándose presente el Sr. Fiscal.

Se acuerda de la Causa por el Jefe de la Audiencia pública por haberse dispuesto así al Presidente, el cual leyó el artículo, al defensor y los Vocales si querían fueran examinados los testigos que se practicase al una prueba lo cual no se hizo, si bien el Ilustrísimo Sr. Fiscal interviene del Sr. Presidente se unió a la lectura del testimonio de la Causa número 900 del año 1937, instruido en el Juicio de Ejecución de la Capitán General de Palencia, lo cual quedó aceptado, ordenando la vista durante diez minutos a fin de que el Fiscal y el defensor organizaran sus notas, se constituyó de nuevo el Jefe de la Audiencia pública Sr. Fiscal quien consideró los hechos que consideraba probados y resolvió en su escrito provisional como delito de rebelión a la autoridad militar previsto en el art. 238, número 2, en relación con el art. 237 ambos del Código de Justicia Militar, considerando el hecho y las circunstancias agravantes que se refiere el art. 173 del Código de Justicia Militar.

El defensor admitió lo hecho por el Jefe de la Audiencia pública estimando en un delito de adhesión a la rebelión militar previsto y penado en los arts. 238, número 2, en relación con el art. 237. No está conforme con los agravantes que aprecia el Jefe de la Audiencia pública, sino que se halla comprendido en el atenuante 4 del art. 9 del Código Penal común, por lo cual solicitó se impusiera al procesado la pena de 20 años y un día de reclusión, siendo de abono la prescripción preventiva sujeta.

Pregunta al encartado por el Sr. Presidente que si tenía algo que decir, dijo:

Que no tenía que aludir a los miserables informes de la Policía, ya que el auto de procesamiento del Sr. Fiscal no lo ha recogido, solamente le queda por decir que la Historia nos juzgará a todos, en nuestras intenciones, y si la sentencia le condena a morir, lo hará sereno y muy tranquilo por sus ideales y sin sombra alguna de rencor.

Resultando que el encartado fundó el Partido Izquierdista Esquerra Republicana por el cual sufrió condena y que, en octubre de 1934 proclamó el Estat Catala, facilitando armas a los sublevados.

Resultando que durante el período de dominación marxista no puso coto a los desmanes de la horda roja y consintió los brutales asesinatos que en dicha ~~zona~~ zona se sometieron.

Resultando que ocupando la Presidencia de la Generalidad de Cataluña fundó las Patrullas de Control y no reprimió las brutalidades y crímenes cometidos por las mismas llegando su ~~aprecio~~ aprecio por sus componentes a facilitarles el ingreso, a su disolución, en el Cuerpo de Losos de Escuadra.

Resultando que ocupando la Presidencia del Gobierno de la Generalidad de Cataluña facilitó armas al Ejército Rojo, dió órdenes y pronunció discursos contra la Causa Nacional, llegando hasta a dar cargos y ascensos militares.

Resultando que estando exilado en Francia continuó dando el título de Presidente de la Generalidad haciendo propaganda contra la Causa Nacional.

En cumplimiento de la misión atribuida al ejército en su ley constitutiva de defender a la Patria contra enemigos, tanto interiores como exteriores, que significaban los partidos ~~marxistas~~ del llamado Gobierno del Frente Popular y surgido así el Nuevo Estado, la oposición armada contra el mismo origina la rebelión definida en el art. 237 del Código de Justicia Militar.

Considerando que el expresado delito es responsable en concepto de autor el procesado por los hechos que la Sentencia declara, pone de manifiesto que lo realizó con notoria compenetración ideológica con los propósitos perseguidos en la rebelión para consecución de los fines de ella y por lo que incurrió en la responsabilidad que define el art. 257 en relación con el número 2, del expresado Código de Justicia Militar.

Considerando que incurre en este caso, además de la responsabilidad personal del condenado por el cargo que desempeñó, la circunstancia agravante de trascendencia del delito y daño causado en relación al servicio de los intereses del Estado y a los particulares a que se refiere el art. 137 del Código de Justicia Castrense.

Considerando que toda persona criminalmente responsable en delito o falta lo es también civilmente.

Visto los artículos citados y los demás de general aplicación así como el número 2 del Grupo primero del anexo al artículo de 25 de enero de 1940 (B.O. número 25) y ley de Respo. sancionadora de 3 de febrero de 1959.

Fallamos: que debemos condenar y condenamos al ex Presidente del Gobierno disuelto de la Generalidad, Luis Companys Jover, como responsable en concepto de autor por adhesión en el expresado delito de rebelión militar, a la pena de muerte con accesorias legales en caso de inculpo y expresa reserva en acción civil o responsabilidad en igual clase en cuantía determinada, de lo que, por nuestra sentencia juzganco pronunciamos, mandamos y firmamos.

Firmado: Manuel González González; Gonzalo Calvo Canejo; Federico García Ribero; Fernando Giménez Sáenz; Rafael Latorre Rodas; José Irigoyen Torres.

la carta de Manuel Companyo adreçada a la seva esposa Maria, acabava d'aquesta manera:

<<El dia 15 a dos quartes de set del matí és afusellat en el fossat del castell de Montjuïc per la Guàrdia Civil. No va voler que li embressin els ulls. Fou el defensor que va anar a la mort més tranquil que tots els senyors que eren allí. Dirigint-se a la Guàrdia Civil, va dir: Afusellau un home lliure. I les seves últimes paraules van ser: Vi ca Catalunya!>>

■ Razona, la seva criada gran, que era monja, també va fer una carta que deia:

<<El dia 15 van enterrar aquell heroi i aquell sant. La nit abans estiguérem tres hores amb ell, somniant i enlluernat. Hores més tard ja rebia el seu cadàver puig que a les nostres germanes Neus i Lluís els mancà el valor per a rebre'l. Estava molt bé, amb aquella faç sovieta, forta, que semblava una estàtua jacent.

>>Va demanar-me que anés a París a comunicar la seva fi a la família i amics; que els anés a donar els seus valors, puix que aquella era la mort més bella que podia desitjar la seva humil persona.

>>És proves terribles, però han d'ésser fortes per aquelles dones que ens parlen els Sants Evangelis.

>>Va morir afusellat covanant en el Cast. de Montjuïc, el matí del dia de Santa Teresa, d'aquella dona tan santa i tan humana. Al seu dret la seva dona varen recordar aquell altre germà nostre que havia mort feia poc d'anyament a l'hangar (és va suicidar)

>>Vau oferir el sacrifici de la seva vida, si era necessari, perquè tots els homes honorats que són forçats a viure fora de llur pàtria i aquells que es condemnixen dins les presons, poguessin retornar a la seva terra o a reintegrar-se a les seves llars. Vau suplicar a la gran santa que salvés la Pàtria, que no permetés que els estrangers ens acriessin i ens matin. I després, en veu alta, vau adreçar-me als allí presents i els vau dir: - Senyors! que Déu els perdoni perquè no saben el que heu fet. Vau dir-ho sen

se cloure el puny ni estendre la mà, posant els braços en creu, el dia 15 d'octubre, a les deu del matí, en aquesta formosa Catalunya, de cara al mar que escarriava aquella santa muntanya>>

Les despulles de Lluís Companys, reposen al cementiri nou, de Montjuïc, i es troben al nínxol número 7182 de l'Avinguda Sant Jordi, 7a. Agrupació, no joies l'any de la tomba del President l'actiu.

J. A. Aguirre i Lecube, el també desaparegut President d'Euzkadi, en parlar de Lluís Companys, deia en el seu llibre titulat De Guernica a Nueva York passant per Berlín, publicat a Buenos Aires l'any 1944:

< Pocas personas han conocido como yo momentos de la intimidad de Companys que es cuando se descubren los hombres tal como son. Cuando abandonamos el territorio catalán y pasamos la frontera seguidos por las tropas de Franco, aquel hombre estaba sumido en profundo abatimiento. Parecía que para él todo había concluido. Yo le animaba diciéndole que los pueblos no mueren como los hombres y que llegaría la hora de nuestro triunfo. No es eso, Antonio - como solía llamarme -. La preocupación en estos momentos está centrada en todos estos compatriotas míos que huyen sin amparo y en mi hijo enfermo... Entonces me confió que todo el capital que tenía disponible, producto de sus ahorros durante varios años de ejercicio de la Presidencia de Cataluña eran 75.000 francos... no llegaba a dos mil dólares de entonces... Este dinero no es para mí - me dijo -. Lo tenía fuera para atender a la curación de mi pobre hijo que está en un sanatorio de Bélgica... Companys lloraba. Y me dijo: "Yo moriré de hambre si es preciso, pero mi hijo no, no." Estaba muy impresionado. Llevé esta emoción a París y en la primera reunión del Gobierno Vasco acordamos atender al Presidente de Cataluña, en los primeros momentos. Nosotros los vascos, emigrados desde 1937, teníamos organizado nuestro exilio y éramos muy considerados en Francia. Ahora comprenderán ustedes que aquel hombre haya muerto bravamente ante el pelotón de ejecución, con los pies descalzos para tenerlos pegados a la tierra catalana, y por si faltaba algo para los que hablaban de la Cruzada, ha muerto en católico después de recibir los sacramentos. A mí, que conocía mucho sus grandes inquietudes espirituales, que me confiaba como oryente y buen amigo suyo, nada me ha entristecido su muerte, que Cataluña no olvide jamás... >>

I Joan Muri i Vallverdú, en el parlament que va fer a la ciutat de Lèrida amb motiu del tercer aniversari de l'afusellament del President Companys, va dir:

«Precisament la legitimitat democràtica del càrrec que ostentava en Lluís Companys en ésser assassinat, 's el que dona un dramatisma històric extraordinari a la seva mort. En Companys era President de la Generalitat perquè ho va voler la majoria dels catalans i no pas perquè la figura senyera de Catalunya, de la nostra pàtria. D'afront del crim que s'ha comès el nom Catalunya. I, Catalunya recollirà l'afront amb tota dignitat, recuperant el seu honor, o bé haurà perdut la base de la seva unitat i de la seva nacionalitat. Desitgem que el sang del màrtir fructifiqui a favor de les noves i bones. I en aquest el seu únic consol que es va acurats amb el pla de l'exercici. Ho diré a la seva germana Remona, a aquesta magnífica dona catalana que és la seva germana Remona: «Jo sempre he lluitat per les noves i bones, / quin servei més gran a favor d'elles pot ser fer que la mort que es començà?» És a dir que la seva voluntat i el seu desig siguin possibles, per a que siguin, com a catalans, mereixedors de la confiança que en Companys demostrà en nosaltres, amb que afectem col·lectivament, que Catalunya afronti el problema de la responsabilitat del crim que contra el nostre President es va començar».

I finalment, en l'acte inaugural del monument dedicat a la memòria del President de Catalunya, Lluís Companys, i per a donar nom a una de les principals places de Montevideo, la capital de la República de l'Uruguai, on hi havia una ^{activa} col·lectivitat catalana d'emigrats i exiliats, va dir: «Compta la història de l'home, compta l'humanisme, que vingué, a l'últim de tot, a la bestia humana que encara perdura. És l'home el que triomfa sempre, com va triomfar Companys, fins i tot després de la seva mort. És l'home que sempre està més intel·ligent i més lliure. I aquest és el que finalment s'imposa...»

~~El monument a Companys és a Montevideo.~~

~~El monument al sacrifici de Lluís Companys, tota i egèssim de les~~

ra guerra,
es d'home-
i la pèrdua
sempre en
it de llui-

Un altre monument que porta el nom del President Companys és el que es va erigir allà on hi havia la porta d'entrada del camp de concentració francès de Sant Cebrià, al Rosselló, que porta aquesta dedicatòria: "A Lluís Companys, president de Catalunya i a tots els catalans caiguts defensant la llibertat dels homes i dels pobles, incorporats voluntàriament a l'exèrcit francès".

~~un dia parlant~~ de l'afusellament del President Companys, vaig observar que aquell crim havia impressionat d'una manera extraordinària a Josep Carner i aquella mort li va inspirar un poema meravellós.

Un poema que suposo que la censura no va permetre que figurés entre les poesies que, prologades per Marià Manent, figuren en el volum 23 de la Biblioteca Perenne de l'Editorial Selecta de Barcelona (1968) i la darrera de les quals, titulada El més vell del poble, Josep Carner va tenir la gentilesa de dedicar-me tan bon punt la va donar per acabada. ~~però la censura no va permetre que figurés entre les poesies que, prologades per Marià Manent, figuren en el volum 23 de la Biblioteca Perenne de l'Editorial Selecta de Barcelona (1968) i la darrera de les quals, titulada El més vell del poble, Josep Carner va tenir la gentilesa de dedicar-me tan bon punt la va donar per acabada.~~

[Allò de les Obres completes és un dir. Pel que fa a les poesies n'hi manquen una pila que es troben disperses entre les revistes catalanes d'Amèrica perquè jo les anava repartint a mesura que les recoïlla de la taula de treball que Josep Carner tenia reservada a la nostra Companyia General Editora, S. A., domiciliada al carrer de la Palma, Nord, 335, despatxos 401-402, de Mèxic, E. U. E.

En aquell mateix volum de la "Perenne" tampoc no hi ha tota la prosa carneriana ~~que prologa Maurici Serrahima~~ que prologa Maurici Serrahima. Hi manquen els articles i discursos polítics que, pel meu gust, són peces mestres de fons i de forma, que un dia o altre s'hauran de recollir perquè els catalans de les noves generacions coneixin ben bé com era el gran poeta i honorable ciutadà Josep Carner.

I tornant a parlar del poema d'homenatge a Companys, encara haig de dir-hi unes quantes coses més per evitar confusions: ha estat incorporat a l'antologia de la Poesia catalana de la Guerra d'Espanya i de la Resistència (París, Edicions Catalanes de París, 1969).

Però per una confusió, aquell poema va sortir datat a Bogotà el 1952 i Josep Carner no va estar mai a Colòmbia. El que va passar és el següent: l'autor d'aquell recull poètic - l'escriptor americà Stephen Cartwright -, el devia copiar de la Nauada d'aquell any que, com de costum, dedicava als amics l'enyorat Francesc d'Assís Aguiló, un català de Mallorca dels més ferms que he conegut. El recopilador americà es va equivocar i en lloc de registrar la data de ⁽¹⁹⁴¹⁾ ~~1952~~ del text original en català, va registrar la de la versió castellana feta per l'il·lustre catalanòfil colombià Nicolás Bayona Posada.

101

I la cosa encara és més complicada perquè el text original català està datat a Brussel·les, el 15 d'octubre de 1945, en commemoració de l'assassinat de Lluís Companys, i Josep Carner el va escriure quan encara vivia com nosaltres a la capital mexicana i el va publicar per primera vegada al periòdic "Nova Hra", portaveu del nostre Partit Socialista Català independent. ^{Un periòdic modest} que aleshores dirigia el poeta i periodista Pere Matalonga, les despulles del qual descansen al cementiri francès del Districte Federal mexicà, com hi reposen les d'altres estimats amics desapareguts a l'exili: Josep Roure-Torrent, Joaquim Xirau, Avel·lí Artís, pare, i la meua pobra mare, entre molts d'altres companys que van caure rendits en terra mexicana que va ser, per nosaltres, una mena de segona pàtria perquè hi van viure durant 26 anys seguits.

Diré, encara, que el poema del qual es parla era la tercera o quarta versió que n'havia fet el poeta, com tenia per costum, fins aconseguir que li quedés com volia.

Fins ara, amb el poema original de Josep Carner, són deu els que coneixem dedicats a honorar, en català, la figura del nostre President màrtir.

Heus aquí els autors: Agustí Bartra, ^{Joan Prosser,} Josep M. Capdevila i Barca, Ventura Masol, Emili Grahier-Barrera, Enric Martí i Montaner, Joan Oliver "Pere Quart", Antoni Rovira i Virgili i un autor català anònim.

^{poema}
La ^{única} que coneixem en llengua espanyola, no és pas d'un espanyol sinó d'un famós poeta xilè: Pablo Neruda (1904-1973), Premi Nobel de Literatura 1945. Aquest poema el va traduir al català el nostre Joan Oliver, però a continuació donem el text original en espanyol com homenatge a l'il·lustre ^{xilè}/antifeixista desaparegut:

per Josep Carner

Era el moment de les tenebres
quan llum no veieu ni camí
i amagaven la cara els angels
d'amargues menes de morir.
Els grans Traïdors de la terra
varen lliurar-lo al més roí.

-Véns i et perden- deien en veure'l
la mar i l'aire pirinenc.
Ulla catalans espurnejaven:
va de la mort al negre avenc.
Amb posat d'ira "¡Viva España!"
escopí un noi escardalenc.

Del pobre clos en el tancaven
sonaren pany i forrellat.
De sos amics era en la casa:
del perseguit i del postrat.
Tenia allí per companyona
la catalana llibertat.

El van jutjar quatre fantasmes
de l'eterna Espanya dormant,
amb llurs espases de per riure
i llur orgull, boira en el vent.
Fins que un matí sent a la porta:
heus ací la mort, President.

La mort m'espera, bona amiga
de mà cruel i tendre si.
Ara, nos peus, aneu descalços:
sense embolcall m'heu de servir.
Es tocant terra catalana,
sentint-la bé, com vull morir.

Tot peresós, el sol d'octubre
 durava el dia a poc a poc.
 Quan els fusells van encarar-li
 ell esperà la veu de : Foc!
 que, eixit d'un rengle, donaria
 l'oficial, rígid i groc.

I en encetar-se'n la paraula
 amb xring de reneq foraster,
 ell cridà: - Visca Catalunya!
 Tot, gent i pati, es va esfer:
 i un batre d'ulls abans de caure
 la gran Invocada vaicé
 com una barca tota sola
 però menada pels destins:
 per uns destins d'alta macradec
 i el guspireig de les onades
 i els salts de joia dels corins.

Ciutat de Mèxic, 1941.

Entre les peces mestres de l'oratória carneriana no podem oblidar el discurs oficial que va promunciar en ocasió de tributar-se un homenatge/a la memòria de Lluís Companys.

Era l'any 1945 i a la Ciutat de Mèxic. L'acte es va celebrar al paranif de l'antiga Universitat Nacional Autònoma, situada a l'Avinguda de Justo Sierra, amb assistència del president de la segona República Espanyola - Diego Martínez Barrios - i els ministres que es trobaven a la capital mexicana amb motiu d'haver estat convocades les darreres Corts sorgides de les eleccions del 16 de febrer de 1936.

En aquell solemne acte hi va fer ús de la paraula, en nom de Catalunya, Josep Carner, en nom de Galícia l'il·lustre Alfonso Rodríguez Castelao, en nom d'Euzkadi el que actuava ~~com a~~ de ministre d'Afers Estrangers Manuel de Irujo, i Luis Jiménez de Asúa, diputat socialista espanyol i professor de dret penal.

El discurs de Carner va ser el millor de tots i la gent es va emocionar de nou. Quan li va tocar el torn de parlar al que aviat seria el President del Consell de Galícia a l'exili - Castelao - en acabar el seu discurs es va adreçar al cap del Govern Republicà espanyol preguntant que es fes seva la proposta de presentar una denúncia al Tribunal de Nuremberg que era dedicat a jutjar els criminals de guerra, fent responsable a Franco del crim comès en la persona del President de Catalunya.

Aquell Tribunal va actuar des del 20 de novembre de 1945 fins el primer d'octubre de 1946. Hi havia prou temps per fer-ho. Però el President Companys no era un Cap d'Estat sinó un simple President d'una anomenada regió autònoma de la República espanyola.

~~En~~ En aquell acte, com hem dit, hi participava el penalista Luis Jiménez de Asúa i, aquest, va fer un gest de protesta davant d'aquella proposta del gran Castelao. I quan li va tocar el torn de parlar, Jiménez de Asúa va fer un discurs tan pretencios que va resultar insuportable. En resum va venir a dir que no es podia acudir a l'alt Tribunal de Nuremberg perquè Lluís Companys no era un cap d'Estat, per bé que havia estat víctima d'un segrestament totalment contrari a les lleis internacionals relatives a l'extradició per motius polítics.

I Castelao, uns moments després, em deia que el discurs de Jiménez de Asúa era el d'una fera gelosa del seu clos, el dret penal.

Finalment i sobre el mateix tema de l'assassinat del President Companys, registraré la iniciativa ~~del Govern de la Comunitat Catalana de Mèxic~~ de la Comunitat Catalana de Mèxic, de donar curs a una denúncia directa al Tribunal de Nuremberg. Vam començar per fer una enquesta entre uns quants dels advocats exiliats, catalans i amics, i el resultat va ser molt pobre: Josep Tomàs i Piera, diputat a Corts en les eleccions del 19 de novembre de 1933 i també en ^{a més a més d'ex-ministre de la República espanyola,} les del Front Popular del 16 de febrer del 36, ens va dir que no creia en l'eficàcia de la denúncia; Joan Lloperena i Romà, ex -diputat d'ERC a les Corts Constituents de la República Espanyola, va coincidir amb Tomàs i Piera; i Ramon Paleron, tampoc no va veure possibilitats d'aconseguir cap mena de resultat positiu. Bonés Polai Sala i Berenguer, diputat del Front Popular, resident a Santiago de Xile, es va oferir per a redactar un projecte d'apel·lació adreçat al Tribunal de Nuremberg. Els seus arguments jurídics ens van semblar acceptables i convicents, perquè feia temps que havíem llegit una mena de dictamen fet pel professor i doctor Mariano Jiménez Huerta sobre Crímenes de Masas y crímenes de Estado, publicat a Mèxic l'any 1941, amb un pròleg/elogiós del ^{bon} prestigiós penalista mexicà Luis Garrido, ^{acadèmic}.

El professor Jiménez Huerta ex President de l'Audiència de les Illes Balears, sostenia... "el Crimen de Estado es la satisfacción de un sentimiento estatal de selvática venganza y de una voluntad de feroz exterminio. A este sentimiento y a esta voluntad obedece el asesinato de Luis Companys, Presidente que fue de la Generalidad de Cataluña refugiado en Francia - acogido al Derecho de Asilo - desde la terminación de la guerra española y trasladado "manu militari" a territorio español por la Gestapo alemana y la policía falangista, e inmolado en España, con desprecio a los derechos y a la ley del vencido..."

El mateix jurista espanyol va estudiar el cas Companys en un article publicat a la revista "América", gener de 1941.

Amb aquest antecedent vam donar curs a la denúncia del company Sala però el Tribunal de Nuremberg no ens ^{pu} va acusar ~~rebut~~ ~~va rebutjar~~, amb tot i que hi havia temps ~~per fer-ho~~ per fer-ho.

La darrera biografia de Lluís Companys que hem llegit és la de l'amic Josep J. a. Poblet: Vida i mort de Lluís Companys. - Barcelona, Ed. Portic, 1976. I en el darrer capítol, quan parla de la mort del President diu que com que els militars no li van permetre de fer testament davant de notari, es va decidir a fer-lo a mà. En efecte, el va acabar i el posà en un sobre clos que va lliurar a les seves germanes, en la visita que li van fer en el curs de la darrera nit. El document, al cap de pocs dies, era portat per elles mateixes al notari de Barcelona, Ramon Faus, pletrat a la família; però vista la situació del país, les hores greus de repressió, i que en cas d'obrir-lo havia d'ésser protocol·litzat, ignorant-ne, a més, el text, van acordar que l'home de lleis el guardés a la seva caixa forta, com així va fer-ho, fins que els mateixos familiars, transcorreguts uns mesos, van anar a recollir-lo. Res més no s'ha sabut de l'important document, i és quan, el biògraf, dolorit, no pot fer sinó preguntar-se: ¿On ha anat a parar? El sobre, segons darrerament va declarar una amiga seva que en nom nostre va entrevistar la germana petita, que sempre fou la més decidida, anava adreçat a Josep Tarradellas... >>

¿ Què li devia dir el President Companys a Tarradellas ?

No seria res d'estrany que, preocupat com estava per la sort del seu fill, que estrobava internat en un sanatori suís i pel que es veu era la seva més gran preocupació d'ençà què havia passat a l'exili, podria molt ben ser que li recomanés d'atendre aquell fill, malalt incurable, pensant amb el qual ja havia dit que si no hagués estat per ell, les forces militars d'ocupació de Franco l'haurien trobat al seu despatx del Palau de la Generalitat de Catalunya.

¿ Què se'n va fer d'aquell pobre xicot ?

Tampoc no ho sabem.

També cal registrar l'existència d'un Dictamen fet pel nostre vell amic l'advocat Marc-Aureli Vila, exiliat a Caracas (Veneçuela), on demostra que el procés Companys es va fer amb tantes irregularitats jurídiques que la sentència dictada resulta arbitrària a més no poder, fins i tot amb les lleis franquistes a la mà.

Un dia o altre, i per temps que passi, en nom de Catalunya s'haurà de revisar aquell procés i la seva sentència, ~~abolir-la~~ i calerà exigir responsabilitats als supervivents que ~~hi~~ van intervenir o avalar aquella sentència de mort contra el primer ciutadà de la Catalunya autònoma.

Fins ara, a més de la munió d'articles i conferències que s'han fet durant tots els anys d'exili, s'han publicat ^{quatre} ~~tres~~ biografies completes del nostre President:

Angel Ossorio Gallardo: Vida y sacrificio de Companys.— Buenos Aires, Ed. Losada, 1943.

Pomènec de Bullmunt (Pomènec Pallerola): Lluís Companys: La seva vida. La seva obra. La seva mort gloriosa.— Tolosa de Llenguadoc, 1945.

Manuel Viusà: Lluís Companys, President de Catalunya.— París, Associació Catalònia, 1965.

Josep Ma. Poblet: Vida i mort de Lluís Companys.— Barcelona, Ed. Pòrtic, 1976.

Però sabem que n'hi ha d'altres a punt de poder-se editar i, entre elles, la nostra, premiada als Jocs Florals de l'Exili, limitada a l'etapa presidencial de 1934 a 1940.

La seva "reconciliació" amb Josep Carner

La gran majoria dels exiliats ens trobàvem necessitats de reclutar volunters per a poder crear una entitat catalana que ens aplegués a tot /a través de la qual poguéssim coordinar les iniciatives encaminades a organitzar l'ajut a la lluita social interior de Catalunya i a fomentar la germanor, especialment entre els catalans nacionals i democràtics que vivíem als Estats Units Mexicans i els que estaven escampats per les diverses repúbliques americanes. I també calia emprendre una acció internacional per a denunciar al món lliure les arbitrarietats i els crims comesos pel règim franquista que havia acabat amb totes les nostres llibertats individuals i col·lectives i havia establert un règim dictatorial amb l'ajut de Hitler i Mussolini.

Finalment, vam decidir-nos a ingressar al vell casal de l'Orfeó Català de la ciutat de Mèxic, domiciliat al número 49 de l'Avenida Uruguay, molt a prop del centre de la gran ciutat on havíem tingut la sort d'anar a reunir i on podíem treballar i viure en plena llibertat però amb la condició de no ficar-nos en la política del país mentre no estessim nacionalitzats mexicans. Una minoria de filiació comunista, però, va crear el seu casal particular, un bon tros més avall del mateix carrer, tocant a l'Avenida de San Juan de Cetrán. Però la gran majoria d'exiliats fèiem vida a l'Orfeó i allà s'hi trobaven les diverses tendències de la política democràtica catalana i del moviment obrer.

La modesta i reduïda massa coral anomenada Orfeó Català, no era propiament un orfeó sinó un simple cor, exclusivament integrat per veus masculines, que s'havia creat l'any 1906 per iniciativa d'un compositor i director que es deia Guillem Ferrer i Clavé, nft el cèlebre republicà català Josep Anselm Clavé (1824-1874), autor d'aquell lamentable Libri a Espanya que havien cantat totes les masses corals de Catalunya.

La direcció del nét d'en Clavé va durar uns 15 anys, és a dir fins a l'any 1921 i el va succeir el mestre Pere Puig que només s'hi va poder dedicar tres anys perquè cap

el 1924 es va encarregar de dirigir-la un concertista ~~va condeixar-la~~ que es deia Batcos, i, finalment, del 1925 al 1927 va tenir com a director el mestre ~~plànolista~~ Enric Sunyer. Després d'aquesta etapa, aquella agrupació coral va desaparèixer però l'Orfeó Català va continuar existint com entitat recreativa i no es va ~~mantenir~~ formar un orfeó de veritat fins que van arribar els refugiats polítics i es va fer càrrec de la direcció de la nova massa coral el jove compositor Narcís Costa-Hors, refugiat com nosaltres, qui va poder comptar tot seguit amb uns trenta-cinc cantaires masculins i altres tantes veus femenines. Així, entre uns i altres, ja es va poder formar un bon conjunt. Però el mestre Costa-Hors va haver d'atendre altres compromisos, no va poder continuar encarregant-se de l'orfeó i el va substituir el prestigiós mestre Baltasar Samper, mallorquí, el qual al cap d'un temps també el va haver de deixar perquè li van oferir un lloc de confiança ben retribuit al Departament de Música de l'Institut de Belles Arts de Mèxic. El mestre Samper va ser substituït per Enric Gimeno i aquest per Josep Codó. Tots aquests canvis van deguts a la impossibilitat de pagar als mestres un sou que els permetés viure.

Sota la direcció de la pianista Antònia C. de Salvat es va organitzar la secció infantil de l'Esbart/Dansaires i Ferran Tarragó es va encarregar de la direcció de l'Esbart dels grans. Més tard, va substituir-lo en Joan Garcia i, finalment, se'n va encarregar l'amic Ignasi Ribera, de Terrassa, un dels més constants orfeonistes.

Entre l'Orfeó i els Esbarts es van poder celebrar una sèrie d'actes molt lluits al Palau de Belles Arts i a d'altres sales d'espectacles de la capital mexicana que van donar gran prestigi a la colònia catalana que, en manifestacions artístiques, havia passat al davant de les altres colònies estrangeres, més antigues que la nostra, que hi havia establertes feia molts anys i disposaven de locals de propietat molt ben condicionats.

Per a realitzar tots els nostres plans, però, necessitàvem publicar una revista a través de la qual poguéssim divulgar les nostres reivindicacions nacionals, polítiques i socials. I els catalans ^{de Mèxic} ~~de Mèxic~~ teníem el deure de fer-ne una. Una revista que fos el portaveu dels catalans exiliats i també dels antics residents que continuaven sen-

tint-se catalans i no es volien confondre amb els socis del Casino Espanol fraquista.

Coneixíem l'existència de la revista "Germanor", de Santiago de Xile; de "Aconsorgiment" ^{Hipòlit} que mantenia en peu el veterà nacionalista Nadal i Mallol i de la novella "Catalunya", ambdues editades a Buenos Aires; sabíem també de "La Nova Catalunya" de L'Havana i es parlava de la propera aparició d'un ^operiòdic setmanal que seria patrocinat pel govern de Catalunya a l'exili i que es publicaria a París sota la direcció de Jaume Miravittles, ex Comissari de Propaganda de la Generalitat durant tota la nostra guerra. En canvi, a Mèxic, on havia vingut a refugiar-se el contingent més gran d'exiliats polítics, no en sortia cap.

Sabíem també que existien una pila d'entitats catalanes a diversos països americans amb totes les quals els catalans de Mèxic necessitaven estar en relació permanent per a planejar una acció coincident o conjunta. Hi havia aleshores el Centre Català de Nova York; a Cuba hi havia el Centre Català de L'Havana i el "Grup" nacionalista Radical "Catalunya", de Santiago; a l'Argentina hi havia els veterans Centre/Català de Buenos Aires, el Comitè Llibertat i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; el Centre Català, de Mendoza; el de Rosario, el de Santa Fe i el Casal Català de Córdoba. A l'Uruguai hi havia el Casal Català de Montevideo; al Paraguai, el Centre Català d'Asunción; a Xile, els dos Centres Catalans, el de Santiago i el de Valparaíso. I van pensar que la millor manera d'establir relacions amb tots els compatriotes d'Amèrica era publicar ⁽²⁾ una revista.

2. Una revista catalana més havent-hi ja les quatre esmentades? Sí. Crèiem que necessitaven disposar de diverses revistes i també de diverses col·leccions de llibres en català, tot i que sabíem prou bé que a la República Argentina hi havia l'Agrupació d'Ajuts a la Cultura Catalana que a través de la revista "Catalunya" i ~~que~~ ^{crear} d'acord amb els catalans de Xile es disposaven a ~~crear~~ ^{crear} una col·lecció d'obres inèdites que començaria amb un recull de contes originals de Xavier Benguerel (Premi "Narcís Oller" 1933 de la Generalitat de Catalunya), l'aparició del qual s'anunciava per al mes de novembre de 1939 i volien fer-ne sortir un cada més, com a mínim. A aquelles edicions en farien un tiratge curt en paper especial i amb l'import d'aquella edició numerada suposaven que podrien

cobrir una bona part del cost de l'edició normal de cada volum.

¿ Per què no podíem fer una col·lecció semblant a Mèxic on vivíem un major nombre de catalans, entre exiliats i antics residents ? Calia renovar l'ambient i plantegar als compatriotes que feia anys que vivien absents de la Pàtria el problema que significava que el règim franquista hagués prohibit la sortida de llibres catalans a Catalunya.

Volíem que la revista de Mèxic no fos el portaveu exclusiu de cap del partits polítics catalans que havien passat a l'exili i encara es mantenia en peu més o menys actius. Una revista per mitjà de la qual poguéssim reflexionar sobre els errors polítics coneguts i les experiències viscudes en tots els camps, començant a projectar la millor manera de continuar la lluita contra el règim dictatorial espanyol capitanejat per Franco tot preparant el futur del nostre país sense oblidar als compatriotes que encara es trobaven als camps de concentració i a les companyies de treball franceses o nazis.

Però ¿ com podíem editar una revista amb cara i ulls, com volíem que fos, si no teníem qui la financés perquè tots nosaltres teníem prou feina per viure ?

En van parlar amb els amics que, com hem dit, formaven la Comissió Delegada del Partit Socialista Unificat de Catalunya a Mèxic, constituïda per Ramon Fabregat, Abelard Fabrega, Ramon Ortega i Manuel Ferrandis i aviat ens vam posar d'acord.

Petes les gestions corresponents, amb unes quantitats de peson mexic no van poder comptar/per al finançament de mitja dotzena de números mensuals de la que en diríem Revista dels Catalans d'Amèrica que van poder començar a publicar amb data del mes d'octubre de 1939, tres mesos després d'haver arribat al port de Veracruz.

El problema era trobar el director escalcient per a una revista dedicada a tots els democràtics catalans. Calia que fos un escriptor de prestigi i que no fos del PSUC, perquè inspirés confiança d'una imparcialitat absoluta. I vam pensar amb Josep Carner, però no va poder figurar al seu nom com a director perquè nosaltres no li podíem pagar cap sou ^{espanyol} i havia de viure d'un subsidi provisional/mentre esperava poder formar part del grup de professors universitaris que col·laborarien amb els mexicans sota el patronatge oficial del General Lázaro Cárdenas, aleshores president dels Estats Units Mexicans. I com que jo també em trobava en la necessitat de tenir un director per a les dues col·leccions en llengua castellana de la Compañía General Editora, S.A. recentment constituïda, vaig pensar que l'home que ens interessava recuperar

per a les coses catalanes, culturals i polítiques, era Josep Carner i ni els republicans negrinistes afalagaven en gran manera.

Josép Carner havia hagut d'abandonar ^{segona} ~~la~~ ^{ie} ~~seva~~ ^{la} ~~muller~~ ^{la} ~~Amèlia~~ ^{la} Boulet. Allà hauria trobat ambient i amics per a treballar de gust, com va trobar quan hi va retornar un cop acabada la segona Guerra Mundial. Però els homes que s'havien fet càrrec de la Fundació "Ramon Llull", sota el patronatge de la Conselleria de Finances de la Generalitat a l'Exili, l'havien deixat al marge, on hi havien deixat a d'altres intel·lectuals catalans que havien hagut d'exiliar-se a terres d'Amèrica. I, en canvi, Josep Carner es trobava inclòs en una llista d'escriptors espanyols que seria atesos amb uns subsidis mensuals per una ~~anomenada~~ Junta de Cultura Española creada sota el patronatge de l'organització anomenada Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles (SENE) que ^{(finançat} havia ^{per} ~~per~~ el doctor Negrín, la mateixa organització que ens havia pagat el viatge a Mèxic i ~~nos~~ havia atès els primers mesos.

Es donava el cas que quan el mes de desembre de 1939, va sortir ^{a París} el primer número de la IV època de la Revista de Catalunya, fundada per Antoni Rovira i Virgili, el nom de Josep Carner no figurava enlloc. Ni entre els responsables literaris de la publicació ni a la llarga llista de possibles col·laboradors exiliats a Europa i en terres d'Àfrica. Fins que es va acabar la segona Guerra Mundial i va reapareixer aquella revista amb el número 102 (abril-juny de 1947) el nom de Carner no hi va sortir en lletres d'impremta i ocupant el lloc que li correspondia, al costat de Pompeu Fabra, en el Comitè de Redacció, amb Just Cabot i J. Torres-Ibern, tenint com a redactor en cap a Joan Prat més conegut ~~amb~~ pel pseudònim "Armand Obiols".

Aleshores, la Revista de Catalunya, continuava editant-se a París sota els auspicis de la Fundació "Ramon Llull", però Antoni Ma. Sbert, que era el Secretari i delegat del Govern de Catalunya a la dita Fundació, ja havia vingut a residir a Mèxic, exiliat com nosaltres.

Tornant a parlar de la Junta de Cultura Española virem que tenia la intenció d'editar una revista que es diria España Peregrina i de crear una editorial que portaria el nom de "Séneca", sota la direcció de José Bergamín, republicà antifeixista de filiació democràtica cristiana.

Aquella mena de patronat o Junta, seria integrat per les persones següents: José ~~188~~
Bergamin, president; vicepresidents, Josep Carné i Juan Larrea; vocals: Juan Ma. Agui
lar, Roberto Fernández Balbuena, Corpus Barga, Pedro Carrasco, José Gallegos Rocafull,
Emilio Herrera Petere, Lamuel Márquez, Agustín Millares Carlo, Tomás Navarro Tomás,
Isab l de Palencia, Pablo Picasso, August Pi i Sunyer, Enrique Rioja, Luis A. Santulla-
no, Ricardo Vinós i Joaquín Xirau, amb Eugenio Imaz, com a secretari.

La Junta de Cultura Española va publicar un manifest que, entre altres, deia aques-
tes coses:

« Consumada la tragedia que ha padecido el pueblo español, aventados por el mundo en
buena parte sus defensores, perseguidos, encarcelados, condenados a muerte muchos otros,
ultrajados todos por haber defendido hasta el fin la sagrada voluntad de España, cumple
a quienes podemos levantar la voz libremente dar expresión al contenido profundo de la
causa por la que libremente se inmolaron tantos miles de compatriotas, manifestar nues-
tra actitud en este angustioso trance en que los fundamentos de la civilización conocen
las más graves conmociones. No era España, madre de naciones, una entidad política o
territorial nacida de las conveniencias circunstanciales de un tratado de paz en que se
legaliza un estado de fuerza, y sujeta, por tanto, a las vicisitudes históricas inheren-
tes a tales tratados. Era España un pequeño universo aparte, clave y semilla de univer-
sidad, dentro del cual se contenían en potencia desde muy antiguo elementos necesarios
para ~~reconstituir~~ construir sobre un plano de civilización verdadera, un mundo adecuado a
las mejores aspiraciones de sus hijos. Era un pueblo seguro de sí y de su ideal de evo-
lución pacífica, según dio testimonio nacionalmente al proclamar sin sangre ni violencia
el régimen republicano e internacionalmente al renunciar a la guerra, primero y único
país que así lo expresó en su Constitución. Era, por último, y sobre todo después del
avvenimiento de la República, la razón de esperar de cuantos hijos suyos cifraban en su
virtud colectiva el anhelo de lograr acceso, para su propio bien y para bien de todos, a
la nueva época de bienestar y de cultura superior anunciada por las conquistas modernas.
Castellanos, catalanes, vascos, gallegos, andaluces, componen^{tes} variados de su pequeño uni-
verso »

verso, coincidían en este punto. Bajo pretextos falaces todo ello ha sido ferozmente devastado. Más a diferencia de otras naciones europeas, el pueblo español no ha sido en realidad víctima de una colisión de sistemas internacionales en que él hubiera tomado origen, parte o beneficio. Ha sido víctima de su creencia pacífica en la Libertad, en la Justicia, en la Verdad, en el Progreso. Por estos bienes sujos ha expuesto verdaderamente su vida frente a un mundo de doblez, de alevosía, de iniquidad y de barbarie cuya suprema razón es la criminal de exterminio... Aquí está España, descubridora de nuevos mundos, fuera de sí, en busca de la verdad material y espiritual del hombre. Aquí está sola, en su esencia colectiva, dispuesta a comunicarse con lo que de universal existe en la entraña recóndita de cada ser humano. Aquí está quebrantada como la simiente al nacer de los tallos que han de otorgar con el tiempo maravillosos frutos. Hoy en particular nos dirigimos a vosotros, pueblos de América, incorporados materialmente a la universalidad por el esfuerzo creador de España. Bajo el signo de un Nuevo mundo a ella nacisteis y en ella habéis ido creciendo desprendidos de Europa. La época universal que abre en la historia el holocausto de la madre España, señala sin duda el tiempo de vuestra madurez en que habéis de desarrollar lo que os es peculiar y distintivo, la esencia del Nuevo Mundo que continentalmente os diferencia y caracteriza. Entre vosotros nos hallamos movidos por un mismo designio histórico, consagrados a una empresa similar de mundo nuevo. Aquí está nuestra voz, nuestra verdad, nuestro horizonte. Al vamos un mismo camino. Ojalá nos hermanemos en una sola marcha.

Em feia pena que els nostres escriptors i els nostres homes de ciència haguessin anar de bracet amb tan males companyies, amb una gent que tot dient-se demòcrates es vanagloriaven de les aventures dels seus avantpassats conquistadors, procedents de la seva Espanya imperial que havia esclavitzat i abusat dels indígenes, els havia imposat la llengua espanyola a sang i a foc i s'havia apropiat de totes les riqueses que va trobar al seu abast. I que anys després d'haver estat expulsats de totes les terres d'Amèrica encara van sortir nous explotadors d'homes i de riqueses alienes: els padlupines, els espanyols hereus dels conquistadors que ja tornaven a ser els explotadors de sempre i tenien sotmès a un nou esclavatge al pobre indígena, valent-se n'és de quatre vegades del mestís que, inconscient, està orgullós ^(d'haver tingut) ~~de tenir~~ un avi espanyol...

Després d'aquella Junta negrinista va sorgir La Casa de España en México, creada pel general i president Lázaro Cárdenas que ens havia rebut amb els braços oberts i que ara creia convenient d'incorporar oficialment als escriptors i professors refugiats al moviment cultural mexicà que tenia com idioma l'espanyol. Un espanyol tan ple de mexicanismes que ens va costar molt de temps entendre'ls. ~~1940~~ Són tants els mexicanismes d'ús normal que sumats als dialectes i modismes dels diversos països de l'Amèrica Llatina que tenen com a base la llengua castellana, han permès de formar un Diccionario general de Americanismos, obra de Francisco J. Santamaría, a qui vaig tenir el gust de conèixer a la ^{Aldina} Imprenta on imprimien el meu Boletín Bibliográfico Mexicano, al carrer de l'Artículo 123, número 80, propietat d'una societat de responsabilitat limitada formada per un mexicà descendent d'espanyols que es deia Pedro Robredo, editor especialitzat en obres d'història, i d'un ex-frare català que es deia Rosell. Aquella primera edició del Diccionari de Santamaria porta la data de 1942 i consta de tres volums amb un total de 1840 pàgines.

(ni un sol)

I vull fer constar que els milers de mots d'aquest Diccionari han estat incorporats al Diccionario de la Academia de la Lengua Española, de Madrid.

~~1940~~ Aquella Casa de España no va durar gaire perquè va arribar a les orelles del general Cárdenas que els intel·lectuals mexicans no veien amb ~~ganes~~ bons ulls aquell organisme creat exclusivament a profit dels escriptors i professors espanyols. I, atenent la protesta dels intel·lectuals mexicans, va decidir, molt ben aconsellat, la creació d'una institució d'alta cultura i de tipus acadèmic que ^(se'n) ~~se~~ va dir El Colegio de México, on podrien pertànyer els escriptors mexicans i espanyols que reunissin les condicions que narien els Estatuts. Hi hauria un Patronat que seria presidit pel prestigiós escriptor Alfonso Reyes, que havia estat ministre plenipotenciari a França i a Espanya, ambaixador a l'Argentina i al Brasil, delegat de Mèxic a diverses Conferències Interamericanes i havia presidit la Academia de la Lengua de México, filial de l'espanyola. I el vicepresident va ser un altre escriptor mexicà, de no menys prestigi, que es deia Daniel Cosío Villegas, director del Fondo de Cultura Económica, una empresa editorial, també patrocinada pel govern mexicà, que va esdevenir l'editorial més important del país i jo diria que de tota

l'Amèrica Llatina per la unió d'obres i especialment de traduccions, moltes de les quals van anar a càrrec dels escriptors refugiats.

El Colegio de México va publicar obres dels escriptors refugiats de primera categoria: Rafael Altamira, Ramón Iglesias, Alberto Jiménez Fraus, Agustín Millares Carlo, Josep Maria Miquel i Vergés, José Miranda, José Moreno Villa, Emilio Palazar, Luis Abad Carretero, José Casas, Juan David García Saca, Eugenio Enaiz, F. León Echaverría, Eduard Nicol, Joan Roure i Parella, Joaquim Mirau, Rosend Carrasco i Mornigera, Pedro Carrasco, José Viral Pereira, Manuel Márquez, Federico Pascual del Roncal, Manuel Rivas Cherif, Jesús Sal y Gay, Juan de la Encina, Otto Mayer i Serrap, Benjamín Jarnés, León Felipe Camino, J. P. Montesinos, Rafael Sánchez de Ocaña, Vicente Moreno Castillo i Manuel Pedroso.

La Editorial Séneca ~~1939~~ va viure durant bastants anys i va publicar un nombre considerable de llibres, presentats amb molt bon gust i sobre temes, en llur gran majoria, literaris, entre els quals es troba la versió castellana del poema Habí, de Josep Carner.

Molts dels intel·lectuals refugiats van ocupar càtedres i tribunes universitàries i no són pocs els que a hores d'ara continuen vivint com a refugiats o s'han nacionalitzat mexicans com a prova d'agraïment al país acollidor que els havia obert les portes sense condicions.

I hem de reprendre el tema de la Revista dels Catalans d'Amèrica.

Ramon Fabregat i jo vam anar a veure a Josep Carner i quan li vam plantejar la cosa fer no es va preocupar gens. Vam assabentar-lo que no podíem disposar de cap pressupost per a pagar la direcció ni els originals i no hi va tenir res a dir. De seguida es va fer una llista dels primers col·laboradors a tenir en compte i quatre ratlles del propi Carner els van invitar a escriure a la nova revista catalana que seria la primera de l'exili (com hem dit abans, de 1939) perquè el primer número va portar ~~la~~ data del mes d'octubre, mentre la de la Fundació "Ramón Llull" de París no va poder sortir fins el mes de desembre del mateix any.

Josep Carner va voler que el seu nom no figurés com a director i ^(ens va dir) que tampoc no signaria els editorials; va proposar d'encarregar la portada a l'artista valencià Josep Renau i ho vam trobar molt bé. ~~El~~ Va proposar de fer col·laborar a cada número als

artistes Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener "Tísner" reservant una pàgina a cadascun, i nosaltres encantats.

El primer número, doncs, veia molt de joia. Hi havia treballs de Joaquim Xirau, Jaume Serra i Hünter, Ramon Fabregat, Joan Antoni Palera, Joana Just, Otto Mayer i Serra. I es completava ~~al número~~ amb un noticiari de Catalunya, una enquesta sobre les activitats dels catalans d'Amèrica, lletres d'Europa, documents, comentaris de llibres recents, amb un total de 116 pàgines.

L'editorial, com serien tots, era original de Josep Carner. El seu estil era inconfundible, el contingut batallador, tal com el volíem, i d'alta qualitat literària. I el nostre gran home acabava aquell primer avantall amb aquest paràgraf:

«Salut, germans, salut a tots vosaltres, i salut als germans que encara són sota l'esclavatge dels armats per tot dia, tan famosos per llur patriotisme irracional, venal i exterminador. I salut a aquells que noielement ens han acollit en aquest país de Mèxic, el més lliure del món, i als quals adreçarem, si d'aquesta pàgina no destriessin el sentit, la sentència de Ramon Mulla: que si per lloquatge no ens entenuéssim, ens entendrem per amor?»

El segon número hi havia treballs de Joan Roura-Parella, Ronsard Carrasco i Formiguera, Miquel Ferrer, Josep Maria Miquel i Vergés, Lluís Ferran de Pol i Pere Calders, seguit sempre de l'Humor Català, per Tísner i Calders. I les corresponents cròniques, noticiaris, documents, comentaris de llibres. I l'editorial que procedia als treballs rebuts, deia:

«Així, el microscòpic general Franco, sempre imperialment decidit a fer feines ~~seu~~ baixes a Espanya per compte de qui tingui avions i cuirassats per imposar-se-li, ultrapassa en certa manera la seva categoria de titella empastifat de sang. El seu programa anticatalà té una certa grandesa representativa. És la primera vegada que el geni anticatalà és realitza del tot. Una combinació internacional, un modus vivendi entre els països místicament partidaris de l'agressió als febles, i els entusiastes defensors de la No Intervenció, en bella part venuda i traïdora, ha permès, enmig d'altres estropicis, que Catalunya pugui veure's oficialment obligada a esdevenir una mona

de desert lunar, a b totes les garanties de d'ortodòxia que comporten l'anonimat i la despoblació..."

El tercer número portava articles de Cèsar Mi-Sunyer, Eduard Nicol, Marcel Santaló, Víctor Colomer, Pere Foix, Josep Soler i Vidal, Lluís Aymamí i Pau i na; els temes d'Ha-mor Català, de Kalaers i Eiser i la resta de seccions habituals. L'editorial era dedi-cat a Manuel Azaña:

"Els "falangistes" han exhumat i publicat - no pas sense alguna malícia en la manera de retallar i de juxtaposar - una lletania de blasfèmies per escandalitzar els devots. L'empresa té els seus perills. A alguns, la lectura o relectura, dels capítols d'Azaña no ens escandalitza gens. Res de més funest per a l'espècie humana de la pàtria, que és ascensió indefinida, que la berenada al replè del cofoisme. Qui no bescanta molt de la pàtria present en bé de la pàtria possible, no condirà mai el gran patriotisme dels profetes hebreus i del Dante Alighieri. Però bescantar ja és més que analitzar: en el bescantament ja hi ha la passió, que en Azaña no tindrà cap. Aquell analític, i no pas creador, ha estat el Silvela de la República Espanyola, i el cin insignificant i negli-git en l'època d'un trastoll obsessionador del món. Però Azaña, tot i la seva intel·li-gència, s'hi ha esgarriat i esborrat. Car ell, per continuar a parlar bellament, neces-sita, com el Wagner del poema goethià, trobar-se a una certa distància de les empentes i els massegaments. I, sense que en general ens inspire gran admiració la tirallonga de titelles que Azaña bescanta de les seves memòries íntimes, gosem dir que en hores de traspals com les que varen passar i com les que heuren de venir, el ximple i àdhuc l'es-paritat, per poc que llevin, encara no són necessàriament tan estèrils com l'home que a l'hora de la lluita es preocupa sobretot del refugi on podrà discutir (pràcticament amb si mateix) i sense poder ni córrer com fan alguns el covarí natural, impulsat pel geni de la conservació de l'espècie, amb un fi no pas fatalment eixorc".

No sé si perquè, econòmicament, la revista no donava beneficis ~~ni a~~ ~~que~~ ~~né~~ a ribava a cobrir el cost d'impremta, els que pagaven van fer-se enrera i la resta dels donatius que ens havien fet només ens va aribar per a fer un ~~adifro~~ ~~doblo~~ el 15 gener-febrer de 1940. Per bé que com que no els venia d'aquí perquè la borsa encara era plena, vaig

sospitar que havien decidit retirar els donatius perquè el "negoci" no era el que n'havien esperat. I perquè - val a dir-ho -, les discrepàncies entre els ven i el grup editor anaven de mal en pitjor i es veia que la cosa havia d'acabar finalment a no trigar gaire.

El sumari d'aquell darrer número de la Revista de la Catalana d'Amèrica era format per col·laboracions originals d'August Pi i Sunyer, Alfons Roix, Manuel Valldeperes, Joan Carreres i Palet, Lluís Ferran de Pol, amb una petita antologia del desaparegut poeta Joan Salvat-Papasseit; cròniques, noticiari, documents, llibres. I el darrer editorial de Josep Carner va ser aquest:

«Catalunya és en nosaltres - i és també allà baix, a les presons o en menes de viure cautelosos i secrets. Escau, doncs, de parlar contra la petitesse de cues i formes d'enyorament; de primer la del físic, evocat amb una melangia tan exclusiva i tan incontenible que arriba a no parer ment en la insuportabilitat del paisatge moral. I després l'enyorança asfegada del temps pròxim-passat, i d'una colla d'ames confortables o egoistes, de consuetuds i activitats col·lectives, d'innombrables combinacions i apanyaments, que més de quatre vegades ens feren impreparables, fluïxos i insignificants. Per molt que ens requi, una fatalitat històrica ens ha sotmès a una cura de sofriment, de dispersió i d'acarament als àmbits. Hem estat, malgrat de totes les catàstrofes, escollits per a la preservació, i la nostra única manera de merèixer-la, és de lliurar-nos al treball incansable per preparar l'adveniment d'una nova esperança. Per a tota articulació de política concreta, per a tota revisió de ~~programes~~ programes, per a tota pràctica orientació de masses d'hora. No sabem pas quins canvis produirà el torn internacional, tan complex i susceptible encara de sorpreses. No tenim pas informació escaient del treball obert o subterrani que s'està produint arreu de Catalunya i arreu d'Espanya. Però hi ha un senyal que no manca pas, i en el qual, naturalment, són i perduren totes les possibilitats imaginables. d'amor a la parla catalana, la defensa de la cultura catalana, són respostes a totes les escomeses enemigues del fat o dels homes i clau per a tots els esdeveniments. Demanem, sinó que aquesta sigui l'única força ideal,

la precedència en tots d'aquesta mena de força. Corregim la nostra dispersió en el món per aquesta lligada, que en certa manera ens reconcentra. Unim-nos als catalans captius i perseguits i als quals Franco arrepassa fins el nou, en la conservació, per damunt de tot, de ço, que sabem que és llur esperit comú. Responem als atacs ~~en~~ a Catalunya amb la devoció catalana essencial. Ben gent que parla en català i per obra dels quals un matís espiritual ha estat reprès en la vella cultura mediterrània. Sense aquesta qualitat, que hem d'acreditar donant tot plegats el millor de nosaltres mateixos, potser no hauríem sofert tantes/persecucions, tantes de mort i afonys i robatoris i aquest exili d'ara. Però hi ha¹ un íngent del món que no integraria a ningú, ni per avorrir-lo, i aleshores sí que hauríem triomfat les forces obscures del món, a Catalunya, perquè hi haurien exterminat la seua mateixa de la nostra victòria de Roma, que és la nostra voluntat".

Josep Carner havia escrit aquest darrer editorial de la Revista dels Catalans d'Amèrica sense sospitar que seria l'últim que podria oferir als nostres lectors i, potser, presentint-ho i tot, perquè més d'una vegada^{ja}/li havia confesat els meus dubtes.

Aquell era un bon final, un bon consell a tots nosaltres, un emocionant corint, un a reveure !

M'hi havia reconciliat del tot.

Perquè hagués de confessar que Josep Carner no havia estat pas sent de la meua devoció.

Ni quan col.laborava a la Publicitat ni quan col.laborava a la Feu de Catalunya, tot i que mai no va ser, que jo sapiga, home de partit, tot i tenir bons amics com Jaume Bofill i Mates i Lluís Nicolau d'Oliver, dirigents d'Acció Catalana Republicana; ni es va fer mai de la lliga.

He parlat dels meus dubtes i val la pena de dir de quina mena eren aquells dubtes.

Es que jo em trobava cada dia més situat al marge i enfront de la línia política que era imposada pel Partido Comunista de España al Partit Socialista Unificat de Catalunya, i ell, que jo m'imaginava que no era capaç de sotmetre's a una disciplina forastera, devia comprendre molt bé aquells dubtes meus i que em sentís divorciat del partit que havia ajudat a crear. Ens eren imposades les consignes que llançaven els comunistes espanyols

i aquests les recien del sistema soviètic tan estrany a la nostra manera de fer i apli^{ca}nd^o a un país tan diferent del nostre. I ens volien sotmetre a un sistema que en deien "centralisme-democràtic" que t'obligava a predicar el que no creies quan sorties de la cèl.lula, del ~~comitè~~ comitè central o del comitè en estiu perquè no era permes la discrepància individual ni col·lectiva en les qüestions que eren considerades com a fonamentals, sense prendre's gaire la molèstia d'entendre-les entenedores.

2 Per què no m'havia "reconciliat" fins aleshores amb Josep Carner?

Durant la dictadura del general Primo de Rivera quan el nostre "grup dels set" començava les seves activitats subversives, els elogis que llegia sobre els versos, la prosa i les traduccions de Carner em semblaven molt exagerats perquè, pontificament, no li perdonava que estés a sou del servei diplomàtic de la monarquia espanyola capitanejada per aquell odiós Alfons XIII. I això em portava a rebutjar la lectura dels llibres que tot hom elogiava en gran manera. En canvi, la meua xicoteta era una gran admiradora dels versos carnerians i se'n sabia molta de memòria. I aquesta devoció pel seu poeta màxim, va ser premiada amb la dedicatòria d'uns quants sonets que li va fer mentre va venir pel despatx de l'Editora, que era cada dia de l'any, fora de les festes.

El que alegria jo eren les seves seccions curtes de la Publi i de la veu i un dia em va molestar moltíssim llegir al diari de la linga, i precisament perquè ho deia al diari del partit de Francesc Cambó, una de les seves notes signades amb tres estels i titulada la castanyera. Es referia, naturalment, als rumors que corrien sobre la preparació d'una acció armada sota les ordres de Francesc Macià. Em va semblar que se'n burlava. I em va donar el cas que al cap de pocs dies jo quedava a mans de la policia acusat de complicitat en aquell intent de subversió separatista. Allò va fer que la meua antipatia augmentés de mala manera. I mai no n'hi vaig fer retret.

Però tan bon punt com hi vaig fer amistat, vaig comprendre que aquell home podia ser de gran utilitat a la nostra causa, tot i que sempre deia que no creia convenient el moviment independentista i sempre es declarava federal. Ni li semblava bé ^{veut} un sistema federal a la manera anglesa, amb dret a formar-ne part voluntariament i a sortir-ne.

A desgrat de tot em vaig fer el propòsit d'incorporar-lo a les nostres activitats patriòtiques Catalunya endins i Catalunya en fora, de cara al món lliure.

Vaig començar per comprometre'l a participar en els actes culturals i patriòtics que organitzava la nostra col·lectivitat integrada per catalans nadius residents i per refugiats polítics; va intervenir de molt bona gana en la celebració dels Jocs Florals de l'Exili; va donar conferències i va participar fins i tot en actes polítics, culminant ^{amb} la incorporació al Consell Nacional de Catalunya que havia nascut a l'ombra en plena Guerra Mundial, sota la presidència de Carles Pi i Suñer. Però no tot al·luciu al moviment dit de les Comunitats Catalanes d'Amèrica ja en parlarem oportunament.

Carner es va incorporar i va fer-hi un bon paper. Semblava com si no hagués que al·luciar li donés la primera empenta per incorporar-se a la política activa prescindint de tota mena de disciplina partidista. Cada dia, al despatx de l'Editora parlàvem hores senceres sobre la política més convenient de fer en aquelles circumstàncies, al servei de la resistència activa de l'interior del nostre país i de cara a les organitzacions internacionals que podien ajudar la nostra causa en el moment oportú. Va assistir a reunions amb les organitzacions basques i gallegues que formaven Caluzca (Galícia-Muskadi-Catalunya) i va prendre part en una interessant reunió conjunta celebrada al Centre Basc de la Ciutat de Mèxic aprofitant una de les ^{escapades} ~~visitas~~ anuals que feia el President Aguirre per a visitar les colònies basques escampades per tot Amèrica, de mitja a baix, coincidint amb la missió recaptadora per al manteniment del Govern d'Euzkadi a l'Exili i de totes les seves organitzacions dintre i fora del País Basc. I allà es va plantejar, per part seva, i com aquell que no diu res, com veien la presència dels tres països de la perifèria ibèrica - Catalunya, Muskadi i Galícia - en el pla internacional; com creien que caldria organitzar les respectives representacions diplomàtiques i als organismes del món lliure. I vaig tenir la gran desillusió perquè van coincidir Carner i Aguirre en el criteri de participar en l'acció diplomàtica ^{espanyola} amb una representació de cadascuna de les tres nacionalitats, ^{doncs} ~~però~~ contrària ~~que~~ a tenir una diplomàcia pròpia i un exèrcit propi i decidir nosaltres sols si aquest exèrcit havia de ser permanent o circumstancial, voluntari o de servei obligatori. Vaig ser derrotat en tot i per tots. No coincidíem.